

SVENSK TEOLOGISK KVARTALSKRIFTS REDAKTIONSRÅD

MARTIN BERNTSON
Göteborgs universitet

MOHAMMAD FAZLHASHEMI
Uppsala universitet

ANNE KATRINE DE HEMMER GUDME
Universitetet i Oslo

PATRIK HAGMAN
Åbo Akademi

MICHAEL HJÄLM
Enskilda högskolan Stockholm,
Sankt Ignatios Akademi

TONE STANGELAND KAUFMAN
MF vitenskapelig høyskole

STÅLE J. KRISTIANSEN
NLA Høgskolen

ANNI MARIA LAATO
Åbo Akademi

OUTI LEHTIPUU
Helsingfors universitet

KAREN MARIE LETH-NISSEN
København universitet

LINDE LINDKVIST
Enskilda högskolan Stockholm

MARIUS TIMMANN MJAALAND
Oslo universitet

ELSE MARIE WIBERG PEDERSEN
Aarhus universitet

PÉTUR PÉTURSSON
Íslands universitet

PAMELA SLOTTE
Åbo Akademi
Helsingfors universitet

HANNA STENSTRÖM
Enskilda högskolan Stockholm

KIRSI I. STJERNA
California Lutheran University

DAVID THURFJELL
Södertörns högskola

LINN TONSTAD
Yale Divinity School

ERIKA WILLANDER
Uppsala universitet

S|T|K INNEHÅLL 1 2021

Ledare

Stephan Borgehammar 1

Praktisk teologi i ny skepnad

Ninna Edgardh. 5

Praktisk och pastoral teologi i Svenska kyrkans prästutbildning

Karin Rubenson & Elin Lockneus 27

Between *Kuriaké* and *Ekklesía*

Tracing a Shift in Scandinavian Practical Theology Based on Handbooks in the Discipline

Ryszard Bobrowicz & Frida Mannerfelt 47

Den praktiska teologin som professionsteori

Stephan Borgehammar 69

Recensioner 92

Daniel M. Gurtner & Loren T. Stuckenbruck (red.), *T&T Clark Encyclopedia of Second Temple Judaism*

Tobias Ålöw 92

Francis Jonbäck, *Meningsfullt liv*

Oliver Li 93

Lovisa Nyman, *Det konstruktiva beroendet: Feministisk teologi i ett individualistiskt samhälle*

Werner G. Jeanrond 95

Karin Tillberg, *The Outsider in Our Midst: A Study of Language and Norms Concerning the "Outsider" in Persian Period Yehud*

Sten Hidal 98

Mika Vähäkangas, *Context, Plurality, and Truth: Theology in World Christianities*
Anna Karin Hammar 99

Ledare

STEPHAN BORGEHAMMAR

Ämnet praktisk teologi åtnjuter inte högt anseende i den lärda världen. Det äger ingen av de egenskaper som brukar inge respekt: varken hög ålder, uppenbar nytta, berömda företrädare eller en fast plats i grundskolans läroplan. Att det befattar sig med praktisk verksamhet gör det inte mer ägnat att väcka omgivningens vördnad, eftersom det finns en motsättning mellan teori och praktik. Inte så att praktisk skicklighet generellt värderas lägre än skarpsinne i människors värld, men det anses allmänt att sådan skicklighet beror på talang och övning snarare än på teoretiska studier. Vad ska man då med en vetenskap om praktik till? Därav kan det väl varken bli bra vetenskap eller gott handlag?

Jo, faktiskt. Sedan slutet av 1950-talet har det kommit i genomsnitt nästan två doktorsavhandlingar om året i praktisk teologi i Sverige, och oräkneliga uppsatser har skrivits i ämnet av studenter. Bland författarna till dessa uppsatser och avhandlingar finns personer som har blivit professorer, prefekter och dekaner samt en rektor för Lunds universitet och sedermera universitetskansler. Bland dem som har gjort kyrklig karriär finns inte bara kyrkoherdar utan även prostar, biskopar och en överhovpredikant. Är det säkert att deras träning i praktisk teologi har bidragit till deras framgång i praktisk verksamhet? Nej, men man kan vända på det och säga att det var en kombination av teoretiskt och praktiskt intresse som gjorde att de lyckades både akademiskt och i yrket. Just denna kombination av intressen odlar praktisk teologi.

Men det får erkännas att ämnets plats i spänningsfältet mellan teori och praktik är prekär och svårbalanserad. Den inbjuder till ifrågasättanden från omvärlden, omprövningar och experiment inom ämnet. Då och då behöver en uppsummering göras. Var befinner vi oss och vart är vi på väg? Disparata mål för forskningen tillsammans med en just nu stark utveckling av

ämnet vid Enskilda högskolan Stockholm och en omorganisation av den teologiska fakulteten i Uppsala gör det första numret av *Svensk Teologisk Kvartalskrift* år 2021 till en lämplig anhalt för en lägesbeskrivning och besinning på färdriktningen.

De fyra artiklar om praktisk teologi som presenteras här avser, var och en på sitt sätt, att säga något om ämnets aktuella ställning i Sverige. De erbjuder alltså inga läckra smakprov på praktisk-teologisk forskning utan endast det vetenskapliga livets nödtröst: principiella överväganden om den egna disciplinens roll inom teologisk utbildning och forskning, dess grundantaganden och ansvarsområde.

I Uppsala ingår praktisk teologi och religionssociologi från och med år 2021 i ett nytt gemensamt forskarutbildningsämne som kallas empirisk-praktiska studier av religion och teologi. Ninna Edgardh redogör för några bakomliggande överväganden. Det förändrade religiösa landskapet är vad som främst motiverar att den praktiska teologin delvis flyttar sitt fokus, breddar sig mot religionsvetenskap och träder in i nya akademiska samarbeten. Samtidigt ska ämnet fortsätta att förmedla djupkunskaper om det kyrkliga livets former och delta i utbildning för tjänst inom kristna trossamfund. Det ska behålla ett teologiskt perspektiv och utifrån detta förhålla sig kritiskt och konstruktivt till både samhälle och kyrka.

Pastoralteologi uppfattas i Sverige ofta som en konfessionell form av teologi som skiljer sig från den akademiska. Karin Rubenson och Elin Lockneus vänder sig i sin artikel mot detta tänkesätt. De vill i stället integrera pastoralteologin i den praktiska teologin och låta den få vara med redan i den akademiska grundutbildningen för blivande präster. De menar att det empiriska och reflexiva arbetssätt som karakteriserar nutida praktisk teologi övar egenskaper som är väsentliga för pastoralt arbete. Fördjupade kunskaper i praktisk teologi kan också göra studenterna medvetna om outtalade förutsättningar i den svenska pastoralteologin och underlätta för dem att förhålla sig till dessa.

Ryszard Bobrowicz och Frida Mannerfelt erbjuder i sin artikel ett djupstudium av praktisk-teologiska handböcker från Sverige, Norge och Danmark utgivna 1990–2020. De visar i detalj hur intresse och frågeställningar rör sig ”från *kyriaké* till *ekkesía*”. I början av perioden spelar normativa texter huvudrollen i studiet av kyrkan fattad som en given storhet, sedan förskjuts intresset till empirisk forskning om lokala uttryck för kristen tro. Författarna avvisar dock en renodling av det ena eller andra perspektivet. Den praktiska teologin ska inte välja mellan ideal och verklighet utan sammanföra och integrera dem.

Min egen artikel kan i förstone te sig som ”ens ropandes röst i öknen”, då den ställer sig avvaktande till den empiriska vändning som de föregående artiklarna i stort omfamnar. Men viktigare än denna skillnad är den likhet som finns mellan alla de fyra artiklarna, i det att de alla bejakar den praktiska teologins betydelse för de kyrkliga professionerna. Min artikel tar detta steg fullt ut när den undersöker den praktiska teologins principiella grund och plats i vetenskapernas system och kommer fram till att ämnets kärna, under alla trender i forskningen, kan beskrivas som professionsteori.

Artiklarna ger sammantaget en god bild av hur praktisk teologi i Sverige i dag uppfattar sin ställning och sina uppgifter, men de väcker även nya frågor. En intressant sådan, som de berör endast *en passant*, är hur den praktiska teologin – och teologin i stort – långsiktigt ska förhålla sig till den postmoderna periodens kunskapsteoretiska relativism och emancipatoriska agendor. Vilka normer ska gälla, och var går normativitetens gränser? Artiklarna pekar också indirekt på en skriande brist, nämligen att det inte finns någon aktuell svensk lärobok i praktisk teologi. Men de innehåller en hel del uppslag om vad en sådan borde innehålla.

Den praktiska teologin kommer aldrig att vinna stort anseende men håller i sin ringhet huvudet högt. Den är det enda ämne inom teologin som programmatiskt försöker omfatta alla aspekter av kyrka och kristendom: historia och nutid, lära och liv, individ och gemenskap, andligt och världsligt. Det medför ett lidande som måste bäras. Brottytorna mellan dessa oförenliga storheter skaver ständigt och sätter stopp för vackra systembyggen. Dessutom kräver den för den praktiska teologin konstitutiva spänningen mellan teoretisk teologi och praktiskt kyrkoliv, mellan iakttagelse och engagemang, att utövarna håller samman vetenskap och religion, hur mycket omvärlden än vill dra dem isär. Allt detta skänker åt ämnet ett slags tragisk storhet som vi utövare är ganska tillfreds med. ▲

Praktisk teologi i ny skepnad

NINNA EDGARDH

Ninna Edgardh är professor i kyrkovetenskap vid Uppsala universitet.

ninna.edgardh@teol.uu.se

Vid den högtidliga doktorspromotion som under stor pompa och ståt äger rum i universitetsaulan i Uppsala två gånger om året, tågar teologiska fakultetens lärare in först. Det kan tyckas förvånande eftersom det ofta bara är en handfull teologie doktorer som mottar sin hatt, medan långa köer av nyblivna doktorer från teknisk-naturvetenskaplig och medicinsk fakultet ringlar fram mot parnassen i långklänningar och frackar mot promotionsaktens slut. Teologernas stolta intåg stödjer sig på det faktum att fakulteten är universitetets äldsta och kan räkna sin historia tillbaka till universitetets grundande 1477. Samtidigt säger bilden av promotionsakten något om teologins plats vid universitetet, som å ena sidan historiskt självklar och å andra sidan starkt relativiserad av den moderna vetenskapens många nya kunskapsfält.

Vilken plats kan då teologer göra anspråk på i akademien i det begynnande 2000-talet? Denna artikel tar sin utgångspunkt i ett beslut fattat av teologiska fakultetsnämnden den 10 november 2020. Då beslöt fakulteten att anta en studieplan för ett nytt ämne i sin forskarutbildning, som går att söka för första gången år 2021. Empirisk-praktiska studier av religion och teologi kan studeras med två olika inriktningar, religionssociologi och praktisk teologi. Inom båda är det möjligt att välja en religionsdidaktisk profil på studierna.

Att namnet praktisk teologi på detta sätt kommer i retur vid fakulteten kan tyckas förvånande eftersom beteckningen avskaffades redan på 1970-talet, då religionsvetenskap lanserades som sammanfattande beteckning på den

utbildning som bedrevs.¹ Praktisk teologi bytte i processen namn till kyrko- och samfundsvetenskap, som en markering av dess ”självständiga och oberoende ställning”.² Namnbytet kan i backspeglarna förstås som ett sätt att understryka ämnets vetenskapliga karaktär, liksom att den lutherska folkkyrkan inte längre skulle ses som självklar partner till fakulteten, utan att kyrkor och samfund skulle ses som specifika studieobjekt inom ramen för ett studium av religion som en bredare samhällsföreteelse.

Själv disputerade jag i den förkortade ämnesbeteckningen kyrkovetenskap år 2001 och befordrades tio år senare till professor i kyrkovetenskap, särskilt diakonivetenskap. Så småningom blev jag ämnesföreträdare i kyrkovetenskap och är nu ansvarig för inriktningen praktisk teologi inom det nya ämnet. Den fråga jag vill utforska i denna artikel är varför fakulteten nu återupplivar praktisk teologi som ämnesbeteckning. Jag vill besvara frågan genom att diskutera vad den nya inriktningen vill knyta an till historiskt och internationellt, vilka praktisk-teologiska traditioner vi definitivt lämnat bakom oss och vad den nya inriktningen kan bidra med till akademi och samhälle. Ämnet och dess inriktningar kommer att tydliggöras i det forskningsprogram som arbetas fram våren 2021. Min avsikt är inte att föregripa detta och artikelns framtidsblickande ambitioner är därför begränsade.

Projekt 2020

Bakgrunden till den nya ämnesbildningen är den omfattande reform som fakulteten inledde 2016 under namnet Projekt 2020 och som innebär en omorganisation av såväl grundutbildning som forskarutbildning. Inom grundutbildningen tillskapades från höstterminen 2020 ett nytt teolog- respektive ett religionsvetarprogram. Teologprogrammet förbereder för arbete i religiösa organisationer och trossamfund, medan religionsvetarprogrammet förbereder för arbete inom myndigheter, kommuner, skola, media och andra samhällsinstitutioner. Utbildningarna inom båda programmen avslutas med teologie kandidatexamen med religionsvetenskap som huvudämne.

På forskarutbildningsnivå har fakulteten länge haft elva forskningsämnen, som efter hand utökats med en professur i islamisk teologi och filosofi. Antalet doktorander och lärare har dock inte haft en volym som motiverat uppsplittringen i ett så stort antal ämnen. Avsikten med Projekt 2020 var

---

1. Utredningen om den religionsvetenskapliga utbildningens mål och organisation 1971 (RUMO) föreslog genomgående religionsvetenskap som alternativ till teologi, dock ej i beteckningen på själva examen. *Religionsvetenskaplig utbildning: Betänkande avgivet av utredningen angående den religionsvetenskapliga utbildningens mål och organisation (RUMO)*, Stockholm 1971, 43. Se också informationsskriften Åke Andrén et al., *Religionsvetenskap: En introduktion*, Uppsala 1975.

2. Åke Andrén, ”Kyrko- och samfundsvetenskap”, i Åke Andrén et al., *Religionsvetenskap: En introduktion*, 2:a uppl., Uppsala 1978, 74.

att genom sammanläggningar samla resurserna i större enheter för att bättre kunna möta framtidens utmaningar.³

Den beskrivna reformen utgör en avgörande bakgrund för den nya ämnesbildningen och därmed också för återupplivandet av beteckningen praktisk teologi. Samtidigt ska det noteras att *Practical Theology* är en beteckning som internationellt vidmakthållits på många håll, samtidigt som den innehållsligt omvandlats. Praktisk teologi är ett vanligt förekommande ämnesnamn också i andra nordiska länder, manifesterat bland annat i den nordiska forskarskola i praktisk teologi som utvecklats under senare år. Den nya inriktningen knyter på så sätt an till en internationell praktisk teologisk forskningsgemenskap, som söker vägar att svara mot globala förändringar i fråga om ekonomi, politik, klimat, migration och hälsa. Utblickar mot denna forskningsgemenskap ges i en artikel i detta nummer av Ryszard Bobrowicz och Frida Mannerfelt.⁴

I fortsättningen av denna artikel kommer jag att koncentrera mig på den teologiska fakulteten i Uppsala och den ämnesutveckling som skett där, från praktisk teologi till kyrkovetenskap och nu åter till en inriktning betecknad praktisk teologi. Jag kommer att peka på hur ämnet både gått en egen väg och påverkats av internationella forskningstrender, men också av ett samhälle i förändring. Låt oss därför börja i ett exempel på denna förändrade verklighet, med en debatt som illustrerar några av de utmaningar som den teologiska forskningen och utbildningen står inför i dag i det svenska samhället.

Framtiden är redan här

”Varför har Svenska kyrkans stift islamkurs för präster?” Så löd rubriken på en debattartikel i den kristna tidning *Dagen* den 28 augusti 2019.⁵ Artikeln var skriven av prästen och bloggaren Patrik Pettersson, med anledning av en kurs för präster och diakoner med titeln ”Allt du velat veta om islam men aldrig vågat fråga”. Pettersson menar i artikeln att Svenska kyrkans uppgift inte kan vara att undervisa präster om islam, utan att kyrkans uppgift i stället, mer traditionellt missionerande, bör vara att undervisa muslimer om kristen tro.

Pettersson fick snabbt mothugg från de kursansvariga på Centrum för religionsdialog i Stockholms stift, Helene Egnell och Sofia Nordin, som

---

3. Mål och strategier: Teologiska fakulteten 2016–2020 (Dnr 2015/26).

4. Ryszard Bobrowicz & Frida Mannerfelt, ”Between *Kuriaké* and *Ekklesia*: Tracing a Shift in Scandinavian Practical Theology Based on Handbooks in the Discipline”, *Svensk Teologisk Kvartalskrift* 97 (2021), 47–68, <https://doi.org/10.51619/stk.v97i1.22517>.

5. Patrik Pettersson, ”Varför har Svenska kyrkans stift islamkurs för präster?”, *Dagen* 2019-08-28.

menade att Svenska kyrkan som ”folkkyrka i ett mångreligiöst samhälle” i sitt vardagsarbete ofta möter människor med muslimsk bakgrund och tillhörighet. Muslimer är inte en separat grupp, skild från kyrkan, utan del av exempelvis familjer som deltar i kyrkliga handlingar, eller i barn- och ungdomsarbetet. Samtidigt, påpekar författarna, sprids felaktiga föreställningar om islam i både kyrka och samhälle. Syftet med kursen var därför att ge präster och diakoner möjlighet att möta en imam som kunde besvara frågor som väckts i deras vardag, men som kan vara svåra att få svar på. Kursen gav också tillfälle för deltagarna att reflektera över sina egna förhållningssätt.⁶

Prästen Erik Dufva, som själv gått kursen, vittnade i sitt gensvar om att han fått en bättre inifrån-förståelse av en av de många religioner som lever sida vid sida i Botkyrka, där han arbetar. På så sätt tyckte han att kursen hjälpt honom att utföra det uppdrag församlingen enligt kyrkoordningen har att utföra.⁷

Dufva plockade därmed upp och vände på Petterssons argument om att kyrkoordningens ord om församlingens syfte skulle stå i motsats till kursens målsättning. Pettersson återkom dock till detta argument i sin slutreplik, då han menade att det inte finns någon förankring vare sig i kyrkoordning, Bibeln eller i Svenska kyrkans bekännelse för att Svenska kyrkan ska vara en ”folkkyrka i ett mångreligiöst samhälle”. ”Dialog för dialogens skull leder ingenstans” hävdade Pettersson och vidhöll att det är mission snarare än dialog kyrkan ska ägna sig åt.⁸

Dessa korta glimtar från en aktuell inomkyrklig debatt visar på några frågor som den aktuella samtidsituationen väcker i Sverige i dag, för trossamfund, men också för oss som studerar religion och teologi. Trostraditioner möts på nya sätt i vardagen, vilket utmanar dem alla, men också oss som forskare.

Svenska kyrkan tvingas fråga sig vad det innebär att vara folkkyrka, så som kyrkolagen stadgar, i ett nytt landskap där antalet medlemmar krymper och mångfalden växer.⁹ De äldre svenska frikyrkorna står inför motsvarande frågor, när de möter krympande medlemstal genom att bilda nya allianser. Vad blir resultatet när ett baptistsamfund förenas med en metodistkyrka och en missionskyrka? Men identitetsfrågorna väcks också inom trossamfund, både kristna och andra, som bärs av nya svenskar. Sådana samfund

---

6. Helene Egnell & Sofia Nordin, ”Vi ger ingen ’kurs i islam’”, *Dagen* 2019-09-02.

7. Erik Dufva, ”Prästkursen om islam gav mig förståelse”, *Dagen* 2019-09-02.

8. Patrik Pettersson ”Svenska kyrkan behöver mer evangelisation – mindre religionsdialog”, *Dagen* 2019-09-13.

9. Formuleringen alluderar på titeln på biskop Andreas Holmbergs doktorsavhandling. Andreas Holmberg, *Kyrka i nytt landskap: En studie av levd ecklesiologi i Svenska kyrkan*, Skellefteå 2019.

fungerar ofta identitetsskapande i förhållande till religiösa och kulturella traditioner som växt fram i andra kontexter, men måste också söka vägar att inkultureras i det nya svenska mångreligiösa landskapet.¹⁰

Vi som ägnar oss åt utbildning och forskning om religion utmanas att rita om våra kartor av verkligheten, när uppdelningar och gränser mellan konfessioner och religioner på detta sätt förflyttar sig. Behovet är stort av kunskap om olika traditioner, men också om möjliga förhållningssätt till samlevnad och förändring inom dessa traditioner, inte minst så som de kommer till uttryck i vardagslivet.

Praktisk teologi som det var en gång

Vilka resurser till detta finns då att hämta i ämnet praktisk teologi, så som det bedrivits vid den teologiska fakulteten? När vi återintroducerar namnet praktisk teologi finns det goda skäl att fundera över den frågan. Låt oss därför göra en snabb förflyttning ett par hundra år tillbaka i tiden, till en tid då Sverige hade *en* kyrka som i stort sett hela befolkningen tillhörde och som var organisatoriskt förenad med staten. Det var i denna situation, i början av 1800-talet, som ämnet praktisk teologi uppstod. Professorn i kyrkovetenskap, Oloph Bexell, under en längre tid också ämnesföreträdare i kyrkohistoria, har efter sin pensionering skrivit den teologiska fakultetens historia fram till år 2000. I kapitlet ”Från praktisk teologi till kyrkovetenskap – praktiska övningar och teoretisk vetenskap” skildrar han hur ämnet växte fram som svar på kyrkans behov av praktisk prästutbildning.¹¹

I dag skaffar sig närmare hälften av alla ungdomar högskoleutbildning och att präster är högskoleutbildade är något vi tar för givet. Längre fick dock prästerna sin utbildning vid stiftsstädernas gymnasier (tidigare katedralskolor). Universitetsteologin var rent forskningsinriktad, medan det i dag anses självklart att utbildning och forskning nära följs åt.

De första professurerna i praktisk teologi, i Åbo 1804, Uppsala 1806 och Lund 1809, hade dock inte några vetenskapliga ambitioner. Samuel Ödmann (1750–1829), professor i pastoralteologi i Uppsala 1806–1829, bedrev en praktisk prästutbildning i ett seminarium i pastoralteologi.¹² De svenska teologiska fakulteternas internationella relationer skiljde sig också i hög grad från dagens anglosaxiska orientering. Då var utvecklingen på den

10. Gabriel Bar-Sawme, ”Den syrisk-ortodoxa liturgin i Sverige: Om migration och liturgisk förändring”, i Stephan Borgehammar et al. (red.), *Gudstjänstens mening*, Skellefteå 2019, 15–25.

11. Oloph Bexell, *Teologiska fakulteten vid Uppsala universitet 1916–2000: Historiska studier*, under utgivning 2021.

12. Åke Andrén, ”Kyrkovetenskap ur uppsalaperspektiv: En vetenskapshistorisk introduktion”, i Oloph Bexell (red.), *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer: En vetenskapsteoretisk översikt*, Lund 1996, 11–12.

europiska kontinenten avgörande och där hade praktisk teologi och pastoralteologi etablerats som akademiska discipliner i exempelvis Wien 1774 och i Tübingen 1794.¹³

Den tyske teologen Friedrich Schleiermacher (1768–1834) publicerade 1811 en översikt över den teologiska vetenskapen som skulle komma att bilda modell över stora delar av Europa. Med en bild som blivit vida spridd beskriver han den filosofiska teologin som roten, den historiska teologin som kroppen och den praktiska teologin som kronan.¹⁴ Bildspråket har återgivits på skiftande sätt, men tillskriver definitivt den praktiska teologin en avgörande roll. ”På så sätt blev de övriga teologiska ämnena hjälpvetenskaper till den praktiska teologin, som ur dem deducerade fram normerna för kyrkans praktiska verksamhet” konstaterar exempelvis Åke Andrén (1917–2007), som innehade professuren i Uppsala 1954–1983.¹⁵ Självklarheten i den deduktiva ansatsen är särskilt värd att notera, eftersom den i så hög grad skiljer sig från utgångspunkterna för den nya inriktningen praktisk teologi år 2020.

Schleiermachers synsätt lade grunden för den omorganisation som genomfördes på 1830-talet, då prästutbildningen i sin helhet genom en kunglig förordning förlades till teologiska fakulteten. Fakulteten fick fyra professurer, en i systematisk teologi, en i exegetisk teologi, en i kyrkohistoria och en i praktisk teologi. Det senare ämnet fick en historisk-deduktiv inriktning som inkluderade uppgiften att utbilda blivande präster i pastoralt handlande.¹⁶

Samtidigt fanns redan tidigt en spänning mellan behovet av akademisk tydlighet och behovet av anpassning till de praktiska utbildningsbehoven. Genom att en praktisk övningskurs tillskapades år 1903 separerades praktisk teologi som universitetsdisciplin principiellt från den praktiska utbildningen. Ämnet hade fortfarande en tydligt kyrklig pastoral inriktning, men fokus förflyttades till att ge den teoretiska grunden för det pastorala handlandet. Professorn i praktisk teologi blev den praktiska utbildningens föreståndare, med ansvar för antagning och examination, medan den löpande undervisningen leddes av en direktor.

---

13. Duncan B. Forrester, *Truthful Action: Explorations in Practical Theology*, Edinburgh 2000, 40.

14. Friedrich Schleiermacher, *Brief Outline of Theology as a Field of Study*, Lewiston, NY 1990.

15. Andrén, ”Kyrkovetenskap ur uppsalaperspektiv”, 12. Marie Rosenius visar att Andrén i sin återgivning av bildspråket förväxlar den historiska teologin med den filosofiska, som han dessutom benämner den systematiska. Marie Rosenius, ”Empiri och teori i ecklesiologiska studier belysta genom ’den nya kyrkosynen’ och ’den tjänsteinriktade folkkyrkosynen’”, *Svensk Teologisk Kvartalskrift* 91 (2015), 91.

16. Andrén, ”Kyrkovetenskap ur uppsalaperspektiv”, 13–14.

En historisk vetenskap om kyrkans praxis

Under 1900-talet utvecklades den teoretiska ämnesförståelsen allt tydligare mot en historisk inriktning. Denna förvaltades av Åke Andrén, som genom sin långa tid som professor kom att sätta sin prägel på ämnets utformning i Uppsala.¹⁷ I sin installationsföreläsning beskrev han hur den praktiska teologin ”genom sitt sätt att ställa problemen vidimerat sin ställning som en självständig vetenskap”, nämligen som ”den teoretiska vetenskapen om kyrkans praxis”. Uppgiften såg han som att undersöka ”hur kyrkan under olika tider omsatt sitt teologiska tänkande i praktiskt handlande, antingen det gäller liturgik, homiletik, kateketik, själavårdslära eller kyrkorätt.”¹⁸

Den indelning av praktisk teologi i olika delområden som Andrén nämner, avspeglar olika aspekter av det kyrkliga livet, i vilka de blivande prästerna ansågs behöva utbildning. Indelningen är bruklig också internationellt. Däremot skiftar det vilka delområden som ställs i fokus. Vi bör också påminna oss om att det kyrkliga liv som åsyftades inom den praktiska teologin vid denna tid i stort sett begränsades till att avse Svenska kyrkan. Likaså gav kopplingen till prästutbildningen automatiskt en könsmässig obalans, genom att Svenska kyrkan först 1960 började viga också kvinnor till präster.

Ecklesiologi som teoretiskt centrum

Ämnet praktisk teologis plats i akademien och i relation till kyrkans utbildningsbehov skulle fortsatt komma att diskuteras under 1900-talet. Röster höjdes i spåren av den nya religionsfrihetslagstiftningen (1951) för att den praktiska prästutbildningen borde skiljas från universitetet och överlåtas till ett särskilt kyrkligt institut. Så blev också fallet, men inte förrän 1980, då ett pastoralinstitut under Svenska kyrkans huvudmannaskap inrättades. Detta lever kvar än i dag i det som kallas Svenska kyrkans utbildningsinstitut, där blivande präster, diakoner, församlingspedagoger och kyrkomusiker genomgår ett yrkesinriktat utbildningsår.¹⁹

Till ämnesföreträdare efter Åke Andrén utsågs 1984 Jan Arvid Hellström (1941–1994), som dock redan 1991 blev biskop i Växjö. Förutom att det var en vetenskapligt produktiv tid inledde Hellströms tid som professor en

---

17. Hans bror Carl-Gustaf Andrén (1922–2018) innehade 1967–1980 motsvarande professur i Lund.

18. Åke Andrén, ”Den praktiska teologiens funktion: En historisk översikt”, i Sven Kjällerström (red.), *Praktisk teologi: En handbok i kyrkans organisation och verksamhetsformer*, Lund 1959, 16.

19. För mer information om utbildningsinstitutet, se <https://www.svenskakyrkan.se/utbildningsinstitutet>, besökt 2021-02-04.

intensifierad diskussion om kyrko- och samfundsvetenskapens plats i akademien.²⁰

Med tillsättningen av den nya ämnesföreträdaren Sven-Erik Brodd, som innehade ämnesprofessuren 1993–2015, hade fakulteten satt ned foten i fråga om ämnets inriktning mot ecklesiologi, såsom ett studium av ”den kristna kyrkan (i dess olika samfundsförgreningar) just som kyrka och med särskild inriktning på dess konkreta uttrycksformer”.²¹ Brodd fullföljde denna omorientering mot ecklesiologi som ett studium av ”den kristna kyrkans egenart”.²²

Boken *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer* tydliggör den intensifierade ämnesteoretiska diskussion som åtföljde förändringarna och blev föremål för ingående seminariediskussioner bland oss som började som doktorander vid denna tid. Ämnets nya fokus på ecklesiologi innebar ett närmande till den systematiska teologin, där ecklesiologi traditionellt utgjort ett delområde. Teologi förstod Brodd som ”en konstruktiv och kritisk reflexion över en förutsatt gudomlig uppenbarelse”, som inom kyrkovetenskapen skulle studeras ”såsom den tar sig uttryck i den kristna kyrkan”.²³

Tanken var att den systematiskt orienterade ecklesiologen skulle förmå att teoretiskt hålla samman de många delområden i vilka praktisk teologi tenderat att falla sönder. Genom tillskapandet av ett särskilt pastoralinstitut motiverades delområdena inte längre av uppdraget att utbilda präster i konsten att predika och fira gudstjänst och ämnets studieobjekt hade därmed utvecklats till något av en kyrklig diversehandel.

I den nya ämnesförståelsen betraktades delområdena som uttryck för kyrkans självförverkligande, eller ecklesialitet, och fick som sådana delvis nya beteckningar, såsom liturgik, spiritualitet, ekumenik, diakoni, kyrkorätt och sakramentalteologi. Uttrycken kunde vara såväl explicita som implicita. Därtill kunde de studeras i en bredd av material, exempelvis skönlitteratur, organisationsskisser eller politiska program.²⁴

I förlängningen av den teoretiska förändringen ströks ordet samfund 1996 ur ämnesnamnet. Det kan tyckas märkligt, då namnet tillkommit för att spegla en större samfundsmässig mångfald i spåren av religionsfrihetslagen och ökad differentiering av samhället. Avsikten var dock inte att

20. Se exempelvis temanumret av *Svensk Teologisk Kvartalskrift* 62:4 (1986).

21. Bexell, *Teologiska fakulteten*.

22. Sven-Erik Brodd, ”Ecklesiologi och ecklesialitet: Kyrkovetenskap ur dagens uppsalaperspektiv”, i Oloph Bexell (red.), *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer: En vetenskapsteoretisk översikt*, Lund 1996, 105.

23. Brodd, ”Ecklesiologi och ecklesialitet”, 110.

24. Sven-Erik Brodd, ”Ecclesiology Under Construction: A Report from a Working-Site”, i Sune Fahlgren & Jonas Idestrom (red.), *Ecclesiology in the Trenches: Theory and Method under Construction*, Eugene, OR 2015, 1–28, <https://doi.org/10.2307/j.ctt1cgf573.4>.

återigen försnäva studieobjektet. Skälet var i stället att ordet ”samfund” passade dåligt in i den teoretiska koncentrationen kring kyrkobegreppet.²⁵

Ecklesiologi från verkstadsgolvet

Vi kan konstatera att ämnesutvecklingen inom den praktiska teologin gått i perioder. Från att vara ett gensvar på den dominerande kyrkans praktiska utbildningsbehov utvecklades ämnet till en i huvudsak historisk vetenskap och därefter vidare till att söka sin teoretiska förankring och vetenskapliga legitimitet i en dogmatisk kyrkoförståelse. Bakom förändringarna finns samtidigt en kontinuitet som handlar om intresset för det praktiska kyrkolivet, från början naturligt kopplat till den helt dominerande lutherska kyrkans uttrycksformer, men efter hand vidgat till olika kristna konfessioner och även samhällseliga gestaltningar i exempelvis litteratur och konst.

Intresset för det praktiska kyrkolivet kommer till tydligt uttryck i boken *Ecclesiology in the Trenches: Theory and Method under Construction*,²⁶ vilken är ett försök att sammanfatta ämnesutvecklingen i kyrkovetenskap under Brodds tid som professor. Brodd själv blickar i det inledande kapitlet tillbaka på ämnesutvecklingen beskriven som en verkstad. Nio doktorer i ämnet reflekterar teoretiskt och metodiskt i var sitt kapitel över sin egen forskning och bidragen kommenteras av internationellt erkända forskare på ecklesiologins område.

Vad är det då för utveckling som speglas? Framför allt handlar det om hur den praktiska teologin förvaltats, inte bara genom ett ecklesiologiskt fokus, utan också genom utvecklingen av empiriska och etnografiska metoder i studiet av kyrkliga praktiker. När jag påbörjade forskarutbildningen 1995 var kyrkovetenskapen fortfarande närmast totalt beroende av existerande material, i form av till exempel liturgiska eller kyrkorättsliga texter. Detta innebar att det institutionella perspektivet på kyrkostudier var mer eller mindre givet. Detta ifrågasattes dock snart i den ämnesteoretiska diskussion som bland annat manifesterades i ett ämnessymposium på Kungliga Vitterhetsakademien, där vi nyblivna doktorander också välkomnades att bidra.²⁷ Mitt eget bidrag handlar om hur kvinnors starkare ställning i samhälle och kyrka måste få konsekvenser också för den teologiska forskningen. En av de aspekter jag pekade på var att kvinnors exkludering från kyrkligt ledarskap gjort att deras sätt att gestalta sin tro lämnat färre spår i form av officiella dokument. Ett fokus på kyrkohandböcker och rättsliga dokument

25. Brodd, ”Ecklesiologi och ecklesialitet”, 106–107.

26. Sune Fahlgren & Jonas Idestrom (red.), *Ecclesiology in the Trenches: Theory and Method under Construction*, Eugene, OR 2015, <https://doi.org/10.2307/1.j.ctt1cgf573>.

27. Sven-Åke Selander (red.), *Kyrkovetenskap som forskningsdisciplin: Ämneskonferens i Vitterhetsakademien, 12–13 november 1998*, Stockholm 2001.

placerar därmed per automatik de flesta kvinnors kyrkliga engagemang utanför det praktisk-teologiska studiet. Att inkludera kvinnors verklighet i det ecklesiologiska studiet innebar på så sätt en metodisk utmaning.²⁸ Min egen studie av gudstjänster som firats med en tydlig feministisk emancipatorisk ambition, liksom mina senare studier av diakoni, har försökt att svara mot denna utmaning.²⁹

I takt med att doktorander och forskare i ämnet i växande grad skapade sitt eget material genom intervjuer och observationer blev det allt tydligare att det fanns en lång rad andra aspekter av kyrklig verklighet som också hamnat utanför ämnets institutionella fokus. Hit hörde exempelvis frikyrkliga traditioner som inte i samma grad använt sig av handböcker för gudstjänst eller byggt på organiserade hierarkier.³⁰ Kvalitativa empiriska metoder kom på detta sätt allt mer att komplettera de traditionella textstudierna. Samtidigt väckte detta nya frågor om förhållandet mellan empirin och ämnets ecklesiologiska fokus.

Principen att låta ecklesiologi som teoretiskt begrepp fungera som ram för studiet av olika företeelser visade sig på många sätt produktiv. Ett fyrtiotal doktorsavhandlingar publicerades i kyrkovetenskap från 1993 och framåt. Många av dessa byggde fortsatt på analys av befintliga dokument, såsom kyrkohandböcker eller ekumeniska överenskommelser.³¹ Brodds med fleras internationella publikationer visar också att kyrkovetenskapen knöt an till ett växande internationellt intresse för ecklesiologi, både ekumeniskt och i forskarsamhället. Samtidigt växte i forskarseminariet det metodiska intresset för kyrkliga uttrycksformer som bara kunde dokumenteras genom empiriska undersökningar. I efterhand är det möjligt att se detta som del av en förskjutning inom humaniora mot kroppen och det materiella, och därmed också i växande utsträckning mot empiriska metoder.

Den empiriska vändningen

Förändringsprocessen har under senare år föranlett en intensifierad diskussion om teorier och metoder för studier av religiösa praktiker. En lång rad

---

28. Ninna Edgardh, "Kyrkovetenskap som kvinnoforskning", i Sven-Åke Selander (red.), *Kyrkovetenskap som forskningsdisciplin: Amneskonferens i Vitterhetsakademien, 12–13 november 1998*, Stockholm 2001, 61–71.

29. Ninna Edgardh, *Feminism och liturgi – en ecklesiologisk studie*, Stockholm 2001; Ninna Edgardh, *Diakonins kyrka: Kön, teologi och omsorgens utmattning*, Stockholm 2019.

30. Se exempelvis Sune Fahlgren, "Studying Fundamental Ecclesial Practices", i Sune Fahlgren & Jonas Idestrom (red.), *Ecclesiology in the Trenches: Theory and Method under Construction*, Eugene, OR 2015, 87–105, <https://doi.org/10.2307/j.ctt1cgf573.11>.

31. Som exempel kan nämnas Karin Oljelund, *Kristi kropp och Guds folk: En undersökning av ecklesiologin i Svenska kyrkans huvudgudstjänster 1942–2000*, Skellefteå 2009; Erik Eckerdal, *Apostolic Succession in the Porvoo Common Statement: Unity through a Deeper Sense of Apostolicity*, Uppsala 2017.

av de handböcker som publicerats internationellt avspeglar också denna nya ämnesteoritiska diskussion inom praktisk teologi.³² Samtidigt har nya beteckningar växt fram för studiet av religiösa praktiker i nya kyrkliga sammanhang och ibland också utanför dessa. Beteckningar som *lived theology*, *ordinary theology* och *empirical theology* visar på intresse för tro som levd och vardaglig praktik, i och utanför organiserade former, men åtkomliga för empiriska studier.³³ Inom religionssociologin har beteckningar som *lived religion* och *everyday religion* markerat en beslätad vändning mot religiösa praktiker i vardagslivet.³⁴

Den empiriska vändningen har också yttrat sig i ett växande intresse bland kyrkovetare och praktiska teologer i de nordiska länderna för att med etnografiska metoder studera ecklesiologi.³⁵ De svenska och nordiska nätverken knyter an till internationella nätverk som etablerats på området under senare år.³⁶

Den brittiska forskargruppen bakom projektet Action Research – Church and Society (ARCS) har spelat en viktig roll genom att utveckla en

---

32. Joyce Ann Mercer & Bonnie J. Miller-McLemore (red.), *Conundrums in Practical Theology*, Leiden 2016, <https://doi.org/10.1163/9789004324244>; John Swinton & Harriet Mowat, *Practical Theology and Qualitative Research*, 2:a uppl., London 2016; Elaine Graham, Heather Walton & Frances Ward, *Theological Reflection: Methods*, 2:a uppl., London 2019; Elaine Graham, Heather Walton & Frances Ward, *Theological Reflections: Sources*, London 2008; Zoë Bennett et al., *Invitation to Research in Practical Theology*, New York 2018.

33. Charles Marsh, Peter Slade & Sarah Azaransky (red.), *Lived Theology: New Perspectives on Method, Style, and Pedagogy*, New York 2016, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190630720.001.0001>; Jeff Astley & Leslie J. Francis (red.), *Exploring Ordinary Theology: Everyday Christian Believing and the Church*, Farnham 2013. För empirisk teologi, se tidskriften *Journal of Empirical Theology* och bokserien *Empirical Studies in Theology*.

34. Meredith B. McGuire, *Lived Religion: Faith and Practice in Everyday Life*, New York 2008, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195172621.001.0001>; Nancy T. Ammerman, "Lived Religion as an Emerging Field: An Assessment of its Contours and Frontiers", *Nordic Journal of Religion and Society* 29 (2016), 83–99, <https://doi.org/10.18261/issn.1890-7008-2016-02-01>; Nancy T. Ammerman (red.), *Everyday Religion: Observing Modern Religious Lives*, Oxford 2007, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195305418.001.0001>; Nancy T. Ammerman, *Sacred Stories, Spiritual Tribes: Finding Religion in Everyday Life*, Oxford 2013, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199896448.001.0001>; Katarina Plank & Daniel Enstedt (red.), *Levd religion: Det heliga i vardagen*, Lund 2018.

35. Jonas Idestrom & Tone Stangeland Kaufman (red.), *What Really Matters: Scandinavian Perspectives on Ecclesiology and Ethnography*, Eugene, OR 2018; Jonas Idestrom, "Ecclesiology and Ethnography – Issues and Dilemmas in a Conversation", *International Journal for the Study of the Christian Church* 19 (2019), 302–322, <https://doi.org/10.1080/1474225X.2019.1692181>.

36. Om The Network for Ecclesiology and Ethnography, se <https://www.ecclesiologyandethnography.net/>, besökt 2021-02-04. Nätverket ger ut tidskriften *Ecclesial Practices: Journal of Ecclesiology and Ethnography*, liksom bokserien *Studies in Ecclesiology and Ethnography*, med titlar som Pete Ward (red.), *Perspectives on Ecclesiology and Ethnography*, Grand Rapids, MI 2012; Christian B. Scharen (red.), *Explorations in Ecclesiology and Ethnography*, Grand Rapids, MI 2012.

metodologi för teologisk aktionsforskning.³⁷ Boken *Talking about God in Practice* beskriver hur teologi för människor i dagens Storbritannien framstår som irrelevant och avskild från vardagens erfarenheter. Författarna noterar att detta kan innebära en frestelse för teologer att söka sig bort från det teologiska studiet, mot det empiriskt iakttagbara. Forskargruppen söker i stället hitta metoder att förena teologisk tolkning med studiet av kristna trospraktiker, genom att i dessa urskilja olika teologiska röster. På så sätt vill gruppen ”propose anew the deep connectedness of the Christian theological tradition and human experience”. Författarna anknyter till praktisk teologi, men med ett nytt fokus på samtidigt i syfte att synliggöra praktiker som en form av teologi i handling. På så sätt vill forskarna bidra till att utveckla människors ”theological fluency”.³⁸

En intressant konsekvens av förskjutningen mot empiriska studier är att nya aspekter av kristna praktiker ställs i centrum. Diakoni, eller kristet motiverad social omsorg, har spelat en förhållandevis undanskymd roll i olika kyrkors egen självförståelse och inte heller stått i centrum för mer omfattande forskning. Här har dock en tydlig förändring skett under senare år.³⁹ En historiskt orienterad forskare som Stina Fallberg Sundmark har också med hjälp av andra typer av källor än de traditionella texterna kunnat belysa teologiska praktiker av bredare betydelse för det kyrkliga livet.⁴⁰ Likaså är det påfallande att det praktisk-teologiska forskningsfältet de senaste decennierna fått en mer jämställd könsfördelning bland de aktiva forskarna, som sannolikt också kan relateras till framväxten av nya intresseområden, teorier och metoder.

Utmaning inifrån

Den empiriska vändningen, som alltså i hög grad gått hand i hand med kyrkovetenskapens ecklesiologiska fokus i Uppsala, har efter hand kommit att utmana ämnesförståelsen inifrån, bland annat genom att den ställt frågor om kyrkobegreppets roll i mer empiriskt inriktade studier. I takt med att de studerade praktikerna blivit fler och mer disparata, har ecklesiologin

---

37. Om aktionsforskning, se <https://theologyandactionresearch.net/theological-action-research/>, besökt 2021-02-04. Se också Clare Watkins, *Disclosing Church: An Ecclesiology Learned from Conversations in Practice*, London 2020, <https://doi.org/10.4324/9781315142531>.

38. Helen Cameron et al., *Talking about God in Practice: Theological Action Research and Practical Theology*, London 2010, 7, 13–14.

39. Edgardh, *Diakonins kyrka*; Stephanie Dietrich et al. (red.), *The Diaconal Church*, Oxford 2019; Lena Sjöberg, ”Nordisk diakoniforskning 2015–2019: Kunskapsläge och forskningssammanhang”, masteruppsats vid Uppsala universitet, 2020.

40. Stina Fallberg Sundmark, *Sjukbesök och dödsberedelse: Sockenbudet i svensk medeltida och reformatorisk tradition*, Skellefteå 2008.

allt mindre framstått som ett självklart centrum, utan mer som en tolkningsteori av flera möjliga.

En teolog som fungerat som banbrytare för de etnografiskt inriktade teologiska studierna är Nicholas M. Healy. I sin bok *Church, World and the Christian Life* utvecklar han sin kritik mot deduktivt formulerade ecklesiologiska ideal, så kallade "blueprint ecclesiologies".⁴¹ Healys kritik mot dessa ecklesiologiers bristande förankring i den komplicerade och motsägelsefulla verkligheten i den konkreta kyrkan, kom att bana väg för den ovan beskrivna empiriska vändningen i ecklesiologin. Desto mer intressant är det att Healy senare också formulerat sig kritiskt mot de former av etnografiska studier som utvecklats. För att kunna diskuteras teologiskt måste de relateras till någon form av teoretisk kyrkoförståelse, menar han. Men i stället har studier av teologiska praktiker tenderat att bli så partikulära att det till slut är omöjligt att känna igen något gemensamt som håller dem samman, menar Healy. Var hittar vi den kyrka som studierna skulle avse? Healy pekar på risken för att synliga kyrkliga gemenskaper, möjliga att empiriskt identifiera, får ersätta en mer teoretiskt grundad kyrkoförståelse i empiriskt inriktade studier. Healy menar att moderniteten lagt grund för konstruerade dikotomier mellan kyrka och värld, som han menar behöver brytas upp och ersättas av överbyggande teoretiska förståelser av kyrka som "the Christian expression and embodiment of the world" eller "the world's Christian expression".⁴²

Healys artikel plockas upp av Clare Watkins, från det ovan nämnda teologiska aktionsforskningsnätverket ARCS, som också understryker betydelsen av teologisk tolkning av etnografiskt material. Utan sådan tolkning menar hon att "the danger is that practical or ethnographic 'ecclesiologies' really do little more than produce descriptions of the living of church, and remain at a loss as to what to make of the described realities theologically".⁴³

Diskussionen påminner i viss mån om sociologers brottning med det undflyende religionsbegreppet. Finns egentligen religion eller kyrka som något annat än idéer i teoretikers huvuden? Watkins håller fast vid kyrkobergreppet, men söker nya sätt att konceptualisera. I artikeln vänder hon sig till den belgiske romersk-katolske teologen Lieven Boeve för en kritik av den

---

41. Nicholas M. Healy, *Church, World and the Christian Life: Practical-Prophetic Ecclesiology*, Cambridge 2000, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511605857>.

42. Nicholas M. Healy, "Ecclesiology, Ethnography, and God: An Interplay of Reality Descriptions", i Pete Ward (red.), *Perspectives on Ecclesiology and Ethnography*, Grand Rapids, MI 2012, 197–199.

43. Clare Watkins, "Practising Ecclesiology: From Product to Process. Developing Ecclesiology as a Non-Correlative Process and Practice through the Theological Action Research Framework of Theology in Four Voices", *Ecclesial Practices: Journal of Ecclesiology and Ethnography* 2 (2015), 28, <https://doi.org/10.1163/22144471-00201009>.

moderna teologins tendens att separera religion och kultur, kyrka och värld, liksom heligt och profant, synligt och osynligt. Genom att acceptera dessa tudelningar gör sig teologerna beroende av olika former av korrelationsteorier för att återförena det tudelade på nytt, menar hon.⁴⁴ Boeve utgår i stället från en postmodern kultur där det enda som egentligen förenar människor är vår partikularitet, något som Boeve bejaktar med utgångspunkt i den kristna inkarnationstanken. Watkins summerar:

The response he [Boeve] offers is one based not on correlation, or even "dialogue"; rather, it is one of a conversation of essentially particular and "other" narratives, who, in this very activity of conversation, realise their commonality. That this is a conversation of particularities also requires it to be a conversation of interruptions – moments of encounter with the other in our common context, which call us out of our set ways of telling our stories.⁴⁵

Watkins argumenterar för ett omtänkande av ekklesiologi från produkt till process, eller från substantiv till verb. Processens mål ser hon som "service of the life of Christian men and women in and for the world" och dess metoder är med nödvändighet dialogiska, så till vida att forskarna ställer sig i dialog med praktiker som hon menar redan i sig själva kan betraktas som teologiska.⁴⁶

Gamla ämnen i ny förening

Med denna utblick mot en aktuell ämnesteoretisk diskussion är det dags att återvända till det nya forskningsämnet empirisk-praktiska studier av religion och teologi i Uppsala och frågan vilka praktisk-teologiska traditioner ämnet kan bygga vidare på som svar på samtidens religiösa och samhällliga förändringar. Här har jag fördjupat mig i den praktiska teologins, senare kyrkovetenskapens, historia. Men det nya ämnet förenar inom sig flera ämnestraditioner, både sådana som tidigare varit självständiga ämnen och sådana som fungerat som studieområden inom andra ämnen vid fakulteten.

Inriktningen religionssociologi förenar de tidigare ämnena religionssociologi och religionspsykologi, medan delar av den livsåskådningsforskning som bedrivits vid fakulteten integreras med det tidigare ämnet kyrkovetenskap i inriktningen praktisk teologi. Samtidigt integreras religionsdidaktisk forskning med ämnet som helhet.

---

44. Watkins utgår huvudsakligen ifrån Lieven Boeve, *God Interrupts History: Theology in a Time of Upheaval*, New York 2007.

45. Watkins, "Practising Ecclesiology", 34.

46. Watkins, "Practising Ecclesiology", 35.

Ett huvudsyfte med tillskapandet av det nya ämnet är att ta vara på den ovan diskuterade empiriska vändningen inom religionsvetenskap och teologi. Studiet kan inom den praktisk-teologiska inriktningen handla om tydligt kyrkliga och teologiska praktiker, som gudstjänster eller diakoni, men också praktiker av existentiell karaktär som utvecklas i en tid då de traditionella religiösa institutionerna förlorar i auktoritet, eller praktiker för lärande om tro och religion i en tid när både skola och kyrka står inför nya utmaningar i sin undervisning.

Avslutningsvis vill jag ur den tidigare framställningen dra samman några slutsatser av betydelse för den fortsatta processen, även om denna fortfarande är i hög grad öppen. Slutsatserna har att göra med hur det är möjligt att bedriva teologi vid ett konfessionellt obundet universitet i en mångreligiös situation, på vilket sätt teologisk forskning är samhällsrelevant i en växande existentiell språklöshet och vad praktisk teologi kan bidra med i fråga om ett ökat behov av lärande på religionens område, såväl inom som mellan och utanför de olika trostraditionerna. Slutligen summerar jag vad praktisk teologi i ny tappning kan innebära.

Teologer i nya landskap

Det första jag vill kommentera har att göra med relationen mellan teologi och religionsvetenskap och den växande pluralism som jag illustrerat med mitt inledande exempel om Svenska kyrkans undervisning om islam. Det nya religiösa landskap det handlar om är inte enkelt att beskriva, eftersom situationen är komplex och delvis motsägelsefull. Den kristna kyrkan omfattar globalt sett i dag ungefär en tredjedel av världens befolkning, vilket faktiskt är samma andel som för hundra år sedan.⁴⁷ Så till vida stämmer inte den etablerade mediebilderna av kristendomens tillbakagång. Däremot har det skett en tydlig global förskjutning så att de flesta kristna i dag finns i andra delar av världen än i Europa.

Den svenska situationen är dubbeltydig. Fortfarande räknar sig en mycket stor andel av den svenska befolkningen som tillhörig antingen det från staten fria trossamfundet Svenska kyrkan (ca 60 procent) eller någon kristen minoritetskyrka (7,5 procent).⁴⁸ Cirka 2,5 procent av befolkningen identifierar sig med islam, medan de som identifierar sig med någon annan religion

---

47. Anne Farris Rosen, "A Brief History of Religion and the U.S. Census", *Pew Research Center* 2010-01-26, <https://www.pewforum.org/2011/12/19/global-christianity-exec/a>, besökt 2021-02-04.

48. Denna och följande siffror är hämtade från Erika Willander & Max Stockman, *Ett mångreligiöst Sverige i förändring*, Stockholm 2020. Siffrorna bygger på SOM-institutets undersökningar av människors egna uppgifter om tillhörighet. Att procenttalen inte summerar till hundra beror på att vissa svarande kan ha angett dubbla tillhörigheter.

sammantaget motsvarade ett par procent av befolkningen. Drygt 31 procent av befolkningen menar sig vara utan religiös tillhörighet.

Pluralismen i det religionsvetenskapliga studiet är i denna samhällssituation självklar och nödvändig. Till komplexiteten hör dock att den pluralism vi talar om inte bara innebär en mångfald av starka och aktiva trostraditioner, utan också yttrar sig i olika former av främlingskap inför både egna och andras religiösa traditioner, liksom i nya former av andligt sökande. En del av de som tillhör Svenska kyrkan har exempelvis vad som kan betraktas som en kulturell tillhörighet, som beskrivits som ”semi-sekular”.⁴⁹ Studier av religiös praktik i Sverige i dag måste ta hänsyn till dessa komplicerande faktorer.

Diskussionen om vilken roll teologiska studier kan ha vid ett statligt och konfessionellt obundet universitet har förts under decennier och genomgått olika faser, där jag ovan kort berört några.⁵⁰ Den vändning mot religionsvetenskap som ägde rum under 1970-talet har ibland förståtts som att religionsvetenskap per definition skulle vara distanserat objektiv och neutral, medan teologin per definition skulle vara konfessionell. Thomas Girmalm hävdar i sin studie om polariseringen mellan teologi och religionsvetenskap under svenskt 1900-tal att detta är en skev bild.⁵¹ Det teologiska och religionsvetenskapliga landskapet rymmer en lång rad positioner och förhållningssätt till studiet av kyrkor och andra trossamfund, vilka mestadels lever sida vid sida i en fredlig samexistens som berikar forskningen. Samtidigt är det forskningstraditioner med sinsemellan radikalt olika historia som ska förenas i det nya forskningsämnet, vilket utmanar oss som forskare att reflektera på nytt över vår egen hållning.

Brodds ovan beskrivna tanke om teologi som en kritisk och konstruktiv reflexion över en förutsatt uppenbarelse framstår åtminstone vid en första anblick som oförenlig med den metodologiska ateism som karakteriserat många beteendevetenskapligt inriktade religionsstudier. Metodologisk ateism innebär att föreställningar om Guds existens sätts inom parentes och forskningen begränsas till att röra människors sätt att agera och resonera utifrån sin tro. Religion studeras som ett socialt fenomen bland andra.⁵²

---

49. Ann af Burén, *Living Simultaneity: On Religion among Semi-Secular Swedes*, Huddinge 2015.

50. Se Thomas Girmalm, *Teologi och det moderna universitetet: Perspektiv på polariseringen mellan teologi och religionsvetenskap under svenskt 1900-tal*, Umeå 2006; Ulf Jonsson, Mattias Martinson & Lina Sjöberg (red.), *Kritiska tänkanden i religionsvetenskapen*, Nora 2009.

51. Girmalm, *Teologi och det moderna universitetet*, 140–141.

52. Inger Furseth & Pål Repstad, *Religionsociologi: En introduktion*, Malmö 2005, 263–264; Mia Lövheim & Magdalena Nordin, ”Inledning”, i Mia Lövheim & Magdalena Nordin (red.), *Sociologiska perspektiv på religion i Sverige*, Malmö 2015, 29; Anton Geels & Owe Wikström, *Den religiösa människan: En introduktion till religionspsykologin*, 4:e uppl., Stockholm 2017,

Ett sätt att beskriva skillnaden i perspektiv inom det teologiska och religionsvetenskapliga landskapet är att tala om inifrån- respektive utifrån-perspektiv på religiösa traditioner. Som Graham Ward påpekar i en aktuell introduktion till teologi och religionsvetenskap riskerar dock en sådan strikt uppdelning att reducera innebörden av båda perspektiven. Ett inifrån-perspektiv på en religiös tradition måste också ta hänsyn till en vidare social kontext och varje försök till granskning utifrån måste rymma förståelse för de troendes inifrånperspektiv.⁵³

Svårigheten att skilja ett inifrån- från ett utifrånperspektiv illustreras väl av antropologen Samuli Schielkes beskrivning av sina studier i Egypten, där den muslimska gudstron genomsyrar både vardagens praktiker och språk så till den grad att den metodiska ateism Schielke fostrats i som antropolog framstod som omöjlig för honom att praktisera. Det gick inte att tala med människor utan att de självklart inkluderade Gud och därmed blev det också närmast omöjligt att tala om dem utan att inkludera Gud.⁵⁴

Samhällsrelevant praktisk teologi

Den interna religionsvetenskapliga debatt jag anspelar på har sin motsvarighet i teologins och religionsvetenskapens förhållande till resten av vetenskapssamhället. Ovan nämnde Graham Ward påpekar att detta förhållande i perioder varit spänt, men att naturvetenskapen i dag i en större ödmjukhet öppnar sig för de mysterier som tidigare betraktades som teologins exklusiva domän. Teologer är ofta intresserade av att ta vara på och fundera över konsekvenserna av naturvetenskapens landvinningar.⁵⁵ Två aktuella exempel från teologiska fakulteten i Uppsala är ett nytt mångvetenskapligt forskningsprojekt om artificiell intelligens och ett annat om naturens rättigheter.⁵⁶ Naturvetare bjuder också in teologer att samverka i oväntade sammanhang. Ward går så långt att han menar att den avförtrollning av världen som Max Weber (1864–1920) förutspådde avlösts av en återförtrollning som inte

---

18–19.

53. Graham Ward, *Teologi och religionsvetenskap*, Lund 2020, 20–23.

54. Samuli Schielke, "The Power of God: Four Proposals for an Anthropological Engagement", *ZMO Programmatic Texts* 13 (2019), https://www.zmo.de/fileadmin/Inhalte/Publikationen/PDFs/programmatticetexts/zmo_programmatic_text_13_2019.pdf, besökt 2021-02-04.

55. Antje Jackelén, "Om naturvetenskap, teologi och vetenskapssyn", *Svensk kyrkotidning* 12 (2020), 351–355.

56. "Artificial intelligence, democracy and human dignity" (<https://www.crs.uu.se/forskning/artificial-intelligence--democracy-and-human-dignity/>), besökt 2021-02-04) och "Realizing Rights of Nature: Sustaining Development and Democracy" (<https://crs.uu.se/om-oss/nyheter/nyhet/?tarContentId=895554>), besökt 2021-02-04), båda vid Centrum för mångvetenskaplig forskning om religion och samhälle.

leds av teologer, utan av forskare inom teknik och naturvetenskap.⁵⁷ Klart är att teologi och religionsvetenskap delar både metoder och kriterier för vetenskaplig trovärdighet med andra vetenskapsgrenar och möter ett nytt intresse i vetenskapliga samtal över både ämnes- och fakultetsgränser.

Samtidigt är det uppenbart att samhällsnyttan av studier inom medicin eller fysik i Sverige i dag tas för given på ett sätt som inte alls är lika självklart vad gäller teologiska studier av religiösa trostraditioner. Vi kan inte heller bortse från att det finns misstro och ibland till och med fientlighet mot religion i det svenska samhället som spiller över på villkoren för det vetenskapliga studiet av religion. För oss som ägnar oss åt religionsvetenskap och teologi framstår det som självklart att kyrkor och andra religiösa traditioner behöver belysas av forskning, på samma sätt som andra delar av samhället. Liksom universitet och högskolor utbildar för industri, vård eller social omsorg finns också starka skäl att universiteten ska ge en vetenskaplig grund för tjänst inom trossamfund, liksom för en lång rad andra yrken där religionsvetenskap är av betydelse. Utbildningen bör vara forskningsbaserad och forskningen bör vara relevant för den aktuella samtidssituationen.

Men det finns också röster i samhället som från ett sekularistiskt perspektiv hävdar att frågor om religioners inre angelägenheter inte hör hemma på ett offentligt finansierat universitet.⁵⁸ Som forskare och lärare måste vi hantera både fientlighet mot och den ofta åtföljande okunskapen om religion.

Själv har jag tagit för vana att inleda mina föreläsningar i ecklesiologi med en skämtsam teckning av en människa vars häpet frågande minspel studenterna lätt kunnat identifiera sig med inför frågan: ”Ecklesiologi, vad är det?” Lika främmande som själva ordet, framstår ibland tanken att en kristen kyrka behöver reflektera över sig själv och sitt uppdrag och att innehållet i denna reflektion är något vi vetenskapligt kan studera. Främlingskapet har att göra med ett pluralistiskt sammanhang där, som religionshistorikern David Thurfjell menar, den dominerande kyrkotraditionens ställning försvagats så till den grad att den till och med förlorat tolkningsföreträdet över sitt eget språk, till exempel vad det betyder att vara kristen. Thurfjell tar exemplet att många som tillhör Svenska kyrkan ändå inte betraktar sig som kristna, trots att de både betalar kyrkoavgift och deltar i kyrkliga livsriter och firar kristna högtider.⁵⁹

Skälet för ett teologiskt studium behöver mot denna bakgrund ofta förtydligas på ett sätt som jag föreställer mig inte är nödvändigt inom många

---

57. Ward, *Teologi och religionsvetenskap*, 100.

58. Om religion och sekularism, se Joel Halldorf, *Gud: Återkomsten*, Örebro 2015; Mattias Martinson, *Sekularism, populism, xenofobi: En essä om religionsdebatten*, Malmö 2017.

59. David Thurfjell, *Det gudlösa folket: De postkristna svenskarna och religionen*, Stockholm 2015, 64–65.

andra vetenskapsområden. Praktisk teologis bidrag till det nya forskningsämnet handlar i hög grad just om detta teologiska perspektiv. Jag har ovan citerat Sven-Erik Brodd som med teologi avsåg en reflektion över en ”förutsatt gudomlig uppenbarelse”. Ett praktisk-teologiskt studium kan handla om hur denna förutsättning tar sig uttryck i en kyrkas konstitution och centrala dokument, men också i dess praktiker av skilda slag. Det kan handla om det vardagliga livet för enskilda kyrkotillhöriga men också om livet för en lokal församling. Teologin fyller här en funktion av att hålla samman sådant som, i linje med Nicholas Healys argumentation ovan, annars riskerar att falla isär som alltför partikulärt, därför att den bakomliggande teologiska strukturen inte uppmärksammas.

Cecilia Nahnfeldt, som har dubbel knytning till teologiska fakulteten och enheten för forskning och analys inom Svenska kyrkan, understryker detta i en artikel om behovet av oberoende forskning om de svenska trosamfundet: ”Det finns en risk att forskares bild av Svenska kyrkans liv och verksamhet blir fragmentiserad, om inte också ett kunskapsområde som kyrkovetenskap/praktisk teologi som står för kontinuitet och helhetsbild främjas.”⁶⁰

Ett språk för existensen

Om de teologiska perspektiven på detta sätt hör till ett praktisk-teologiskt arv som behöver bevaras i det nya forskningsämnet utgör andra delar viktiga nytillskott. Dit hör den empiriska livsåskådningsforskning som utvecklats inom den systematiska teologin vid teologiska fakulteten i Uppsala. Denna forskningstradition tillför en kompetens för att studera tro som söker sig vägar utanför de traditionella samfundsbildningarna, som exempelvis den naturorienterade andlighet som David Thurfjell tillskriver ”granskogsfolket”.⁶¹

Återigen blir det i sådana studier viktigt att komma ur traditionella tudelningar av konfessionellt och icke-konfessionellt, religiöst och sekulärt, som snarare kan fördunkla än förtydliga förståelsen. Viktiga forskningsfrågor kan röra hur människor i Sverige hanterar de existentiella grundvillkoren. Hur kan exempelvis klimatkrisen eller livet under en pandemi hanteras existentiellt? Vilka resurser tar människor i bruk och var hämtas de ifrån? Frågorna kan också handla om hur barn och unga lär sig hantera osäkerhet och motgångar när inskolningen i kristen tradition inte längre är självklar. Vilka andra resurser står till buds och i vilken mån resulterar situationen i en

---

60. Cecilia Nahnfeldt, ”Forskningsenheten 2014–2019”, i Urban Claesson & Dag Tuvelius (red.), *På spaning för framtidens kyrka: Svenska kyrkans forskningsenhet 1990–2020*, Uppsala 2020, 54.

61. David Thurfjell, *Granskogsfolk: Hur naturen blev svenskarnas religion*, Stockholm 2020.

existentiell språklöshet? Här blir också frågor om *religious literacy* centrala, liksom frågor om lärande.⁶²

Behovet av lärande

De existentiella frågornas plats i en ny tid vetter också mot sådana frågor om lärande som mitt inledande exempel illustrerade. Det finns ett stort samhällsbehov av utbildning i frågor om tro och religiösa traditioner. Likaså finns ett stort behov av att hitta former för lärande och traditionsförmedling inom olika kyrkor och samfund i en tid när inte grundläggande kännedom om exempelvis bibelberättelser eller kyrkoår är en självklarhet.

Teologiska institutionen insåg tidigt behovet av religionsdidaktisk kompetens i lärarutbildningen. Därför inrättades 2006 en tjänst med religionsdidaktisk inriktning som på sikt också kunde stärka den religionsdidaktiska forskningen. Denna tjänst knyts nu till ämnet empirisk-praktiska studier av religion och teologi.

Präster och lärare har delvis överlappande behov av kompetens för undervisning om religion i en mångreligiös situation. Därtill finns i dag en lång rad andra kyrkliga professioner, som diakoner och församlingspedagoger, som också har behov av religionsdidaktisk kompetens. En viktig fråga i sammanhanget handlar om hur praktisk kunskap i dessa sammanhang kan föras vidare, liksom vad beprövad erfarenhet kan betyda.

Praktisk teologi i ny tappning

Sammanfattningsvis finns starka skäl för att förnya den tradition av forskning och utbildning vid Uppsala universitet som gått under namnen praktisk teologi och kyrkovetenskap. Både inre ämnesmässiga och fakultetsstrategiska skäl talar för att i linje med fakultetsnämndens direktiv vidga förståelsen av ämnet så att den relaterar till ett nytt religiöst landskap, där det finns behov av språk och praktiker för existentiell bearbetning, men där ingen tradition ensam kan göra anspråk på tolkningsföreträde.

Inriktningen praktisk teologi i ny skepnad håller fast vid och utvecklar intresset för praktiker. Genom föreningen med ämnestraditioner som utvecklat skicklighet i empiriska metoder, såsom religionssociologi och religionspsykologi, stärks den teoretiska och metodologiska kompetensen för empiriska studier.

Inriktningen praktisk teologi bibehåller ett fokus på teologisk reflektion över sådana praktiker. Samtidigt öppnar ämnesprofilen för att religiösa praktiker i Sverige i dag inte kan studeras som isolerade kyrkliga företeelser,

---

62. Adam Dinham & Martha Shaw, "Religious Literacy through Religious Education: The Future of Teaching and Learning about Religion and Belief", *Religions* 8:7 (2017), 119, <https://doi.org/10.3390/rel8070119>.

utan hela tiden uppstår i dialog och samspel med större sammanhang. Det teologiska perspektivet kan rymma såväl kyrko- som samhällskritik, liksom konstruktiva teologiska anspråk. Praktisk-teologiska studier ger sig in i teologiska samtal på språkliga fält som är religionernas egna, men står likväl vetenskapligt självständiga.

Den gemensamma plattformen inom det nya ämnet ligger i den teoretiska och metodologiska tydligheten, reflektionen över den egna forskarrollen, liksom i insikten att inget studium till fullo kan förstå och förklara den verklighet i vilken vi lever.

Praktisk teologi har historiskt begränsat de teologiska studierna till den kristna kyrkan. Det betyder att ämnestraditionen förvaltar djupkunskaper om det kyrkliga livets många former. På så sätt knyter praktisk teologi nära an till gamla ämnen som bibelvetenskap, kyrkohistoria och systematisk teologi. Samtidigt är det inte omöjligt att studiet av kristen praktisk teologi i framtiden kan bedrivas sida vid sida med studier inriktade på praktiserad islam.

Det handlar om att möta utmaningarna i ett pluralistiskt svenskt samhälle där det talas om Guds återkomst i det offentliga, samtidigt som starka röster höjs för att religion endast hör hemma i privatlivet, där förtrogenheten är svag med religiösa traditioner och där språklösheten för andliga frågor är påtaglig. På detta sätt kan det nya forskningsämnet och inriktningen praktisk teologi tjäna det som i fakultetens Mål och strategier formulerats som ”en ny profilering och strukturering av forskning, forskarutbildning och grundutbildning med sikte på att dessa ska stå starka i en tid när kunskapsbehov och villkor för utbildning förändras”.⁶³ ▲

SUMMARY

The article takes its starting point in the return of Practical Theology as a specialization at the Faculty of Theology at Uppsala University in 2020, half a century after the discipline was replaced by ecclesiology. The question that the author wishes to answer is how the return may be interpreted. The return of Practical Theology has to do with a reform of both study programmes and organization of research at the faculty, resulting in a new research subject called Empirical-Practical Studies of Religion and Theology. Practical Theology is one of two specializations within the new subject area, the other being Sociology of Religion. Both specializations are possible to study with a profile in Didactics of Religion. The empirical turn in theology and humanities at large is a major driving force behind the creation of the new research subject. Lived religion and lived theology are

---

63. Mål och strategier: Teologiska fakulteten 2016–2020 (Dnr 2015/26).

increasingly at the forefront of studies in Sociology of Religion as well as in Ecclesiology, two former research subjects that now are merged. What unites the previously separate disciplines is a common interest in theories and methods for studying practices in a new multireligious Swedish context, where traditional confessional and religious boundaries are increasingly blurred. The special contribution of Practical Theology is the theological perspective, which consciously brings issues related to belief in God into the discussion.

Praktisk och pastoral teologi i Svenska kyrkans prästutbildning

KARIN RUBENSON & ELIN LOCKNEUS

Karin Rubenson är doktorand i kyrkovetenskap vid Uppsala universitet.

Elin Lockneus är doktorand i praktisk teologi vid Enskilda högskolan Stockholm.

karin.rubenson@teol.uu.se – elin.lockneus@ehs.se

Mellan akademi och kyrka

Promenaden mellan teologiska fakulteten och Svenska kyrkans utbildningsinstitut är inte lång, vare sig i Uppsala eller i Lund. Skillnaderna mellan utbildningsinstitutionerna kan dock upplevas som milsvid, när det gäller kursinnehåll, men också vad gäller undervisnings- och examinationsformer.

Svenska kyrkans utbildningsinstitut och därmed de konfessionsspecifika och praktiktäna delarna av utbildningen till präst i Svenska kyrkan befinner sig i dag bokstavligen mellan universitet och kyrka. Under året på Svenska kyrkans utbildningsinstitut står präststudenterna på tröskeln mellan akademisk examen och prästvigning. De lämnar universitetsområdet, men är kvar i universitetsstaden. De lämnar tentor och examensarbeten, men är kvar i klassrummet. De lever med kyrkohandbok och liturgiska kläder, men gudstjänsterna är fortfarande inte ”på riktigt”. De står mitt emellan akademi och kyrka.

De två ämnesområdena praktisk teologi och pastoralteologi har gemensamma rötter men olika ställning i dagens prästutbildning. Den pastoralteologiska utbildning som ges på Svenska kyrkans utbildningsinstitut är obligatorisk för alla blivande präster. Den akademiska disciplinen praktisk teologi är ett ämne som inte behöver ingå i blivande prästers examen.

Syftet med denna artikel är att synliggöra och diskutera relationen mellan den pastoralteologiska utbildning som ges på Svenska kyrkans utbildningsinstitut och den akademiska disciplinen praktisk teologi. Syftet kan snävas in till frågan om hur en förändrad praktisk teologi påverkar förståelsen av pastoralteologi i Svenska kyrkans prästutbildning. Vi kommer att ge en kortfattad bakgrund till Svenska kyrkans prästutbildning och beskriva dagens situation. Därefter redogör vi för några olika dominerande strömningar i det internationella vetenskapliga samtalet inom praktisk teologi, med betoning på transformativ praktisk teologi. Slutligen relaterar vi diskussioner inom den akademiska praktiska teologin i dag till praktisk prästutbildning för att synliggöra potentiella möjligheter och risker.

Vi begränsar oss här till att diskutera praktisk teologi i Svenska kyrkans prästutbildning. Det innebär inte att praktisk teologi inte har relevans för andra studenter än de som har för avsikt att bli präster i Svenska kyrkan.¹ Vi har dock valt att fokusera på Svenska kyrkans prästutbildning av flera skäl. En stor del av studenterna i teologi och religionsvetenskap i Sverige studerar med målet att bli präster i Svenska kyrkan. Den studentgruppen har, i kraft av sin relativa storlek, betydelse för utbildningsupplägg och kursinnehåll. Strukturen där teori och praktik hålls isär genom att utbildningen är uppdelad mellan två olika utbildningsgivare (universitet och högskolor respektive Svenska kyrkan) sticker ut, i relation till jämförbara akademiska yrkesutbildningar, som lärare och läkare, men också i relation till hur präst- och pastorsutbildning bedrivs i andra samfund och internationellt. Denna situation gör att frågor om praktisk teologi som akademisk disciplin och den eventuella skillnaden mellan praktisk teologi och pastoralteologi ställs på sin spets just i relation till Svenska kyrkans prästutbildning.

Vi som skrivit den här artikeln är själva förhållandevis nyutbildade präster i Svenska kyrkan. Våra personliga erfarenheter av prästutbildning i en tid präglad av utbildningsreformer har påverkat våra förhållningssätt till ämnet och utgångspunkter för artikeln. Vi är också doktorander i kyrkovetenskap och praktisk teologi och förenas i en strävan efter att kombinera akademisk kunskap och forskning med praktisk erfarenhet och kyrkligt liv, utan att det ena skulle behöva utesluta det andra. Vi är präglande av den empiriska vändningen inom praktisk teologi, liksom av dagens starka internationella betoning av praktikteori och praktisk kunskap, i denna artikel tydligast representerad av Bonnie J. Miller-McLemore. Vi strävar efter att lyfta fram både för- och nackdelar med den nordamerikanska och vidare anglosaxiska ämnesförståelsen och dess påverkan på praktisk teologi i Sverige i dag. En

---

1. Se till exempel Mary McClintock Fulkerson, "Theology and the Lure of the Practical: An Overview", *Religion Compass* 1 (2007), 296, <https://doi.org/10.1111/j.1749-8171.2007.00022.x>.

ämnesförståelse som aktivt markerar avstånd till frågor om praktiskt hantverkskunnande har uppenbara nackdelar när det gäller en konkret yrkesutbildning för blivande präster. Samtidigt kan dagens praktiska teologi också bidra med verktyg för att överbrygga klyftan mellan ”akademisk” respektive ”kyrklig” teologi.

Bakgrund till dagens prästutbildning

Som ett svar på upplysningstidens betoning av praktisk nytta infördes ämnet praktisk teologi på teologiska fakulteter runt om i Europa i slutet av 1700-talet.² I Uppsala och Lund inrättades professurer i pastoralteologi år 1806 respektive år 1809, med syfte att göra prästutbildningen mer relevant för prästers arbetsuppgifter i församling. Syftet med disciplinen var att utbilda blivande präster i färdigheter och tekniker som de skulle kunna ha nytta av i framtiden. Begreppen ”praktisk teologi” respektive ”pastoralteologi” var sammanblandade: Ämnet kallades praktisk teologi och leddes av professorer i pastoralteologi.³

Under större delen av 1800- och 1900-talen ansvarade universiteten för hela prästutbildningen, som var uppdelad i en teoretisk och en praktisk del. Den praktiska delen var nära knuten till Svenska kyrkan, inte minst genom att dess professor samtidigt hade kyrklig tjänst. Under den senare delen av 1800-talet försköts den praktiska teologins akademiska tyngdpunkt till ett mer historiskt studium av kyrkan.⁴

År 1973 omformades ämnet praktisk teologi i Uppsala till ämnet kyrko- och samfundsvetenskap, senare kyrkovetenskap, och de ecklesiologiska och ekumeniska frågorna gavs vartefter allt större utrymme. Ämnet inkluderade klassiska praktisk-teologiska underdiscipliner som liturgik, själavård, kateketik, kyrkorätt med flera. Även i Lund benämndes ämnet under slutet av 1900-talet kyrko- och samfundsvetenskap för att undvika de konnotationer till praktiska prästuppgifter som ”praktisk teologi” hade och för att tydliggöra ämnets vetenskapliga karaktär.⁵ I översikten *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer* från 1996 framstår det som om praktisk teologi, ett ämne som kom till för att svara mot prästutbildningens behov, ofta har behövt anstränga sig för att försvara sin plats som akademiskt ämne. Det är en tendens som syns även i internationellt utgiven praktisk-teologisk litteratur. Det är

---

2. McClintock Fulkerson, ”Theology and the Lure of the Practical”, 295.

3. Åke Andréén, ”Kyrkovetenskap ur uppsalaperspektiv: En vetenskapshistorisk introduktion”, i Oloph Bexell (red.), *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer: En vetenskapsteoretisk översikt*, Lund 1996, 11.

4. Andréén, ”Kyrkovetenskap ur uppsalaperspektiv”, 14–16.

5. Carl-Gustaf Andréén, ”Kyrkovetenskap ur lundaperspektiv”, i Oloph Bexell (red.), *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer: En vetenskapsteoretisk översikt*, Lund 1996, 44, 49.

mot den bakgrunden praktisk teologi som framför allt ett historiskt och teoretiskt ämne bör förstås. Rörelsen från en förståelse av praktisk teologi som kunskap om prästerliga arbetsuppgifter till en bredare och mer teoretiskt och metodologiskt präglad förståelse av ämnet kan förstås genom att tala om ett klerikalt respektive ett akademiskt paradigm, något som är vanligt i nordamerikansk praktisk-teologisk forskning.⁶

Parallellt med förändringarna i universitetsvärlden förändrades också Svenska kyrkans prästutbildning. Under större delen av 1900-talet hade den teoretiska akademiska utbildningen avslutats med den så kallade ”prakten”, som i högre utsträckning än de tidigare utbildningsdelarna fokuserade på praktiska färdigheter, i linje med det klerikala paradigmet. 1980 tog Svenska kyrkan över ansvaret för utbildningens praktiska delar och pastoralinstituten i Lund och Uppsala bildades. Utbildningens innehåll och upplägg har debatterats och förändrats, men strukturen med en omfattande akademisk del på universitet och högskolor och en avslutande praktisk del har i princip varit oförändrad under lång tid. I och med 2007 års utbildningsordning gjordes ett försök att skapa en utbildning där praktik och teori i högre grad integrerades i tre pastoralteologiska kurser, genom ett samarbete mellan universiteten och pastoralinstituten.⁷ Kurserna mötte dock skarp kritik från Högskoleverket (nuvarande Universitetskanslersämbetet) och existerade endast under en kort period.⁸ Den senaste utbildningsreformen, år 2014, medförde att pastoralinstituten lades ned och ersattes av Svenska kyrkans utbildningsinstitut.

Pastoralteologi i prästutbildningen

Svenska kyrkans utbildningsinstitut använder begreppet pastoralteologi som övergripande ämnesbeteckning för innehållet i sin utbildning. I svensk kontext förknippas begreppet sedan lång tid tillbaka med kunskap direkt relaterad till prästens praktiska arbete. I utredningen *EFU: En förändrad utbildning för Svenska kyrkan* knyts pastoralteologi till att Svenska kyrkans församlingar är pastorala enheter.⁹ Begreppet ”pastoral” förstås därmed i

6. Uttrycket ”the clerical paradigm” pekar på en ämnesförståelse av praktisk teologi helt inriktad på praktisk nytta för prästutbildningen och myntades av Edward Farley 1983 i relation till Friedrich Schleiermachers (1768–1834) *Brief Outline of the Study of Theology* från 1811. Edward Farley, *Theologia: The Fragmentation and Unity of Theological Education*, Eugene, OR 2001, 85.

7. Frida Mannerfelt, ”Kontrast och kontinuitet: Predikoideal i Svenska kyrkans prästutbildning 1903–2017”, i Stephan Borgehammar (red.), *Predikan – i tid och otid*, Skellefteå 2018, 129.

8. ”Beslut om ifrågasättande av examensrätter m.m. efter fördjupade granskningar av utbildningar inom religionsvetenskap och teologi”, <https://www.uka.se/download/18.12f25798156a345894e23d7/1487841926347/643-3060-07+b.pdf>, besökt 2021-02-05.

9. *EFU: En förändrad utbildning för Svenska kyrkan* (Svenska kyrkans utredningar 2007:2),

ljuset av kyrkoordningen, där församlingen beskrivs som ett ”pastoralt område”, med den grundläggande uppgiften att fira gudstjänst, bedriva undervisning samt utöva diakoni och mission.¹⁰ Vidare definieras pastoralteologi i utredningen som ”att beskriva teologisk insikt och reflektion i ett pastoralt sammanhang, där ord och handling är nära förenade”.¹¹ Ett pastoralt sammanhang bör här förstås som en församling. Mot bakgrund av Svenska kyrkans rikstäckande uppdrag, folkkyrkoidentitet och territoriella församlingsindelning torde dock detta pastorala sammanhang kunna innefatta alla platser, personer och företeelser inom Sveriges gränser. Pastoralteologi begränsas inte heller till uppdraget som präst, utan berör alla församlingens medarbetare. I dagligt tal i Svenska kyrkan används också ofta begreppen ”pastoral” eller ”pastoralt handlande” som en omskrivning för en typ av kontextbaserad praktisk kunskap om att göra vad situationen kräver, även om agerandet kanske inte till fullo stämmer överens med de teoretiska idealen.¹²

Om ämnet pastoralteologi definieras väldigt brett (eller inte alls) kan det inkludera allt eller inget, vilket riskerar att leda till transparensproblem i relation till studenterna. I den vardagliga användningen av begreppet pastoral, där en präst i konkreta situationer frångår exempelvis kyrkoordning eller kyrkohandbok ”av pastorala skäl”, förstärks dikotomin mellan pastoralteologi och akademisk teologi. Att vara pastoral blir då att förhålla sig praktiskt och i förekommande fall pragmatiskt till den akademiska teologin. Sammanblandningen av de olika förståelserna av begreppet ”pastoral” kan innebära att akademisk teologi och pastoralteologi inte bara förstås som olika saker, utan till och med som oförenliga, något som riskerar att förminska och förenkla både universitetens och utbildningsinstitutets utbildningsdelar.

På utbildningsinstitutets hemsida går det att läsa att ”den pastoralteologiska utbildningen bygger på den blivande prästens akademiska utbildning

---

Uppsala 2007, <https://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=579671>, besökt 2021-02-04.

10. Kyrkoordning för Svenska kyrkan, 2 kap. 1 §, https://www.svenskakyrkan.se/filer/KO_I_jan_2020.pdf, besökt 2021-02-04.

11. *EFU*, 119.

12. Denna tolkning återspeglas bland annat i de allmänna anvisningarna för begravningsgudstjänst i 1986 års kyrkohandbok: ”Begravningen ingår i ett sammanhang som sträcker sig från dödsbädden till avskedet vid graven. Mycket av detta hör själavården och det *pastorala handlandet* till och måste därför präglas av en betydande frihet.” *Den svenska kyrkohandboken: Antagen för Svenska kyrkan av 1986 års kyrkomöte. 1. Den allmänna gudstjänsten och de kyrkliga handlingarna*, 3:e uppl., Stockholm 2006, 292. Och i de övergripande anvisningarna för den allmänna gudstjänsten i gällande kyrkohandbok: ”Som alternativ utifrån *pastorala behov* för församlingen kan följande översättning av Herrens bön (’Fader vår’) användas.” *Kyrkohandbok för Svenska kyrkan: Antagen för Svenska kyrkan av 2017 års kyrkomöte. Del 1*, Uppsala 2018, 11. Våra kursiveringar.

och stiftspraktik”. Pastoralteologi beskrivs som ”yrkesrelaterad kunskap” som är möjlig att ”tillämpa i ett pastoralt sammanhang”.¹³ Synsättet där pastoralteologi beskrivs som någonting annat än ”vanlig” teologi återfinns också i biskopsbrevet *Kallad till diakon och präst i Svenska kyrkan*:

Prästen ansvarar för gudstjänsten och har till uppgift att samordna arbetet och tillföra sitt teologiska kunnande och ett pastoralt perspektiv.

För att vigas till tjänst är det nödvändigt att ha en gedigen kompetens i sitt yrke. För diakonen innebär detta en karitativ grundutbildning och *för prästen en föreskriven teologisk utbildning*.

Dessa utbildningar ska dessutom kompletteras med en pastoral utbildning. [...] Präster och diakoner behöver såväl teologiska och pastoralteologiska kunskaper som omvärldskunskap och praktikerfarenhet.¹⁴

I citaten ovan framträder en bild av teologi och pastoralteologi som kompletterande, men där den akademiska teologin föregår den pastoralteologiska. Denna eller liknande definitioner av pastoralteologi har starkt historiskt stöd både i Svenska kyrkan och internationellt och bygger på idén om pastoralteologi eller praktisk teologi som ”tillämpad teologi”.¹⁵ Samtidigt betonar EFU-utredningen behovet av att integrera teori och praktik i utbildningen:

I de tidigare genomförda studierna *Präst i dag – och i morgon...*, *PUF* och *ÖSUT* pekar man på behovet av att integrera teori och praktik. I remissbehandlingen av *PUF* och *ÖSUT* visar det sig likaså att det råder stor samsyn i frågan om ett närmare förhållande mellan de teoretiska och praktiska utbildningsdelarna. I Kyrkostyrelsens direktiv betonas också vikten av en integrering mellan teori och praktik.¹⁶

---

13. ”Pastoralteologisk utbildning – präst”, <https://www.svenskakyrkan.se/utbildningsinstitutet/pastoralteologisk-utbildning---prast>, besökt 2021-02-05.

14. *Kallad till diakon och präst i Svenska kyrkan*, Uppsala 2014, 27, 58, 75. Vår kursivering.

15. Förståelsen av praktisk teologi som ”tillämpad teologi” är nära förknippad med praktisk prästutbildning och konkreta ”tips” för blivande präster. Detta förstås ofta som en begränsande och förenklad förståelse av vad praktisk teologi kan vara. Dock har exempelvis Bonnie J. Miller-McLemore gjort försök att uppvärdera det klerikala paradigmet inom praktisk teologi. Bonnie J. Miller-McLemore, *Christian Theology in Practice: Discovering a Discipline*, Grand Rapids, MI 2012, 161–162.

16. *EFU*, 112. *ÖSUT* och *PUF* betecknar i citatet de tidigare utredningarna *Översyn av de kyrkliga utbildningarna* och *Prästutbildning i förändring*.

Med utgångspunkt i EFU-utredningen och utbildningsinstitutets utbildningsplan för prästutbildningen förstår vi pastoralteologi i Svenska kyrkans kontext som kunskap om församlingens grundläggande uppgift, praktiska yrkesrelaterade kunskaper och reflektion.¹⁷ Detta är en breddning av den definition som återfinns i utredningen, genom att vi också förstår pastoralteologi som praktiska kunskaper, inte enbart ”teologisk insikt och reflektion” förknippad med sådana kunskaper.

Denna definition av pastoralteologi svarar mot de tidigare nämnda klerikala och akademiska paradigmen, genom att lyfta fram både praktiska yrkesrelaterade kunskaper och reflektion. Definitionen är dessutom explicit ecklesiologisk och lyfter fram församlingens grundläggande uppgift, inte bara prästerliga arbetsuppgifter eller akademisk reflektion.

I utbildningsinstitutets kursplan för kunskapsområdet Teologi och samhälle återfinns dock följande formulering: ”Undervisningen utgår från en förståelse av pastoralteologi där den akademiska och kyrkliga teologin integreras, och i reformatorisk anda är kontextuell.”¹⁸ Denna definition, som inte återfinns i någon av de övriga kursplanerna och inte heller har någon direkt koppling till den ecklesiologiska förståelse av pastoralteologi som återfinns i EFU-utredningen, bär drag av den praktiska teologins kontextuella och kanske även transformativa karaktär, som vi kommer att presentera nedan. Här tillförs dessutom ytterligare ett teologibegrepp, ”kyrklig teologi”, men inte som en synonym till pastoralteologi, utan som en komponent som tillsammans med ”akademisk teologi” skapar pastoralteologi.

Ämnet pastoralteologi står i dag ensamt i utbildningssystemet, utan ett större sammanhang i den akademiska praktiska teologin. Den akademiska praktiska teologin har dock inte slutat påverka den kyrkliga pastoralteologin. Praktisk-teologiska ideal finns i stället outtalade i de praktiska delarna av Svenska kyrkans prästutbildning, vilket citatet från kursplanen ovan är ett exempel på.

I EFU-utredningen står det: ”För att studerande skall kunna ta makt över sitt eget lärande måste de ha insyn i de villkor under vilka undervisningen bedrivs och vilka ideologier, vilken samhällssyn, kyrkosyn, kunskapsyn och människosyn utbildningen vilar på.”¹⁹ För att detta ska kunna uppnås behöver studenterna ges förutsättningar att se och analysera relationen mellan

---

17. Utbildningsplan för Svenska kyrkans pastoralteologiska utbildning till präst (Dnr NUFK 2013/52, Ks 2015/1017), [https://www.svenskakyrkan.se/filer/Utbildningsplan%20Pr%c3%a4st%202015-11-17\(1\).pdf](https://www.svenskakyrkan.se/filer/Utbildningsplan%20Pr%c3%a4st%202015-11-17(1).pdf), besökt 2021-02-05.

18. Kursplan: Teologi och samhälle, 1, <https://www.svenskakyrkan.se/filer/Kursplan%20kunskapsomr%c3%a5de%20Teologi%20och%20samh%c3%a4lle%20P%202019-20%20PV%202020-20.pdf>, besökt 2021-02-05.

19. *EFU*, 118.

akademiska praktisk-teologiska ideal och utbildningsinstitutets förståelse av pastoralteologi.

Akademisk praktisk teologi i dag

I dag präglas den teoretiska diskussionen inom praktisk teologi i hög utsträckning av praktikteorier, kroppslighet och materialitet. I den fortsatta diskussionen kommer vi i huvudsak att utgå från den nordamerikanska och vidare anglosaxiska kontexten och den så kallade empiriska vändningen inom praktisk teologi, som har stor betydelse för den nuvarande ämnesförståelsen både i Sverige och i övriga nordiska länder.

Aristoteles (384–322 f.v.t.) begrepp *phronesis* återkommer ofta i relation till praktisk och erfarenhetsbaserad kunskap. Litteraturen är också fylld av referenser till teoretiker som Hans-Georg Gadamer (1900–2002), Alasdair MacIntyre, Pierre Bourdieu (1930–2002) med flera.²⁰ Praktikteori har blivit ett sätt att utvidga praktisk teologi från att enbart handla om tillämpad teologi och prästers praktiska arbetsuppgifter. Genom ökad teoretisk och metodologisk medvetenhet strävar praktisk teologi mot att bli ett ämne som fokuserar på teologiska praktiker i vid bemärkelse. Praktikteorier lyfts fram som ett sätt att ge praktisk teologi akademiskt existensberättigande och en egen identitet, men kan, genom sitt fokus på praktisk och förkroppsligad kunskap, också vara värdefulla inom det klerikala paradigmet.²¹

Richard Osmer beskriver fyra olika vägar för praktisk-teologisk forskning, som alla existerar parallellt, och ger exempel på vilka konsekvenser olika vägval tenderar att få. Osmer identifierar ”the hermeneutical trajectory”, ”the transforming praxis trajectory”, ”the neo-aristotelian trajectory” och ”the confessional trajectory”. Eftersom dessa fyra spår i praktiken ofta sammanblandas, och också har utbyte av varandra, underlättar Osmers kategorisering för att förstå dagens praktisk-teologiska fält. Flera av de teologer vi är påverkade av och hänvisar till i den här artikeln går att placera i ”the transforming praxis trajectory of practical theology”, den av de fyra vägarna som är mest präglad av befrielse-teologi och feministteologi. I det här spåret använder forskningen sig ofta av marxistiskt influerad kritisk teori och på senare tid allt oftare poststrukturalistiska teoretiker, som Michel Foucault (1926–1984) och Pierre Bourdieu. Även det Osmer kallar ”the neo-aristotelian trajectory of practical theology” har i dag en framträdande plats, inte minst i USA, och använder sig av tolkningar av Aristoteles dygdetik, påverkade av Alasdair MacIntyre. Dessutom finns de, i vår kontext kanske mer näralliggande, hermeneutiska och konfessionella spåren, som bygger på

20. Se till exempel Ted A. Smith, ”Theories of Practice”, i Bonnie J. Miller-McLemore (red.), *The Wiley Blackwell-Companion to Practical Theology*, Malden, MA 2012, 244–254.

21. Smith, ”Theories of practice”, 251.

teoretiker som Hans-Georg Gadamer och Paul Ricoeur (1913–2005), respektive neo-ortodoxin inspirerad av bland andra John Webster (1955–2016) och Stanley Hauerwas.²² Gemensamt för alla de praktisk-teologiska spåren är en stark betoning av teologin som upplevd erfarenhet.²³

Praktisk teologi har, för att försvara sin plats som akademiskt ämne, tidvis kritiserat och försökt ta avstånd ifrån det klerikala paradigmet för att i stället försöka lyfta andra aspekter av ämnet än att lära blivande präster ”hur man gör”. Bonnie J. Miller-McLemore problematiserar detta genom att också kritisera det akademiska paradigmet, där praktisk kunskap nedvärderas till förmån för teoretisk reflektion. Hon identifierar en nedvärdering av prästers praktiska kunskaper till förmån för ökad reflektion. För att undvika denna typ av nedvärdering valde vi ovan att bredda definitionen av pastoralteologi till att också inkludera praktisk kunskap. När praktisk teologi, i sin strävan efter akademisk legitimitet, underskattar att ”lära sig hur man gör” sker också en nedvärdering av prästers praktiska kunskap och i förlängningen av kyrkan som institution.²⁴ Ämnet, vars själva existensberättigande är att uppvärdera och ta tillvara praktisk erfarenhet och mänsklig kunskap, riskerar genom avståndstagandet från det klerikala paradigmet att förstärka dikotomin mellan teori och praktik och därmed förlora sin relevans för människors liv i kyrkan.

Inom praktisk teologi finns det ofta olika typer av normativa anspråk. Dessa kan vara uttalat teologiskt konfessionella, handla om ”rätt och fel” i praktiskt handlade eller ta sig uttryck genom att personlig tro och egna erfarenheter av teologiska praktiker tas för givna bland praktiska teologer. Även om praktisk teologi strävar efter akademisk stringens handlar det enligt till exempel Miller-McLemore om att söka en ”förkroppsligad kristen tro”.²⁵ I Sverige är vi dock ovana vid en förståelse av teologi som uttalat normativ och konfessionell. När de pastoralteologiska samarbetskurserna mellan universitet och pastoralinstitut i 2007 års utbildningssystem efter bara några år försvann från universitetens kurskataloger, var den främsta anledningen att de inte uppfyllde kraven på ”konfessionsneutralitet”.²⁶

Normativitet inom praktisk teologi behöver dock inte med nödvändighet förstås som synonymt med konfessionalitet, utan kan snarare handla om en explicit konstruktiv ambition att verka för förändring i både samhälle och

---

22. Richard Osmer, ”Empirical Practical Theology”, i Kathleen A. Cahalan & Gordon S. Mikoski (red.), *Opening the Field of Practical Theology: An Introduction*, Lanham, MD 2014, 67–69.

23. McClintock Fulkerson, ”Theology and the Lure of the Practical”, 300.

24. Miller-McLemore, *Christian Theology in Practice*, 164.

25. Miller-McLemore, *Christian Theology in Practice*, 101.

26. ”Beslut om ifrågasättande av examensrätter m.m.”.

kyrka. Den typen av utgångspunkt märks framför allt i nordamerikansk forskning och påverkar förståelsen av såväl praktisk teologi vid svenska lärosäten som pastoralteologi på Svenska kyrkans utbildningsinstitut. Den praktiska teologin fyller, just genom sina normativa anspråk, en viktig funktion för att föra dialog och utmana teologiska och religionsvetenskapliga ämnen som tidvis befinner sig långt ifrån människors praktiska och upplevda erfarenheter av religionsutövning. Praktisk-teologisk teori och metod kan samtidigt bidra till att synliggöra den akademiska teologins relevans för praktisk prästutbildning.

Som en praktikinriktad disciplin, som gärna förstår sig själv som en aktionsinriktad rörelse tillsammans med människor, handlar i den praktiska teologin normativitet om vilka konsekvenser teologiska sanningsanspråk får för människors liv: "Practical theology is ultimately a normative project guided by the desire to make a difference in the world."²⁷

De normativa och eskatologiska perspektiven i praktisk teologi har rötter i befrielsesteologi och kontextuell teologi och är vanligt förekommande i det Osmer kallar den transformativa delen av praktisk teologi. Den typ av praktisk teologi som i dag tycks dominera den anglosaxiska teori- och metodutvecklingen har ingen ambition att vara teologiskt eller politiskt neutral, utan tar ofta ställning exempelvis för minoritetsgrupper. I många nutida texter förstås praktisk teologi utifrån denna typ av ram. Maktkritik, liksom feministteologiska och postkoloniala perspektiv, är framträdande i amerikansk praktisk teologi och kan, om de synliggörs, ge en teologisk grund till dessa aspekter av prästutbildningen, samtidigt som de blir möjliga att förstå ur flera perspektiv.

Den empiriska vändningen

Den typ av praktisk teologi som vi har beskrivit ovan innebär också ofta att forskningsmetoder inspirerade av exempelvis sociologi och etnografi tillämpas, så som kvalitativa intervjuer och deltagande observation. Detta har kallats den praktiska teologins empiriska vändning och innebär ett ökat intresse för det lokala, partikulära och erfarenhetsbaserade. Praktiska teologer befinner sig i dag i högre grad än tidigare "på fältet" för att samla forskningsmaterial.

Normerna för vilka metoder som är lämpliga för forskningsprojekt i praktisk teologi har ändrats. Att en praktisk-teologisk forskare själv skapar primärmaterial beskrevs för snart 25 år sedan i *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer* som i det närmaste uteslutet:

---

27. Miller-McLemore, *Christian Theology in Practice*, 106.

Till skillnad från förhållandet inom en del andra vetenskapsdiscipliner tillskapar alltså den kyrkovetenskaplige forskaren inte själv (genom experiment, attitydundersökningar eller annat sådant) sitt primärmaterial, dvs. de källor som är utgångspunkten för hans eller hennes analys.²⁸

I dag står mycket av den svenska praktisk-teologiska forskningen på en annan metodologisk grund än då.²⁹ Genom att forskarna själva samlar in empiriskt material är praktisk teologi som forskningsdisciplin närvarande i fler steg av forskningen och praktisk-teologiska utgångspunkter påverkar inte bara analys av redan insamlat material eller textbaserat material, utan också frågor om insamlingsmetod och forskarens roll på fältet. I och med den empiriska vändningen är det praktisk-teologiska arbetet på ett tydligare sätt en del av både forskningsprocessen och det framskrivna resultatet.³⁰ Den empiriska vändningen innebär dock inte att teologisk analys med hjälp av exempelvis historiska källor skulle sakna relevans, utan handlar om att relatera till flera olika typer av material.

Etnografiskt inspirerade metoder kan användas som praktisk-teologiska verktyg för att teologiskt studera och tolka praktiker, liksom för att överbrygga den spricka som kan uppstå mellan teori och teologiska praktiker. I etnografiskt arbete krävs relationsbyggande och utforskande av en miljö från ”insidan”, ofta genom deltagande observation och kvalitativa djupintervjuer. Ett etnografiskt arbetssätt inkluderar också noggrann och regelbunden reflektion över forskarens roll och forskningsprocessen, det som brukar benämnas ”reflexivitet”.³¹

Den empiriska vändningen är en del av bakgrunden till att praktisk teologi i dag ofta framstår som ett metod- och teorityngt forskningsämne med

---

28. Oloph Bexell, ”Om kyrkans praxis och dess teologi”, i Oloph Bexell (red.), *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer: En vetenskapsteoretisk översikt*, Lund 1996, 156.

29. Tone Stangeland Kaufman, ”Mapping the Landscape of Scandinavian Research in Ecclesiology and Ethnography – Contributions and Challenges”, i Jonas Idestrom & Tone Stangeland Kaufman (red.), *What Really Matters: Scandinavian Perspectives on Ecclesiology and Ethnography*, Eugene, OR 2018, 20.

30. I Jonas Idestrom, ”Faithful Participation – Engagement and Transformation in Ethnographic Ecclesiology”, i Jonas Idestrom & Tone Stangeland Kaufman (red.), *What Really Matters: Scandinavian Perspectives on Ecclesiology and Ethnography*, Eugene, OR 2018, 61, skriver författaren om teologisk normativitet i forskningen: ”I want to make the point that theology is not a perspective or a normative voice that can be added to a practical ecclesiological research process at a certain point. Rather, the whole process is theological in all its stages and dimensions.” Se också Tone Stangeland Kaufman, ”Normativity as Pitfall or Ally?: Reflexivity as an Interpretive Resource in Ecclesiological and Ethnographic Research”, *Ecclesial Practices: Journal of Ecclesiology and Ethnography* 2 (2015), 71–107, <https://doi.org/10.1163/22144471-00201006>.

31. Mary Clark Moschella, ”Ethnography”, i Bonnie J. Miller-McLemore (red.), *The Wiley Blackwell-Companion to Practical Theology*, Malden, MA 2012, 224–225.

liten direkt relevans för blivande präster som vill lära sig utföra sina framtida arbetsuppgifter. Den empiriska vändningen och det metodologiska utvecklingsarbete den har medfört är dock i högsta grad relevant för praktisk prästutbildning, också i en svensk kontext. Att vara en ”duktig präst” är plötsligt en fördel för den som vill vara en ”duktig forskare” och vice versa, eftersom det inte sällan är likartade förmågor som krävs, om än i olika sammanhang. På en första nivå gäller detta kvalitativ och etnografiskt inspirerad forskning generellt, inte bara inom praktisk teologi. Lyssnande, kunskap om samtals teknik, självkännedom, förmåga att möta människor i utsatta situationer och att snabbt anpassa sig till nya sammanhang är egenskaper som både präster och kvalitativa forskare ständigt använder sig av. Det handlar om att kunna kombinera praktisk och teoretisk kunskap, att låta erfarenheter möta texter och att se hur nutid och dåtid kan belysa varandra. Dagens praktiska teologi har därmed ett förändrat fokus som kan komplettera prästutbildningen. På en djupare nivå bidrar praktisk teologi också med metoder för att göra allt detta med hänsyn till kyrkans karaktär som ecklesiologiskt och teologiskt sammanhang och med ett konstruktivt syfte:

Unlike those who work strictly in the social sciences, practical theologians are not content with rich and nuanced descriptions of lived human experience. Rather we push from description and understanding toward significance and impact for the communities we serve. Practical theologians know and take responsibility for the fact that each phase of our work operates by explicit and implicit theological commitments.³²

Den rörelse som är kännetecknande för praktisk teologi nöjer sig inte med att beskriva verkligheten, utan vill också förändra den, genom en reflexiv och teologisk forskningsprocess. Studenter som i ett akademiskt sammanhang övar upp sin kompetens som praktiska teologer genom att både befina sig på fältet och i klassrummet, formas parallellt till praktisk-teologiska forskare och präster. Praktisk teologi som akademiskt ämne har möjlighet att ställa akademiska krav på både forskningsmetod, teoretisk förankring och slutresultat, vilket kan tydliggöra syftet med exempelvis självreflektion och bidra med kritiska perspektiv också på ämnet och metoderna som sådana.³³

Många praktisk-teologiska forskare är själva en del av fältet, i vårt eget fall genom att vara prästvigda i en kyrka som vi också studerar och i relation till

32. Kathleen A. Cahalan & Gordon S. Mikoski, ”Introduction”, i Kathleen A. Cahalan & Gordon S. Mikoski (red.), *Opening the Field of Practical Theology: An Introduction*, Lanham, MD 2014, 5.

33. Jämför Miller-McLemore, *Christian Theology in Practice*, 196.

denna artikel genom att själva nyligen ha genomgått utbildningen vi skriver om. Inom praktisk teologi betonas att detta inte behöver vara en nackdel, inifrånperspektivet är snarare något som betraktas som en självklarhet. Som praktisk-teologisk forskare innebär det att samtidigt vara insider och outsider, att acceptera och bejaka att vara en del av forskningsfältet, men samtidigt behålla ett analytiskt utifrånperspektiv.³⁴ Denna dubbelhet är paradoxal, men inte nödvändigtvis problematisk. Att vara insider är ofta en styrka för att snabbt kunna förhålla sig till och hitta en roll på fältet, vilket i sin tur kan förstärka det analytiska utifrånperspektivet. Att väva ihop roller innebär inte att förlora dem, utan kan vara en möjlighet att upptäcka och skapa något nytt.³⁵

Den dubbla positionen som praktisk-teologisk forskare på fältet har också kopplingar till prästrollen, inte minst när det gäller att göra teologiska analyser i relation till lokal kontext. Att vara en kyrklig insider är självklart för en präst. Samtidigt innebär den praktiska teologins maktkritiska perspektiv att alltid kunna ifrågasätta sin egen insiderposition och vad den medför. I praktisk-teologisk forskning handlar det om att göra de val som ger korrekta och relevanta forskningsresultat, det vill säga de val som gynnar forskningen, snarare än min egen position som antingen insider eller outsider. Som präst handlar det om att göra det som är bäst för församlingen, snarare än det som gynnar min egen position i den. Den praktiska teologins konstruktiva och befrielse-teologiska ambitioner i kombination med kunskaper om kvalitativ forskningsmetod har uttalade pastorala aspekter. När etnografiska metoder medvetet används så kallar Mary Clark Moschella det för ”pastoral etnografi”:

I suggest that ethnography can become a form of ministry, a kind of pastoral listening to a social group or a community of faith. Pastoral ethnography weaves together the insights of individual pastoral counseling with the wisdom that comes from social research, in an effort to foster the interplay between individual and communal spiritual growth.³⁶

Etnografiskt inspirerade metoder inom praktisk teologi är i första hand forskningsmetoder. Samtidigt kan de begreppsliggöra och därmed synliggöra pastoralt hantverk och vara ett sätt att analysera och förstå en församling. På så sätt kan delar av den akademiska praktiska teologin också fungera

---

34. Kaufman, ”Mapping the Landscape”, 31.

35. Ideström, ”Faithful Participation”, 68.

36. Moschella, ”Ethnography”, 229.

som en brygga till pastoralteologi, så som begreppet förstås i en svenskkyrklig kontext.

Relationen mellan praktisk teologi och pastoralteologi

Den maktkritiska ambitionen inom praktisk teologi speglas i prästutbildningens praktiska delar. I utredningen inför den senaste utbildningsreformen nämns behovet av ett framåtsyftande genusperspektiv i utbildningen ”där de studerande får möjlighet att förstå och påverka kvinnors och mäns liv och villkor i kyrkan och samhället” och behovet av förståelse för makt och maktutövning.³⁷

I utbildningsplanen för prästutbildningen beskrivs hur utbildningen ska präglas av mänskliga rättigheter och demokratiska värderingar, direkt följt av följande mening: ”Den pastoralteologiska utbildningen ska ge de studerande förutsättningar och redskap för teologisk reflektion, livstolkning, fördjupad spiritualitet och andaktsliv inför den kommande yrkesutövningen.”³⁸

Det nära sambandet mellan den praktiska teologins konstruktiva ambition, teologisk reflektion, reflexivitet och personlig gudsrelation är förankrad i den internationella praktisk-teologiska diskursen. Det sambandet visar också på relationen mellan akademisk praktisk teologi och pastoralteologi i en svenskkyrklig kontext. Dock är även den praktiska teologins medvetenhet om vikten av självreflektion kontextuellt påverkad av en nordamerikansk universitetsdiskurs och tydligt placerad i det akademiska paradigmet. Den praktiska teologi som dominerar den engelskspråkiga akademiska diskussionen i dag bär på arvet av upplysningstidens fokus på praktisk nytta, av befrielse-teologi och kontextuell teologi med postkolonial och feministisk udd samt protestantisk betoning på individens personliga gudsrelation. Här finns mycket att hämta, även i svensk kontext, men ett ständigt fokus på självreflektion och erfarenhetsbaserad kunskap har också lett till att praktisk teologi som akademisk disciplin kan anklagas för självupptagenhet.³⁹

Rörelsen bort från praktisk teologi som tillämpad teologi mot en praxis-teoretisk förståelse med praktiker som utgångspunkt för teologisk reflektion har kritiserats av Pete Ward. Han lyfter fram flera problem med den teoretiska utveckling inom praktisk teologi som vi har beskrivit ovan, inte bara genom att lyfta fram det klerikala paradigmet värde, utan också genom att kraftigt ifrågasätta liberalteologins starka inflytande över dagens praktiska teologi och hur erfarenhet och praktiker okritiskt lyfts fram som

---

37. *EFU*, 129.

38. Utbildningsplan för Svenska kyrkans pastoralteologiska utbildning till präst, 3.

39. McClintock Fulkerson, ”Theology and the Lure of the Practical”, 297.

utgångspunkter för teologisk reflektion: "[Liberal theology] is imposed by force or inserted into the minds of students by stealth."⁴⁰

När Ward riktar sin, kanske omotiverat starka, kritik mot utvecklingen inom praktisk teologi sätter han också ord på ett dilemma i den svenska prästutbildningen som vi redan har snuddat vid: att det är svårt att bilda sig en uppfattning om vilka teologiska och teoretiska utgångspunkter som ligger till grund för den pastoralteologiska undervisningen. Det kan handla om vilken förståelse av praktisk teologi som dominerar, och hur medvetet och uttalat det vägvalet är. Det är detta Ward sätter fingret på när praktisk teologi som akademisk och i första hand metod- och teoriinriktad disciplin okritiskt används som om det vore den gamla sortens tillämpade teologi, som kan lära blivande präster "hur man gör". Om dagens akademiska praktiska teologi, influerad av den nordamerikanska skolan, inte sätts in i sitt historiska och kontextuella sammanhang och inte verbaliseras, utan enbart existerar som en bakomliggande ideologi för praktisk undervisning i pastoralteologi, är den mycket riktigt "imposed by force".

En liknande risk, men i relation till befrielse-teologi, lyfts också av Mary McClintock Fulkerson, som, till skillnad från Ward, själv är tydligt placerad i den tradition hon kritiserar. Hon menar att reflexiva praktiker visserligen kan användas för att synliggöra förtryck, men också kan användas omvänt, för att dölja en egen agenda och reproducera förtryckande strukturer snarare än att utmana dem.⁴¹ Praktisk teologi, akademiskt förankrad i ett postmodernt paradigm och kontextuellt förankrad i kyrkor och församlingar, är som disciplin mycket medveten om frågor om hur forskaren påverkar forskningsresultaten och den maktposition ett akademiskt tolkningsföreträde innebär i en kyrklig kontext.⁴² Reflektivitet är en viktig del av praktisk-teologisk forskningsmetod. Men om vikten av självreflektion, formulerad för det akademiska paradigmet, okritiskt överförs till det klerikala paradigmet och praktisk prästutbildning, riskerar syftet med självreflektionen att bli otydligt. Om självreflektionen då i stället upplevs som ett självändamål kan återigen utbildningens individcentrering förstärkas på bekostnad av en församlingsförankrad och ecklesiologisk förståelse av pastoralteologi.

En prästutbildning som inte behöver innehålla någon akademisk praktisk teologi skapar en situation där pastoralteologin saknar ett större sammanhang och därmed blir svår att förhålla sig till. Detta ställer höga krav på präststudenterna, både på egen församlingsförankring och erfarenhet av Svenska kyrkan och på förmåga att relatera två saker som vid första

40. Pete Ward, *Introducing Practical Theology: Mission, Ministry, and the Life of the Church*, Grand Rapids, MI 2016, 5.

41. McClintock Fulkerson, "Theology and the Lure of the Practical", 298.

42. Cahalan & Mikoski, "Introduction", 6–7.

anblicken kan framstå som mycket avskilda från varandra: den akademiska och ”konfessionsneutrala” teologi som lärs ut på universiteten och det praktiska agerandet som präst.

I ett protestantiskt nordamerikanskt sammanhang är det vanligt att förstå pastoralteologi som en underdisciplin till praktisk teologi, inriktad på prästers praktiska arbetsuppgifter och i första hand på omsorgsuppgifter och själavård. Både bland romersk-katolska teologer och bland protestanter utanför USA är det däremot vanligt att praktisk teologi och pastoralteologi förstås som synonyma begrepp.⁴³ Vi föreslår att akademisk praktisk teologi i en svensk kontext breddas till att också inkludera pastoralteologi. Detta skulle möjliggöra en mellanväg mellan det akademiska och det klerikala paradigmet, en mellanväg som också synliggör ett ecklesiologiskt perspektiv.

Det ecklesiologiska paradigmet

Det amerikanska kyrkliga landskapet, i kombination med protestantisk dominans på det praktisk-teologiska fältet, har bidragit till att frågor om katolicitet har hamnat i skuggan av betoningen på lokal församlingskontext. Ur ett svenskkyrkligt prästutbildningsperspektiv kan detta bli problematiskt om det sker på bekostnad av ekumenik, förståelse för episkopal struktur och gemensam ordning. Det finns dock många exempel på hur den praktiska teologins fokus på det partikulära också relaterar till kyrkans katolicitet, bland annat i Gordon W. Lathrops liturgiska ecklesiologi.⁴⁴ Även den romersk-katolske teologen Stephen B. Bevans har utvecklat förståelsen av kontextuell och praktisk teologi i relation till kyrkans katolicitet: ”A catholic church encourages the local; and the local is expanded and deepened by its communion with the universal. Context is part of the very structure of Christianity itself.”⁴⁵

Den svenskkyrkliga förståelsen av pastoralteologi, grundad i kyrkoordningens ord om församlingar som pastorala enheter, är ecklesiologiskt präglad. Detta är en styrka hos den, på många sätt breda, definitionen. Pastoralteologins ecklesiologiska sammanhang utmanar både det klerikala paradigmet, som fokuserar på individuellt agerande, och det akademiska paradigmets abstraktionsnivå. Pastoralteologi förstås då som kyrkans uppdrag, inte enbart prästens.⁴⁶ Genom att fokusera på kyrkans uppdrag i världen,

43. Miller-McLemore, *Christian Theology in Practice*, 100, 104.

44. Se till exempel Gordon W. Lathrop, *Holy People: A Liturgical Ecclesiology*, Minneapolis, MN 1999.

45. Stephen B. Bevans, ”Contextual Theology as Practical Theology”, i Kathleen A. Cahalan & Gordon S. Mikoski (red.), *Opening the Field of Practical Theology: An Introduction*, Lanham, MD 2014, 48.

46. Kathleen A. Cahalan, ”Roman Catholic Pastoral Theology”, i Kathleen A. Cahalan & Gordon S. Mikoski (red.), *Opening the Field of Practical Theology: An Introduction*, Lanham,

snarare än på enskilda prästers agerande, blir praktisk teologi mer ecklesiologisk samtidigt som den blir en tydligare transformativ och politisk kraft. Pastoralteologi i den bemärkelsen handlar om kyrkans och församlingens plats i samhället, snarare än om hur präster gör när de leder gudstjänst eller utövar själavård.

Denna ecklesiologiska förståelse av pastoralteologi är romersk-katolskt präglad och starkt påverkad av Andra Vatikankonciliet.⁴⁷ Genom att lyfta fram det ecklesiologiska perspektivet i pastoralteologi försöker teologer som Bevens och Kathleen A. Cahalan knyta ihop det partikulära, som den protestantiska praktiska teologin ofta lyfter fram, med det universella. Detta, som Cahalan kallar ”det ecklesiologiska paradigmet”,⁴⁸ kan framstå som en universallösning på problemet med klyftan mellan det akademiska paradigmet och det klerikala paradigmet i praktisk teologi. I relation till prästutbildningen är det dock fortfarande ett problem om praktisk kunskap nedvärderas, vare sig om det sker till förmån för teoretisk analys eller transformativa ecklesiologiska praktiker. Utbildningen riskerar då att inte svara mot varken studenternas förväntningar på eller behov av en praktisk utbildning som förhåller sig till det klerikala paradigmet.

Sammanfattning och slutsatser

I den här artikeln har vi diskuterat relationen mellan den pastoralteologiska utbildning som ges på Svenska kyrkans utbildningsinstitut och den akademiska disciplinen praktisk teologi och vilka möjliga konsekvenser en förändrad förståelse av praktisk teologi kan få för förståelsen av ämnet pastoralteologi i Svenska kyrkans prästutbildning. Vi har undersökt hur ämnet pastoralteologi förstås inom Svenska kyrkans prästutbildning, hur pastoralteologin relaterar till den akademiska disciplinen praktisk teologi och vilka risker och möjligheter vi ser i dagens utbildningsupplägg när det kommer till relationen mellan praktisk teologi och pastoralteologi. Vi ser ett behov av att luckra upp gränsdragningen mellan den ”akademiska” praktiska teologin och den ”kyrkliga” pastoralteologin.

Pastoralteologi i Svenska kyrkans prästutbildning i dag förstås i hög utsträckning som tillämpad teologi, med betoning på teologisk reflektion, men är samtidigt präglad av ett nyare praktisk-teologiskt ideal som tagit avstånd från det klerikala paradigmets fokus på prästers arbetsuppgifter. Akademisk teologi och pastoralteologi förstås som olika saker, som kompletterar varandra. Den akademiska praktiska teologin, präglad av den

---

MD 2014, 223.

47. Cahalan, ”Roman Catholic Pastoral Theology”, 217.

48. Cahalan, ”Roman Catholic Pastoral Theology”, 220.

empiriska vändningen och en kontextuellt och transformativt inriktad normativitet, påverkar utbildningen i pastoralteologi för blivande präster i Svenska kyrkan, men detta riskerar att snarare ske implicit än explicit.

Med hjälp av resurser från etnografisk teologi och det som brukar kallas den empiriska vändningen har vi visat på några möjliga sätt att utnyttja akademiska praktisk-teologiska metoder i prästutbildningen, utan att för den sakens skull bortse från historisk och teoretisk kunskap i praktisk-teologiska ämnen. Genom att knyta pastoralteologin närmare den akademiska praktiska teologin kan båda ämnena stärkas. Den akademiska praktiska teologin kan bidra till att synliggöra pastoralteologins teologiska och normativa utgångspunkter och på så sätt göra det möjligt att förhålla sig konstruktivt kritisk till den. Den akademiska praktiska teologin kan också bidra med metoder och teoretiska utgångspunkter som rätt använda har relevans även för praktisk prästutbildning.

Den akademiska teologins relevans för praktiskt prästarbete minskar inte det faktiska behovet av praktisk kunskap – att lära sig ”hur man gör”. En betoning av praktikteorier och etnografiskt inspirerade metoder har lett till att de klassiskt praktisk-teologiska ämnena, som homiletik, liturgik, själavård med flera, har hamnat i skuggan av teori- och metoddiskussioner och etnografiska församlingsstudier. Praktisk teologi i dag handlar alltså i ganska liten utsträckning om ”hur man gör” och i betydligt högre utsträckning om att ifrågasätta varför man gör som man gör och vad det egentligen betyder att det görs på ett visst sätt. Det gör fältet forskningsmässigt och teologiskt intressant och ofta teoretiskt skarpt. Det gör också att dess relevans för praktisk prästutbildning blir allt svårare att greppa. Dagens praktiska teologi framstår allt mer som ett forskningsämne och allt mindre som ett ämne för undervisning på grundnivå. I sin rädsla för det klerikala paradigmet har den praktiska teologin lämnat kunskapen om de faktiska praktikerna åt sitt öde, för att i stället fokusera på deras konsekvenser. Här kan det som i dag kallas pastoralteologi konkretisera det akademiska ämnet praktisk teologi och ge det ett existensberättigande i grundutbildning, snarare än enbart som forskningsämne.

I relation till praktiskt hantverkskunnande räcker alltså inte den praktiska teologins betoning på reflektion och förkroppsligad kunskap. Kunskap om teologiska källor är nödvändig för att kunna ta till sig, men också kritiskt förhålla sig till och teologiskt reflektera över, exempelvis liturgiskt agerande. Detta är den grundkunskap som både praktisk teologi som forskningsämne och pastoralteologi som ämne på Svenska kyrkans utbildningsinstitut förutsätter. Det är också en typ av kunskap där de dominerande stråken i den anglosaxiska praktiska teologin i dag inte ger mycket vägledning, utan det

finns ett fortsatt behov av forskning som kombinerar den reflexivt inriktade praktiska teologin med hantverkskunnande.

Den pastoralteologiska delen av utbildningen behöver förankras i akademisk praktisk teologi, och den akademiska praktiska teologin behöver på ett tydligare sätt relatera till kyrkliga praktiker, liksom till utbildning på grundnivå och inte enbart på forskarnivå. I en prästutbildning där praktisk teologi knappt existerar som akademiskt ämne, och därmed inte heller befinner sig i en fruktbar spänning med andra teologiska discipliner, riskerar praktisk-teologiska ställningstaganden som är tagna ur sitt sammanhang att forma en teologisk utgångspunkt för utbildning som outtalad blir svår att förhålla sig till. I relation till Svenska kyrkans prästutbildning försvåras också ämnesförståelsen av utbildningens två delar, där den ena beskrivs som akademisk och den andra som pastoralteologisk eller ”kyrklig”. Det bidrar till att pastoralteologi och akademisk teologi förstås som två åtskilda fenomen som det blir upp till studenterna att föra ihop.

Genom att kopplingarna mellan teologisk forskningsmetod, teologisk reflektion och praktiskt arbete som präst i församling tydliggörs krymper gapet mellan akademisk teologi och pastoralteologi. Det kan bidra till att ge praktisk-teologisk reflektion ett konkret syfte för utbildningen. Det kan också synliggöra den akademiska teologins relevans för framtida församlingstjänst och fungera som ett tydligt exempel på kunskaper som kan användas i mycket olika sammanhang. Den empiriska vändningen kan bli ett sätt för den akademiska praktiska teologin att närma sig den kyrkliga pastoralteologin igen, men från ett annat håll än tidigare.

Dagens förändrade förståelse av praktisk teologi, som tydligast kommer till uttryck genom den empiriska vändningen, kan påverka den praktiskt inriktade pastoralteologin i Svenska kyrkans prästutbildning på flera sätt, och innebär både risker och möjligheter. Här vill vi framför allt peka på vikten av att pastoralteologi sätts i relation till en större praktisk-teologisk ämnesförståelse, inte minst för att ge studenter möjlighet att kritiskt förhålla sig till undervisningen. När pastoralteologi, eller ”kyrklig teologi”, förstås som något helt annat än akademisk teologi ställer det mycket höga krav på studenterna att själva förena delar som ibland framställs som oförenliga. Som ett sätt att hantera det problemet förespråkar vi att den praktiska pastoralteologin bör förstås som en del av den akademiska praktiska teologin. ▲

SUMMARY

In this article, we discuss practical and pastoral theology in relation to Swedish theological education for future ordained clergy in the Church of Sweden. We look at how pastoral theology is understood in the

Church of Sweden today and its relation to Practical Theology as an academic subject. We problematize the split between "academic" and "pastoral" theology and argue that pastoral theology should be understood as a part of the academic discipline Practical Theology. Practical Theology today is heavily theoretical and methodological, not least in the United States, the origin of much literature used in the Swedish context. Interesting as this may be from a research perspective, the discipline runs the risk of losing some of its relevance for undergraduate theological education. Here we discuss different aspects of pastoral and practical theology, and how they may feed into each other. We highlight the potential problems with a practical theology distancing itself from what has been called "the clerical paradigm" (in Sweden: pastoral theology), but also point to the importance of Practical Theology as an academic field in relation to ordination training. In Sweden, academic theology is still understood as supposedly "neutral", which complicates the relationship between "academic" and "pastoral" theology, as this obscures the influences from explicit normative and constructive practical theology on Swedish theological education. Drawing on practical theologians such as Bonnie J. Miller-McLemore and Mary McClintock Fulkerson, we discuss the normative and constructive ambitions in some practical theological schools of thought today. A changing understanding of Practical Theology may contribute to pastoral theology as a part of the ordination training in the Church of Sweden, but the normative assumptions need to be made explicit.

Between *Kuriaké* and *Ekklesía*

Tracing a Shift in Scandinavian Practical Theology Based on Handbooks in the Discipline

RYSZARD BOBROWICZ & FRIDA MANNERFELT

Ryszard Bobrowicz is a doctoral student in Practical Theology at Lund University.

Frida Mannerfelt is a doctoral student in Practical Theology at
University College Stockholm.

ryszard.bobrowicz@ctr.lu.se – frida.mannerfelt@ehs.se

Introduction

In some respects, Practical Theology in Scandinavia has always been a work in progress.¹ Since Friedrich Schleiermacher (1768–1834) first defined it in the early nineteenth century, societal, theological, and scientific transformations have contributed to changed understandings of the discipline.² In recent decades, this can be exemplified by changes in the name of the discipline in Uppsala, Sweden: from “Practical Theology” in the seventies through “Studies of Churches and Denominations”, “Practical Ecclesiology”, “Ecclesiology”,³ and most recently “Empirical-Practical Studies of Religion and Theology”.⁴

---

1. In the following, we will use the term “Practical Theology” to describe the discipline. We are aware that there are local and historical deviations from this term, for example “kyrkovetenskap”, but since most of the universities in Denmark, Sweden, and Norway have used and still use this term, we will too.

2. Marie Rosenius, “Empiri och teori i ekklesiologiska studier belysta genom ‘den nya kyrkosynen’ och ‘den tjänsteinriktade folkkyrkosynen’”, *Svensk Teologisk Kvartalskrift* 91 (2015), 90–100.

3. Sven-Erik Brodd, “Ecclesiology Under Construction: A Report from a Working-Site”, in Sune Fahlgren & Jonas Ideström (eds.), *Ecclesiology in the Trenches: Theory and Method under Construction*, Eugene, OR 2015, 8–9.

4. See “Empirical-Practical Studies of Religion and Theology”, <https://teol.uu.se/research/empirical-practical-studies-of-religion-and-theology/>, accessed 2021-02-05.

The underlying hypothesis of this article is that there has been a significant change in the way the discipline is conceptualized, from a historical/systematic textual study of “the church” understood in terms of different practices, to a practice-oriented discipline engaged in empirical approaches. This becomes especially evident when comparing what we henceforth in this article will call “handbooks”, in other words reference works intended to give instruction and information on a particular academic discipline. In short: literature that a graduate or post-graduate student in Practical Theology would be expected to read and refer to in order to understand and define their field of study. Every time a change in the understanding of Practical Theology has emerged, there has been an increase in the production of handbooks in order to pronounce a revised self-understanding of the discipline. In recent years, there has been an increase in Practical Theology handbooks in Scandinavia to a degree that has not been seen since the last major change in the 1990s.

However, this turn to practice in theological studies is not confined to the Scandinavian context. Although scholars may differ in their opinion of when and how the change occurred, they all agree that there has been some sort of empirical turn.⁵ With this article, we want to shed light on how this change has played out in the Scandinavian context. Thus, the research question guiding this study is: how did the understanding of Practical Theology in handbooks shift between the 1990s and the 2010s in Scandinavia?

To further qualify: as the article takes a bird’s-eye view on this change, it will focus primarily on common traits and not go in depth into regional differences. Due to the publication venue and the background of the authors, the Swedish context will be our particular focus. Nonetheless, the interrelation of the Swedish research scene with Norwegian and Danish discourses makes it warranted to talk of the Scandinavian field as a whole. The bird’s-eye perspective is further emphasized in the choice of material. Handbooks represent ideals, and not necessarily what researchers and students actually do. Throughout the article, the main focus will be handbooks by

---

5. Brodd, “Ecclesiology Under Construction”, 7–9; Chris A.M. Hermans & Mary E. Moore, “The Contribution of Empirical Theology by J.A. Van der Ven”, in Chris A.M. Hermans & Mary E. Moore (eds.), *Hermeneutics and Empirical Research in Practical Theology: The Contribution of Empirical Theology by Johannes A. Van der Ven*, Leiden 2004, 4; Paul Ballard & John Pritchard, *Practical Theology in Action: Christian Thinking in the Service of Church and Society*, London 1997, ix; Tone Stangeland Kaufman, “From the Outside, Within, or In Between? Normativity at Work in Empirical Practical Theological Research”, in Joyce Ann Mercer & Bonnie J. Miller-McLemore (eds.), *Conundrums in Practical Theology*, Leiden 2016, 136, https://doi.org/10.1163/9789004324244_008; Kristine Helboe Johansen, “Det folkekirkelige i folkekirken: Praksis som teologisk ressource”, in Lisbet Christoffersen, Niels Henrik Gregersen & Karen Marie SØ Leth-Nissen (eds.), *Den praktiske teologi i Danmark 1973–2018: Festskrift til Hans Raun Iversen*, Copenhagen 2019, 59.

Scandinavian authors. However, we will also give a brief overview of the international handbooks that are used in the Scandinavian context, in order to contextualize the presentation and shed further light on the characteristics of the change.

The change is often described as *a shift in focus*, as a movement from one pole to the other. For example, practical theologians often refer to Roger Haight's distinction between ecclesiology from "above" and "below", where "below" signifies historical, social, and contextual matters.⁶ Another influential description is Nicholas M. Healy's distinction between blueprint and prophetic-practical approaches. Healy argues for the importance of studying "the concrete church", otherwise theologians run the risk of creating a "blueprint church", abstract ideals that are disconnected from reality and forced upon it. Instead, Christian truth (doctrine) and Christian practice (discipleship) should be in a mutual relation to each other.⁷ A third example is Karla Ann Koll's notion of "balcony" and "road" theology.⁸

This article, however, proposes another set of concepts to describe the shift in focus: Diarmaid MacCulloch's *kuriaké* and *ekklesia*. As MacCulloch suggests, these two perspectives have remained in tension throughout the whole of Christian history. In his understanding, *kuriaké* emphasizes the "authority of the master" while *ekklesia* refers to "a local identity within the greater whole of Christianity", emphasizing the decisions of the faithful.⁹ In this article we refer to *kuriaké* as more preoccupied with the assertions of church authorities (usually considered normative sources), while *ekklesia* refers to a focus on the particular expressions of faith by individuals and assemblies within the Christian communities. We introduce these concepts since the previously mentioned ones tend to create problems. Firstly, they often bear some evaluative load. Secondly, they tend to oppose theory and practice, something that we, as well as the authors we analyze, explicitly denounce. The terms *kuriaké* and *ekklesia* help avoid these problems by being deeply rooted in the Christian context. They also underline the importance that the view of the church plays in the understanding of Practical Theology in the Scandinavian context. Finally, they highlight the tension, but not opposition, between two essential aspects of the Christian

---

6. Roger Haight, *Christian Community in History: 1. Historical Ecclesiology*, London 2004, 55–66.

7. Nicholas M. Healy, *Church, World and the Christian Life: Practical-Prophetic Ecclesiology*, Cambridge 2000, 52–76, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511605857>.

8. Karla Ann Koll, "The Theology of John A. Mackay as *Praeparatio Liberationis*", *Theology Today* 73 (2016), 105–116, <https://doi.org/10.1177/0040573616643363>.

9. Diarmaid MacCulloch, *A History of Christianity: The First Three Thousand Years*, London 2010, 26–27.

community.¹⁰ In other words, they allow for an understanding of Practical Theology as sustained between the two poles, balancing and connecting them. We will return to these concepts in the final discussion.

The aim of this article is thus three-fold. Firstly, the authors aim to describe the change through developments in Scandinavian handbooks of Practical Theology over the last three decades; secondly, to contextualize these developments by giving an overview of other handbooks currently in use, primarily from the UK; and finally, to briefly discuss the implication of the shift in focus from *kuriaké* to *ekklesia*.

Scandinavian Practical Theology in the 1990s

In the Scandinavian context, the 1990s stood out as a turning point. During that decade, five major handbooks were published by prominent Scandinavian representatives of the discipline: Eberhard Harbsmeier's and Hans Raun Iversen's *Praktisk teologi* in Danish, Olav Skjevesland's (1942–2019) *Invitasjon til praktisk teologi* in Norwegian, and three edited works in Swedish, the revised second edition of *Kyrkans liv, Kyrkovetenskapliga forskningslinjer*, and *Kyrkovetenskap som forskningsdisciplin*.¹¹ There are regional differences but, as we will show, these five works still share several features.

For most of the twentieth century, Practical Theology has been the twin sister of Systematic Theology and Church History. In the case of Sweden, the historical approach has been dominant.¹² This is expressed in

---

10. Rosenius, "Empiri och ekklesiologi", describes this more in depth in the Swedish context, while Kirsten Donskov Felter, "Hvor praktisk kan det blive?", in Marlene Ringgaard Lorensen, Christine Svinth-Væрге Pöder & Nete Helene Enggaard (eds.), *Eftertænkning og genopførelser: Festskrift til Bent Flemming Nielsen*, Copenhagen 2019, 115–130, does so in the Danish context.

11. Eberhard Harbsmeier & Hans Raun Iversen, *Praktisk teologi*, Copenhagen 1995; Olav Skjevesland, *Invitasjon til praktisk teologi: En faginnføring*, Oslo 1999; Stephan Borgehammar (ed.), *Kyrkans liv: Introduktion till kyrkovetenskapen*, 2:a uppl., Stockholm 1993; Oloph Bexell (ed.), *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer: En vetenskapsteoretisk översikt*, Lund 1996; Sven-Åke Selander (ed.), *Kyrkovetenskap som forskningsdisciplin: Ämneskonferens i Vitterhetsakademien, 12–13 november 1998*, Lund 2001. One may note the difference in terminology. The Swedish scholars preferred the term "kyrkovetenskap" to distance themselves from the idea that the discipline was a *theologia applicata*. This helped them to promote the academic character of the discipline and provided suggestion for its desired direction. This difference, however, is mainly cosmetic, focusing on the naming, not on the content or methods.

12. Skjevesland, *Invitasjon til praktisk teologi*, 30, 44. Åke André, "Kyrkovetenskap ur uppsalaperspektiv", in Oloph Bexell (ed.), *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer: En vetenskapsteoretisk översikt*, Lund 1996, 17–20; Carl-Gustaf André, "Kyrkovetenskap ur lundaperspektiv", in Oloph Bexell (ed.), *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer: En vetenskapsteoretisk översikt*, Lund 1996, 43–50; Rosenius, "Empiri och ekklesiologi", 93; Oloph Bexell, "Kyrkovetenskap som forskningsdisciplin", in Sven-Åke Selander (ed.), *Kyrkovetenskap som forskningsdisciplin: Ämneskonferens i Vitterhetsakademien, 12–13 november 1998*, Lund 2001, 8.

all of the Swedish handbooks. In the introduction to *Kyrkans liv*, Stephan Borgehammar refers to the following official definition of the discipline:

Practical Theology includes research with the use of different methods within a set of sub-areas, which are united in their focus on the practice of the Christian churches and denominations in history and the present: liturgy and pious practices, preaching and teaching, pastoral care and charity work, organizational and legal issues, aesthetic and artistic forms of expression, together with their interrelations.¹³

Borgehammar also states that Practical Theology is “primarily” a historical science, which means that even when it studies contemporary church life, it favours the use of historical research questions and methods, alongside elements of systematic theology.¹⁴

Two of the six authors in *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer* refer to the same definition.¹⁵ One of them, Oloph Bexell, states that, although a range of methods may be used, Practical Theology is “a historical discipline that also deals with the contemporary”. Practical Theology “studies the history of the church through her own reflection about her character as it is manifested, historically and in the present, in the practices of the church”. Practical theologians should primarily use textual sources generated by churches or their representatives, rather than creating sources themselves by means of empirical research. That kind of material might be used by practical theologians, but it should be gathered by other disciplines who specialize in that kind of work.¹⁶ In his introduction to the volume *Kyrkovetenskap som forskningsdisciplin*, Bexell repeats these ideas. Practical Theology belongs in the department of Church History, but it is also systematic-theological in character. Practical Theology studies the churches’ self-understanding of their own character as it is manifested in practice, and how the church as an idea is realized in history and the present. Practical Theology studies the message of the churches as it is proclaimed, while Psychology of Religion deals with how this message is received in the lives of individual believers.¹⁷

---

13. Stephan Borgehammar, “Introduktion”, in Stephan Borgehammar (ed.), *Kyrkans liv: Introduktion till kyrkovetenskapen*, 2:a uppl., Stockholm 1993, 9. All translations from Swedish, Danish, and Norwegian are ours.

14. Borgehammar, “Introduktion”, 9.

15. Andrén, “Kyrkovetenskap ur uppsalaperspektiv”, 49; Oloph Bexell, “Om kyrkans praxis och dess teologi”, in Oloph Bexell (ed.), *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer: En vetenskapsteoretisk översikt*, Lund 1996, 155.

16. Bexell, “Om kyrkans praxis”, 156–158.

17. Bexell, “Kyrkovetenskap som forskningsdisciplin”, 8–11.

Both volumes also include perspectives from the two professors of Practical Theology in Sweden at that time, Sven-Erik Brodd and Sven-Åke Selander. Brodd agrees that the overall task is to study the particularity of the church but uses the two concepts “ecclesiology” and “ecclesiality” to specify: ecclesiology is the deductive, systematic-theological approach, while ecclesiality is about the self-realization of the church in practice. In Brodd’s view, the two stand in a dialectical relationship. Brodd saw that the social sciences dominated Practical Theology internationally but disagreed with their privileged position. Although sociology might be helpful, it is the systematic and historical perspectives that define the discipline. Practical Theology is a thoroughly theological discipline, the “*constructive and critical reflection on a presumed divine revelation*”.¹⁸

Selander, on the other hand, leans towards the practice-oriented approach. He argues that the task of Practical Theology is to study the church as a phenomenon with a wide range of methods, analyzing and explaining, but avoiding normative claims.¹⁹ His thoughts were further developed in 2001 when he, with reference to Skjevesland’s book, described Practical Theology in Lund as based on empirical research and oriented towards society, and pointed to the use of quantitative and qualitative methods inspired by Johannes A. van der Ven’s “empirical theology”.²⁰

This shift is also evident in the contributions from younger scholars, like Kjell Blücker and Ninna Edgardh Beckman, where especially Edgardh – in the light of gender perspectives – points to the need to develop methods of studying practices that do not leave textual traces.²¹ However, the other approach is still present, for example in the statement that it is the self-understanding of the churches that is expressed in practice.²²

---

18. Sven-Erik Brodd, “Ecklesiologi och ecklesialitet”, in Oloph Bexell (ed.), *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer: En vetenskapsteoretisk översikt*, Lund 1996, 106–112, quotation from p. 110. Italics in original. See also Sven-Erik Brodd, “Kyrkovetenskaplig forskning i Uppsala”, in Sven-Åke Selander (ed.), *Kyrkovetenskap som forskningsdisciplin: Ämneskonferens i Vitterhetsakademien, 12–13 november 1998*, Lund 2001, 13–26.

19. Sven-Åke Selander, “Fenomen – funktion – analys”, in Oloph Bexell (ed.), *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer: En vetenskapsteoretisk översikt*, Lund 1996, 126–127; Sven-Åke Selander, “Kyrko- och samfundsvetenskap i Lund”, in Sven-Åke Selander (ed.), *Kyrkovetenskap som forskningsdisciplin: Ämneskonferens i Vitterhetsakademien, 12–13 november 1998*, Lund 2001, 27–44.

20. Selander, “Kyrko- och samfundsvetenskap”, 27–44.

21. Kjell Blücker, “Kyrkan som...: Att studera ecklesiologi från olika horisonter”, in Sven-Åke Selander (ed.), *Kyrkovetenskap som forskningsdisciplin: Ämneskonferens i Vitterhetsakademien, 12–13 november 1998*, Lund 2001, 47–60; Ninna Edgardh Beckman, “Kyrkovetenskap som kvinnoforskning”, in Sven-Åke Selander (ed.), *Kyrkovetenskap som forskningsdisciplin: Ämneskonferens i Vitterhetsakademien, 12–13 november 1998*, Lund 2001, 61–72.

22. Selander, “Kyrko- och samfundsvetenskap”, 30.

The Norwegian Skjevesland gives the following definition: “[Practical Theology] is the discipline that both critically analyzes and constructively reflects on how the church is realized in the world. The emphasis is on how this realization takes place in the local context – through worship, proclamation, teaching, pastoral care, and social work.”²³ Here, Skjevesland was in agreement with several of his Swedish colleagues that the church is an idea that “realizes itself” in the real world, as well as with the idea that the task of Practical Theology is both descriptive and normative or directing. The aim of Practical Theology is to assist the church in the execution of its mission.²⁴

The Danish context was more resemblant of Selander’s approach. Harbsmeier and Iversen give the following definition: “[Practical Theology is] the knowledge of the expressions of Christian life and forms of communication of the church in worship, proclamation, teaching, pastoral care, diakonia, mission, and community in a certain denomination.” The authors clearly state that although ecclesiology may be decisive for the expression in practice, ecclesiology in its turn is decided by how the relationship between the human and the Christian is conceived. This also affects the understanding of how empirical method and theological norms should be valued. The practical theologian should be both critical and constructive. It is not enough to describe, you also have to be able to discuss what ought to be done. To that end, every subject needs to be examined from three perspectives: historically, empirically, and theologically.²⁵

The reference to “the human and the Christian” indicates one of the major regional differences. While the Swedish and Norwegian scenes were influenced by the ecumenical movement in their theological vantage points, the Danish context was characterized more by the Lutheran heritage and the Danish theologian Nikolaj Frederik Severin Grundtvig (1783–1872), who coined the phrase “human first, then Christian”. This leads to a view of the church as *function* rather than *essence*, which is evident also in their description of the study of Practical Theology as an ellipse with two focal points, the congregation and the pastor.²⁶

However, despite their phenomenological approach, Harbsmeier and Iversen claim that ecclesiology is a “conditional discipline” (*forudsætningsdisciplin*). In order to be able to analyze the forms of church communication, it is necessary to have a clear definition of what “the church” is. With the aid of Avery Dulles’ (1918–2008) *Models of the Church* (each model, however, related to Luther or Grundtvig) and the “four marks of the

23. Skjevesland, *Invitasjon til praktisk teologi*, 60–61.

24. Skjevesland, *Invitasjon til praktisk teologi*, 61.

25. Harbsmeier & Iversen, *Praktisk teologi*, 21–23.

26. Harbsmeier & Iversen, *Praktisk teologi*, 22.

church” (according to the Apostolic Creed, *Confessio Augustana*, Luther, and Grundtvig), they sketch the features of the “true” church. Although any idea of the church can only be “an assumption that is a matter of faith”, they express a clear idea of “the church”: the *Danish Church*.²⁷

There are several common denominators in the five handbooks. For example, they all claim that Church History and Systematic Theology are the primary partners of Practical Theology. And despite the differences in ecclesiological vantage points, they all in some way talk about “the church” that is communicated, emanates, or is self-realized in practice. This is expressed even more clearly when the authors discuss the structuring of the discipline.

Kyrkans liv starts with a chapter on ecclesiology followed by four chapters about the study of denominations. Ecclesiology is explicitly put first since it is “indispensable” for a correct understanding of the essence and activity of the church. The book ends with seven chapters about the most important “characteristic expressions” of the church: liturgy, homiletics, catechetics, diakonia, church law, ecumenics, and spirituality. Similar disciplines, although with some variation, are mirrored in other books, but the approach to them differs. In *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer*, Bexell underlines that “the church” is a theological entity and acting subject, not just an empirically existing organization. Practices are an “emanation” of the theologically motivated essence of the church, and since the seven different practices enumerated above are how the church “traditionally” has manifested itself, they form the “natural” area of interest of Practical Theology.²⁸ Brodd also argues that they shed light on “what the church is” and contribute to a “full view of the church”.²⁹ Selander again takes a different approach and writes about four aspects of research on the church: (1) organization, (2) worship and spirituality, (3) teaching, and (4) community/diakonia/social care, that are analyzed in different fields, like liturgy and homiletics.³⁰

Harbsmeier and Iversen start by describing what the (Danish) church *is*, historically, sociologically, and theologically. Then they move on to the foundational expressions of the life of that church, which are *martyria*, *diakonia*, and *koinonia*, concluding with how the (Danish) church is communicated through worship, ordinances, preaching, pastoral care, and teaching. Skjevesland follows their structure. To him, the “essence” of the church is realized in *martyria*, *diakonia*, and *koinonia* (the church’s mission to witness to the faith, to serve others, and maintain communion).³¹

27. Harbsmeier & Iversen, *Praktisk teologi*, 97–117, quotation from p. 117.

28. Bexell, “Om kyrkans praxis”, 160–167.

29. Brodd, “Ecklesiologi och ecklesialitet”, 115.

30. Selander, “Fenomen – funktion – analys”, 128–133.

31. Skjevesland, *Invitasjon til praktisk teologi*, 74–75.

In this way, the authors all express an approach where ecclesiological ideas are central or even come first, and practices are seen as an expression of, or even the essence of “the church”, structured around the different tasks of the pastor. At the same time, in all of these books we may observe visible elements of a shift towards another approach, as expressed in two ways. Firstly, in the idea that Practical Theology ought to be “normative” and “constructive”, giving guidance for contemporary church life. This is a break with earlier views that wanted to safeguard the subject as objective science. Secondly, it is expressed in discussions about the future of the discipline.

Selander and Brodd express the need for integration between the different fields of study and the possibility of utilizing the social sciences, especially Sociology of Religion. While Selander welcomes this approach more explicitly, Brodd is more cautious, claiming that this should not be something that practical theologians themselves do. Instead, material produced by the social sciences could be useful as a complement to systematic and historical perspectives.³² Bexell writes about the importance of studying “empirical reality” in the local church. He does, however, state explicitly that the perspective should be that of the “sender”, not that of the recipient.³³

Skjevesland mentions the recent debate and two sources of inspiration for a new, empirical way of doing Practical Theology: van der Ven’s concept of “empirical theology” and Don S. Browning’s *Fundamental Practical Theology*. In that book, Browning presents a hermeneutic circle in four steps: (1) descriptive (with the aim of describing actual practices), (2) historical (the content of normative texts), (3) systematic (the fusion of horizons between vision in practices and vision in normative texts), and (4) practical/strategic (where reflection is put into practice).³⁴

To Skjevesland, the time when one could deduce practice from a normative doctrinal system is over. In fact, like some of the Swedish theologians, he seems a bit worried about this development and describes it as a continuation of the 1970s’ “public paradigm” in Practical Theology. He characterizes this paradigm, which was inspired by the principles of Marxist critique, as reorienting the studies conducted within Practical Theology towards practices, social justice, and public relevance. This is problematic, since if revelation does not have normative precedence, one ends up with an echo of general cultural ideas and tendencies.³⁵

---

32. Brodd, “Ecklesiologi och ekklesialitet”, 106, 110, 112; Selander, “Fenomen – funktion – analys”, 131, 135, 153–154.

33. Bexell, “Om kyrkans praxis”, 160–161, 166.

34. Don S. Browning, *A Fundamental Practical Theology: Descriptive and Strategic Proposals*, Minneapolis, MN 1991.

35. Skjevesland, *Invitasjon til praktisk teologi*, 55–57.

Harbsmeier and Iversen take a much more positive view, stating that Practical Theology “today” (1995) is done in dialogue with empirical (social) science, as an analysis of social practice.³⁶ As we have shown above, their phenomenological and anthropological approach also contributes to this stance.

In conclusion, the Scandinavian practical theological landscape of the 1990s stood, albeit a bit reluctantly, on the threshold of something new. In the following section we will give an overview of how this has played out. During the last two decades, Practical Theology in Scandinavia has changed into a discipline with new conceptions of its purpose, methods, challenges, and origin.

Scandinavian Shift towards Practice

In recent years, there has been once again an increase in the production of handbooks in the field of Scandinavian Practical Theology. One of the most recent, *Ny praktisk teologi*, was written by Hans Raun Iversen. The title alludes to the previously mentioned Danish handbook from 1995 that was co-authored by Iversen. In the introduction, he points out that although the new book might be similar to the old one in structure, the content is entirely new.³⁷ In 2015, Jonas Ideström and Sune Fahlgren co-edited *Ecclesiology in the Trenches*, an anthology that sketches the development of *kyrkovetenskap* in Uppsala.³⁸ Ideström is also co-editor of *What Really Matters* together with the Norwegian scholar Tone Stangeland Kaufman. In addition, two recent Danish Festschrifts deal with these issues: *Eftertænkning og genopførelser* and *Den praktiske teologi i Danmark 1973–2018*.³⁹

Just as with the books from the 1990s, there are striking similarities. These books are all thoroughly practice-oriented in their methodological approach as well as in their choice of materials and purposes. This orientation towards practice is, however, *not* practice as opposed to theory. Instead, it strives to integrate the two systems of knowledge. It is practice orientation in the sense of practice as the source of theological concepts. Thus, practice provides both important material and methods for research, as well as being an important aspect of the purpose of research – research is done

---

36. Harbsmeier & Iversen, *Praktisk teologi*, 15–16.

37. Hans Raun Iversen, *Ny praktisk teologi: Kristendommen, den enkelte og kirken*, Copenhagen 2018, 9–10.

38. Sune Fahlgren & Jonas Ideström (eds.), *Ecclesiology in the Trenches: Theory and Method under Construction*, Eugene, OR 2015.

39. Marlene Ringgaard Lorensen, Christine Svinth-Værge Pöder & Nete Helene Enggaard (eds.), *Eftertænkning og genopførelser: Festskrift til Bent Flemming Nielsen*, Copenhagen 2019; Lisbet Christoffersen, Niels Henrik Gregersen & Karen Marie Sø Leth-Nissen (eds.), *Den praktiske teologi i Danmark 1973–2018: Festskrift til Hans Raun Iversen*, Copenhagen 2019.

in order to understand and/or change practice. As a result, the handbooks engage extensively in discussions about challenges in this sort of research, for example, the relation between theory and practice. The references to international sources of inspiration are abundant, as well as contributions from international scholars. The Scandinavian approach is clearly developed in dialogue with the international scene.

In Iversen's description of Practical Theology, practice orientation and international influences are evident. For example, drawing on *The Wiley-Blackwell Reader in Practical Theology* and David Tracy's concept of theology for the academy,⁴⁰ the church, and the society at large, Iversen argues that there should be no separation between research and practice. According to Iversen, the only difference between everyday theology and academic theology is the degree of systematization, scope, and methodological rigour. When Iversen discusses theology as participation and mediation, he draws especially on British sources. With Pete Ward, he argues that Christian faith and practice start with and participate in the self-communication of the triune God. This is why theology, and especially Practical Theology, should not go from theory to practice as it traditionally has done, but from practice over theory to practice.⁴¹

In the Festschrift for Iversen, Kirstine Helboe Johansen states that Practical Theology is "an examination of theology from below in all its plurality, diffusion, and confusion because that is what lived theology is". In this, she expands Iversen's primarily church-sociological approach to a broader study of religious practices. Furthermore, practices are seen as sources of theology. To understand what churches are, one needs to work with practices as expressions of theology.⁴² Similarly, Ulla Schmidt underlines the need to study churches "from below", that is to say through studies of actual churches and practices where the researcher participates in the field. Additionally, practices should be regarded as sources of theology, not just as more or less successful applications of an ideal, invisible, and spiritual church. Schmidt argues that this kind of research is not merely a contribution to Practical Theology, it is a necessary and integral part of it – especially since practices

---

40. Bonnie J. Miller-McLemore (red.), *The Wiley Blackwell-Companion to Practical Theology*, Malden, MA 2012; David Tracy, *The Analogical Imagination: Christian Theology and the Culture of Pluralism*, London 1981.

41. Iversen, *Ny praktisk teologi*, 13–31. See also Niels Henrik Gregersen, "Hans Raun Iversens program for den praktiske teologi", in Lisbet Christoffersen, Niels Henrik Gregersen & Karen Marie Sø Leth-Nissen (eds.), *Den praktiske teologi i Danmark 1973–2018: Festskrift til Hans Raun Iversen*, Copenhagen 2019, 36.

42. Helboe Johansen, "Det folkekirkelige i folkekirken", in Lisbet Christoffersen, Niels Henrik Gregersen & Karen Marie Sø Leth-Nissen (eds.), *Den praktiske teologi i Danmark 1973–2018: Festskrift til Hans Raun Iversen*, Copenhagen 2019, 59–65, quotation from p. 59.

could destabilize established theories, such as the idea that the church is a self-dependent and demarcated entity, separate from culture and society.⁴³

In the Festschrift for Bent Fleming Nielsen, Kirsten Donskov Felter discusses the question raised by Nielsen in his 2002 inaugural lecture: “How practical is Practical Theology?” She argues that the discipline has become thoroughly practice-oriented. In light of this, practical theologians work from the presumption that practices need to be acknowledged on their own terms as sources of theological knowledge and interpretation. This leads to a complete understanding of the object of study.⁴⁴

In Brodd’s introductory chapter for *Ecclesiology in the Trenches*, the definition of Practical Theology seems to be rather open-ended. It points to three things: “it is the object of study, it is the way of studying something, and it is the result of the study.”⁴⁵ Just as in the 1990s, “ecclesiology” (doctrine) is paired with “ecclesial life” (practice). However, Brodd states that in the 1990s, they used to separate the two, but this idealistic approach was abandoned, not least because it supports the idea that doctrine is separate from practice. In the 2015 volume, he emphasizes the need to keep doctrine and practice together. Churches need to be studied not just based on what they teach, but also based on the way they practice. He points to a development of understanding:

We can still talk about *the* Church (definite), which implies given normative and exclusive traits, and we can also handle that theoretically. But we can also talk about church in an undefined way which according to given criteria can be studied also in texts and practices that do not claim to deal with or represent church in any traditional meaning.⁴⁶

According to Brodd, the reluctance to study any other material than written text has also changed over time, and social sciences are now included in the scientific toolbox.⁴⁷

The first part of *Ecclesiology in the Trenches* offers studies done within the framework of Systematic Theology. However, even the contributors to

---

43. Ulla Schmidt, “Empirisk kirkeforskning som bidrag til praktisk teologi”, in Lisbet Christoffersen, Niels Henrik Gregersen & Karen Marie Søb Leth-Nissen (eds.), *Den praktiske teologi i Danmark 1973–2018: Festskrift til Hans Raun Iversen*, Copenhagen 2019, 273–274, 277–278.

44. Donskov Felter, “Hvor praktisk kan det blive?”.

45. Brodd himself refers to “ecclesiology”, by which he seeks to differentiate his vision of the discipline from older ideas of Practical Theology. But, again, the content of the concept is quite similar to what other scholars in the field define as Practical Theology.

46. Brodd, “Ecclesiology Under Construction”, 13.

47. Brodd, “Ecclesiology Under Construction”, 1–30.

this part emphasize the importance of practice for theological reflection. In the second part of the book, practice-oriented methods are presented more broadly. This is also where the contributions of the two editors are found. Jonas Ideström presents yet another type of ecclesiological research: contemporary and based on empirical theology. As he argues, this type of project requires a dialogue between theology and the social sciences, with a deep appreciation for the empirical realities in the field. He introduces an understanding of the church as a communicating and decision-making system, and offers the concept of “implicit ecclesiology”, in other words those parts of the communal, ecclesiological self-understanding that are not immediately accessible.⁴⁸ Fahlgren discusses ecclesiology as a kind of sociology and argues for a shift in ecclesiology’s paradigm: from historically philosophical to that of lived religion. Like Edgardh Beckman in 2001, Fahlgren argues that a practice-oriented approach is needed in the study of churches that do not leave a trail of texts. Researchers have to move away from the general study of “the church” towards that of specific Christian communities in specific contexts from specific perspectives.⁴⁹

Fahlgren repeats this argument in the third handbook, *What Really Matters*. There is a need for ethnographic approaches also in historical studies, where things like artefacts, photographs, and narratives are important sources of knowledge, especially when it comes to Christian communities that are “non-creedal” and experience-based.⁵⁰ The whole book is the result of a decade of dialogue with the Ecclesiology and Ethnography Network.⁵¹ It contains Scandinavian, British, and American voices and is oriented towards the juxtaposition of ecclesiology and ethnography and the accompanying mix of social sciences and theology. In her introduction to research in ecclesiology and ethnography, Tone Stangeland Kaufman points towards the growing emphasis on the church as it concretely appears and is experienced by people. This is evident both theoretically – in the form of such theoretical paradigms as Actor–Network Theory (ANT) and Science, Technology, Society (STS) – and in the number of dissertations written within

---

48. Jonas Ideström, “Implicit Ecclesiology and Local Church Identity: Dealing with Dilemmas of Empirical Ecclesiology”, in Sune Fahlgren & Jonas Ideström (eds.), *Ecclesiology in the Trenches: Theory and Method under Construction*, Eugene, OR 2015, 121–138.

49. Sune Fahlgren, “Studying Fundamental Ecclesial Practices”, in Sune Fahlgren & Jonas Ideström (eds.), *Ecclesiology in the Trenches: Theory and Method under Construction*, Eugene, OR 2015, 87–105.

50. Sune Fahlgren, “The Enacted and Experienced Faith – Creating ‘Stuff’ on Baptist Spirituality in Sweden”, in Jonas Ideström & Tone Stangeland Kaufman (eds.), *What Really Matters: Scandinavian Perspectives on Ecclesiology and Ethnography*, Eugene, OR 2018, 200–226.

51. Although Ecclesiology and Ethnography is a British discourse starting in Systematic Theology, in Scandinavia it has been primarily picked up by Practical Theology, having a marginal importance for Systematic Theology.

the area. She mentions that the many names used for this kind of approach to theological research is an indicator that it is a young field, not yet subjected to strict definitions. The common denominator, however, is a turn to empirical and ethnographic approaches.⁵² Ideström introduces the concept of Practical Theology as “faithful participation”, in which he argues that researchers should not be just outsiders but ought to try to understand the insider perspective, which can only be done through participation, engagement, and transformation.⁵³

The Danish contributions to *What Really Matters* offer no definitions but emphasize the importance of an orientation towards practice. Donskov Felter proposes “doing theology as a meaning-making across different fields, as elements from different traditions are negotiated in order to make theological sense of the concrete, and sometimes painful, forms of lived experience”. She argues for the use of the heuristic framework “four voices of theology”, coined by the Action Research in Church and Society (ARCS) team. However, she questions whether it is sensitive enough to the context in which the voices are set.⁵⁴ Marianne Gaarden argues that it is vital that practice and empirical data are allowed to question theory, otherwise theologians run the risk of reproducing already formulated theories that might be wrong. Gaarden also offers her thoughts on how empirical research should be allowed to question theology with its claims to objective truth. An objective truth about God may exist, but since it is not possible to avoid participation in knowledge production, it is not accessible to human beings. This makes empirical findings just as important as theory.⁵⁵

The strong focus on practice and empirical data as sources of knowledge affects the choice of methods. The toolboxes used by Sociology, Anthropology, and Ethnography are included, in addition to theoretical perspectives.⁵⁶

---

52. Tone Stangeland Kaufman, “Mapping the Landscape of Scandinavian Research in Ecclesiology and Ethnography – Contributions and Challenges”, in Jonas Ideström & Tone Stangeland Kaufman (eds.), *What Really Matters: Scandinavian Perspectives on Ecclesiology and Ethnography*, Eugene, OR 2018, 15–37.

53. Jonas Ideström, “Faithful Participation – Engagement and Transformation in Ethnographic Ecclesiology”, in Jonas Ideström & Tone Stangeland Kaufman (eds.), *What Really Matters: Scandinavian Perspectives on Ecclesiology and Ethnography*, Eugene, OR 2018, 58–76.

54. Kirsten Donskov Felter, “Office and/or Calling? Negotiating Normativity in the Field of Ministry”, in Jonas Ideström & Tone Stangeland Kaufman (eds.), *What Really Matters: Scandinavian Perspectives on Ecclesiology and Ethnography*, Eugene, OR 2018, 109–123, quotation from p. 110.

55. Marianne Gaarden, “How Do We Break Out of ‘the Old Paradigmatic Box’”, in Jonas Ideström & Tone Stangeland Kaufman (eds.), *What Really Matters: Scandinavian Perspectives on Ecclesiology and Ethnography*, Eugene, OR 2018, 137.

56. Margit Warburg, “Praktisk teologi og religionssociologi – hvad forener, og hvad skiller”, in Lisbet Christoffersen, Niels Henrik Gregersen & Karen Marie Sø Leth-Nissen

The focus on practice and the idea of participation encourage the use of action research approaches. Dorte Kappelgaard discusses this “turn to participation” and the implications for methodological choices. She presents an overview of the Danish field as well as the international one, including an action research model introduced by Idestrom. Kappelgaard brings attention to the fact that the concept of participation also affects the intention of the researcher. The researcher interacts with the field not just to produce deep and rich knowledge, but with the intention of creating change.⁵⁷ This intention is expressed by several authors including Iversen, Helboe Johansen, and Idestrom.⁵⁸

Just like in the 1990s, the understanding of what Practical Theology should be is reflected in the structure of the handbooks. *Ny praktisk teologi* sets off with two chapters about Practical Theology and empirical methods in the field. After that, there are two chapters about the Lutheran Church of Denmark, its history and sociology, and then, finally, *martyria*, *diakonia* and *koinonia* in the context of that church. The chapters about different “expressions” of church from 1995 are gone. Instead, every chapter begins with a “snapshot”, a narrative about a particular situation or practice, that points to the empirical, historical, systematic, and strategic dimensions of the topic at hand. As shown above, Iversen’s approach to Practical Theology is established with abundant reference to the international scene. As in the handbook from the 1990s, the international influences always appear in combination with sources that are important for the Danish Lutheran folk church, like Martin Luther, *Confessio Augustana*, Grundtvig, Regin Prenter (1907–1990), and Knud Ejler Løgstrup (1905–1981). For example: when Iversen writes about the empirical turn in Practical Theology, he makes references to Johannes A. van der Ven, Don S. Browning, and the Ecclesiology and Ethnography Network. But he concludes that “as already Grundtvig argued: you have to find out by sticking your fingers into the local soil, where you work”.⁵⁹

Ecclesiology in the Trenches is structured in three main parts, treating systematic (thesis), empirical (antithesis), and embedded (synthesis) ecclesiology, mirroring the dominant discussion of the relation between theory

---

(eds.), *Den praktiske teologi i Danmark 1973–2018: Festskrift til Hans Raun Iversen*, Copenhagen 2019, 143; Helboe Johansen, “Det folkekirkelige i folkekirken”, 59–60; Schmidt, “Empirisk kirkeforskning”, 277–278.

57. Dorte Kappelgaard, “Aktionsforskning og teologi,” in Lisbet Christoffersen, Niels Henrik Gregersen & Karen Marie Sø Leth-Nissen (eds.), *Den praktiske teologi i Danmark 1973–2018: Festskrift til Hans Raun Iversen*, Copenhagen 2019, 255.

58. Gregersen, “Hans Raun Iversens program”, 41–42; Idestrom, “Faithful Participation”, 68–75; Helboe Johansen, “Det folkekirkelige i folkekirken”, 65.

59. Iversen, *Ny praktisk teologi*, 13–65, quotation from p. 39.

and practice. All three parts contain both historical and contemporary studies and try to contribute to the discussion on what constitutes ecclesiology. While the main contributions are by Swedish researchers, the reflections on them are by Norwegian (Harald Hegstad), British (Clare Watkins) and American (Teresa Berger) scholars, highlighting influences from and dialogue with the international scene. As the title of the book states, Practical Theology is understood in the volume as done “in the trenches”, something that afterwards would find a British counterpart in *Invitation to Research in Practical Theology* (see below).

What Really Matters is structured by its practice orientation and the questions that arise when theologians engage with field studies. The Swedish, Danish, and Norwegian authors investigate three fundamental aspects – or challenges – in practice-oriented research: reflexivity, normativity, and representation, which also form the three main parts of the book. There are also several international contributions, again highlighting that the Scandinavian view of Practical Theology is formed in close relationship with British and North American Scholars.

In conclusion, the Scandinavian practical theological landscape has undergone significant changes. Practice is no longer just something that emanates from historical and systematic-theological ideas of the church, it is fundamental to the development of ideas. In this way, practice is beginning, means, and end for academic theological reflection. This is shown in the practical theological researcher’s choice of methods and material.

However, it is vital to point out that this is a shift in focus, a movement, not a turn where practice is opposed to theology. Rather, the practical theologians argue for an integrating perspective, struggling to keep different systems of theological knowledge together. The shift is developed in collaboration between Scandinavian scholars and in close collaboration with the international practical theological scene. It is in the light of this strong connection that we now turn to an overview of some of the most important international contributions, which alongside the Scandinavian handbooks are commonly used as introductions to the field of Practical Theology in Scandinavia.

International Influences on Scandinavian Practical Theology

The shift in thinking exemplified by the handbooks may be attributed, at least in part, to the growing influence of international approaches, especially those from English-speaking regions. While there are several sources of influence, for example Asian, the Global South and, not least, North American, the British discourse has been particularly influential. This is due

to a number of reasons, for instance similarities concerning the situation of the state churches in the UK, Denmark, Sweden, and Norway, linguistic accessibility of research literature in English, or, as Kappelgaard points out, connections between the Scandinavian and the British scenes in the field of action research.⁶⁰ As a result, many of the most commonly used handbooks in the Practical Theology courses (from first to third cycle) at Scandinavian universities are British. This is also why we, in the following presentation of international influences, have chosen to focus primarily on handbooks by British authors.

The international take on practical theological research is characterized by a high degree of practicality – in the majority of cases, it is oriented towards the understanding and improvement of existing practices and challenges, with a special focus on social challenges and pastoral care. It concentrates on areas such as pastoral theology and empirical studies of the everyday practices of Christians. Thus, three main aspects characterized the shift brought by the British influences: emphasis on practice and its relation to theory, orientation towards practical implementation and action, and empirical grounding. These three aspects will be presented below on the basis of some of the most commonly used handbooks in Scandinavian Practical Theology.

A good example of the first aspect, and the British approach in general, includes one of the widely used British handbooks: *Practical Theology in Action* by Paul Ballard and John Pritchard. Here we can see a different definition of Practical Theology from that of Scandinavia in the 1990s. Ballard and Pritchard point out that Practical Theology is characterized as a “descriptive, normative, critical and apologetic activity”,⁶¹ and in that it is similar to other theological branches. However, Practical Theology’s focus on Christian practice, as well as its dual methodological orientation drawing on both theological and social scientific methods, introduces a significant problem which was not widely considered in the Scandinavian approaches of the 1990s: the relation between theory and practice. The authors highlight how different ways of reconciling the two – precedence of theology, correlation of theology and practice, focus on practice, or the habitus approach – can influence the analysis of the material and the outcomes of the discipline. The same tropes can be found in more recent handbooks, such as *Practical Theology and Qualitative Research* by John Swinton and Harriet Mowat,⁶² *Conundrums in Practical Theology* edited by Joyce Ann Mercer and

---

60. Kappelgaard, “Aktionsforskning og teologi”, 260–262.

61. Ballard & Pritchard, *Practical Theology in Action*, 13.

62. John Swinton & Harriet Mowat, *Practical Theology and Qualitative Research*, 2nd ed., London 2016, 79–80.

Bonnie J. Miller-McLemore,⁶³ and *Talking about God in Practice* by Helen Cameron and colleagues from the ARCS team.⁶⁴

Orientation towards practice is also characteristic of the writings of Elaine Graham. Her *Transforming Practice* was among the influential voices in Scandinavia already in the 1990s.⁶⁵ Her most recent contribution is *Invitation to Research in Practical Theology*,⁶⁶ written together with Zoë Bennett, Stephen Pattison, and Heather Walton. The book builds upon the numerous milestones that Practical Theology has achieved internationally in the last two decades, including the previously mentioned *Practical Theology in Action*, *Practical Theology and Qualitative Research* and *The Wiley-Blackwell Companion to Practical Theology*. There, Graham, Bennett, and colleagues describe Practical Theology in a similar manner to their Scandinavian counterparts as, for example, rooted, contextualized, done “in the trenches”, focused on change, and practice-oriented.⁶⁷ However, they go even a step further, arguing that the whole of theology is built by practice, and thus Practical Theology constitutes, in a sense, both the beginning and the end of the whole of the theological disciplines, beginning from the practice of theology and ending with the theology of practice.⁶⁸

The fourfold distinctions are a common trope of all these handbooks, not only when it comes to the relationship between theory and practice. One of the most visible elements of contemporary Anglo-Saxon Practical Theology is its pragmatic orientation – the second of our three aspects – which has revolved around the notion of the so-called “pastoral cycle”. In its earliest version, the pastoral cycle may be observed already in the 1930s in the form of the “See, Judge, Act”-pattern developed by the Young Christian Workers movement. It has grown in significance in the 1960s when it was taken up by liberation theological base communities.⁶⁹ In the form presented by Ballard and Pritchard, the pastoral cycle is a fourfold process of experience, exploration, reflection, and action. Missing any of the steps is described at the end of the book as a kind of fallacy in the approach to Practical Theology.⁷⁰ The theme of the pastoral cycle is further developed by

---

63. Joyce Ann Mercer & Bonnie J. Miller-McLemore (eds.), *Conundrums in Practical Theology*, Leiden 2016, <https://doi.org/10.1163/9789004324244>.

64. Helen Cameron et al., *Talking about God in Practice: Theological Action Research and Practical Theology*, London 2010.

65. Elaine Graham, *Transforming Practice: Pastoral Theology in an Age of Uncertainty*, Eugene, OR 1996.

66. Zoë Bennett et al., *Invitation to Research in Practical Theology*, New York 2018.

67. Bennett et al., *Invitation to Research*, 12–34.

68. Bennett et al., *Invitation to Research*, 96.

69. Ballard & Pritchard, *Practical Theology in Action*, 74–75.

70. Ballard & Pritchard, *Practical Theology in Action*, 161–175.

Cameron and colleagues as well as by Swinton and Mowat. Cameron and the ARCS team built a whole methodology called Theological Action Research (TAR), which was meant to tackle some of the most significant issues that arise when trying to make a genuine connection between experience and theology.⁷¹ Similarly, Swinton and Mowat translate the pastoral cycle into a research methodology. In both cases the ultimate purpose of the research is to bring about practical change within a faith-based community, in collaboration with its own members. While the notion of the pastoral cycle itself may not be often referred to among Scandinavian researchers, what it entails has had a huge impact on both research and pastoral work in the last two decades.

The third characteristic of Practical Theology in an English-speaking context is the wide-scale use of empirical studies. While Ballard and Pritchard only touch upon the use of social science methods, Swinton and Mowat put qualitative research at the core of their book, which is understood as the “faithful” engagement with ethnographic methods. According to Swinton and Mowat, the main aim of theology is to enable faithful implementation of God’s word and a development of the human relationship with God.⁷² Similarly, *Perspectives on Ecclesiology and Ethnography*, edited by Pete Ward, proposes that ecclesiology needs ethnography. In the introduction, Ward writes: “to understand the church, we should view it as being simultaneously theological and social/cultural”, and to do that one needs methods of research that are simultaneously theological and ethnographic.⁷³

A common denominator of these authors is that although they have made the shift from *kuriaké* to *ekklesia* and argue for the value of practices, they clearly state that theology has precedence over practices. As Ward writes: “We do not see ourselves as privileging the kind of theology that simply emerges out of social and cultural particulars – what might be termed a theology from ‘below’.”⁷⁴ Similarly, Swinton and Mowat ask: “How can a system of knowledge created by human beings challenge a system of knowledge that claims to be given by God?”⁷⁵ Like Bennett and colleagues, they try to balance lived religion with tradition and theology. Thus, they avoid moving too close to the *ekklesia* pole, the risk that lurks behind too strong an emphasis on the empirical aspects of the life of the faithful.

---

71. Cameron et al., *Talking about God*.

72. Swinton & Mowat, *Practical Theology*, 86.

73. Pete Ward, “Introduction”, in Pete Ward (ed.), *Perspectives on Ecclesiology and Ethnography*, Grand Rapids, MI 2012, 2.

74. Ward, “Introduction”, 3.

75. Swinton & Mowat, *Practical Theology*, 83.

These handbooks in English, then, share several common features. Firstly, they all focus primarily on practices and lived religion. In this way, the actions of the faithful become the cornerstone for their understanding of the church, implying a critique of the “blueprint church” characteristic of approaches like those in Scandinavia in the 1990s. Secondly, they all want Practical Theology to bring pragmatic results and to initiate change in the lives of individuals, communities, society, and church institutions. Thirdly, they all propose a strong partnership with ethnography as a method, moving away from the essentialist view of “*the church*”, with some going as far as to reject it altogether. In addition, they claim a fundamental role for Practical Theology. It is theology as it is supposed to be done, integrating theory and practice.

Quo Vadis Practical Theology?

In this article, through an overview of the Scandinavian handbooks of Practical Theology, we have shown that there has been a shift in focus in the understanding of the discipline. The first part of this article described the 1990s, when Practical Theology was viewed as most closely connected to, and in some approaches even subordinate to, Systematic Theology and Church History. At that time, practical theologians focused primarily on textual sources generated by the churches and their representatives. They operated on the general notion of “the church” (even if in the Danish case it was “the Church of Denmark”) and practices were viewed as something that communicated this idea, or even as emanating from its essence. At the same time, the contributors to these handbooks already hinted at a coming change of perspective. On the one hand, they discussed the constructive role of Practical Theology, in which it was supposed to provide guidance for contemporary church life. On the other, they explicitly discussed emerging trends, such as the implementation of methods from the social sciences or new (for example feminist) perspectives, which they viewed as the possible future of the discipline.

The second part of the paper focused on the 2010s, when the understanding of Practical Theology shifted along the presaged directions. The focus on texts was relegated to the background and replaced with a thorough practice orientation. Practice became a significant source in its own right, essential for theological reflection. Increased attention was given to the integration of practice and theory and the involvement of researchers in knowledge production (as expressed, for example, in the notion of “faithful participation”). Emphasis was placed on the particular Christian communities in their specific contexts instead of on the general notion of “the

church”. From a methodological perspective the social sciences, especially ethnographic methods, rose in significance, displacing the dominance of historical and systematic approaches. The 2010s also witnessed the impact of increasing international engagement, which was contextualized by means of the review of international handbooks in part three.

Throughout this overview, we have sketched the shift in focus of Practical Theology in Scandinavia during the last three decades. Since the aim was to offer a bird’s-eye view, we have not gone into a detailed analysis of tensions and differences in perspectives but have presented a cursory description focusing on commonalities. Due to this shift, Practical Theology has been partially “freed” from its subordinate character to Church History and Systematic Theology, becoming a discipline in its own right and offering unique insights. In that sense Practical Theology has been greatly enriched and in the Scandinavian context has become an important partner in international discussions. This shift has also freed Practical Theology from the opposition between theory and practice, making it an integrating discipline.

The analyzed shift shows well how Practical Theology is situated in between two different poles that we, following Diarmaid MacCulloch, called *kuriaké* and *ekklesía*. These two terms highlight different focal points of the discipline – the former refers to the generalized and universalized idea of the church, while the second takes the perspective of individual believers and their particular communities. In this sense, the shift between the 1990s and the 2010s brought a change in primary focus to *ekklesía*, without completely displacing *kuriaké*. In our view, this was a well-needed balancing act, which brought many positive results. But the balance needs to be maintained to avoid renewed disintegration. By turning the 1990s on its head and emphasizing practice as opposed to theory, Practical Theology might lose its theological character and become subordinate to Sociology or Psychology of Religion. While Practical Theology should receive inspiration from and incorporate the methods of other disciplines, its primary strength lies in keeping a balance.

The balancing nature of Practical Theology has been expressed in different ways in the new handbooks. Ballard and Pritchard offer the metaphor of a flower, which frees practice, and by that Practical Theology, by giving it an independent character: all theological disciplines are petals, each and every one with tasks of their own.⁷⁶ Iversen pushes the metaphor of the flower even further, describing Practical Theology as the “middle discipline”, the centre of the theological flower that binds all the other theological

---

76. Ballard & Pritchard, *Practical Theology in Action*, 13–15.

disciplines together as the beginning and end of theology.⁷⁷ Thus, in the new understanding, Practical Theology is both the crown and the soil out of which the tree of theology grows.

However, we think that an even better metaphor would be that of a crossroads. As Miller-McLemore and Mercer point out, practical theologians are “border crossers, boundary walkers, and scavengers looking for truth in many places”.⁷⁸ By integrating and connecting practice and theory, Practical Theology intersects with all the other theological disciplines and makes connections between, rather than separating, different pathways. The metaphor of the crossroads also points to the primary mission of the discipline – to offer orientation in the religious landscape, connecting the two directions of *kuriaké* and *ekklesia*, and in that way providing churches and academia with a deeper knowledge about each other and themselves, as well as the imperative for mutually transformative encounters. ▲

SUMMARY

With every major change in the understanding of Practical Theology in Scandinavia, there was an increase in the production of handbooks for the discipline. In this article, we take a closer look at such handbooks from the last two increases in production, tracing a shift the discipline went through from the 1990s up until 2020. The aim of this article is three-fold. Firstly, it describes a change in the understanding of Practical Theology through developments in Scandinavian handbooks over the last three decades. Secondly, it contextualizes these developments by giving an overview of other handbooks currently in use, primarily from the UK. Finally, it briefly discusses the implications of the shift in relation to a broader conceptualization of the discipline as suspended between two poles, defined by the authors as *kuriaké* and *ekklesia*.

---

77. Iversen, *Ny praktisk teologi*, 13–14.

78. Bonnie J. Miller-McLemore & Joyce Ann Mercer, “Introduction”, in Joyce Ann Mercer & Bonnie J. Miller-McLemore (eds.), *Conundrums in Practical Theology*, Leiden 2016, 4–5, https://doi.org/10.1163/9789004324244_002.

Den praktiska teologin som professionsteori

STEPHAN BORGEHAMMAR

Stephan Borgehammar är professor i praktisk teologi vid Lunds universitet.

stephan.borgehammar@ctr.lu.se

Vad är praktisk teologi? Frågan ställs oroväckande ofta. Osäkerhet tycks råda.

Förvisso saknas inte svarsförsök. När den norska *Tidsskrift för praktisk teologi* gjorde en omstart 2020, med ny ägare, ny layout och höjda ambitioner, ställdes och besvarades frågan i numrets första artikel.¹ Åtta år tidigare hade en internationell tidskrift ägnat ett helt nummer åt problemet.² Dessa försök innehåller mycket av värde men saknar något väsentligt, nämligen en encyklopedisk bestämning av ämnet: en redogörelse för dess vetenskapsteoretiska grund och dess relation till andra ämnen inom och utom teologin.

En sådan bestämning behövs. Förvisso kan ett slutgiltigt svar på frågan om vad praktisk teologi är aldrig ges, eftersom akademiska ämnen inte är statiska storheter. Tillvaron kan helt enkelt inte entydigt indelas i separata ämnen. Likväl är det viktigt att det komplex av intressen, frågor, teorier, metoder, språkbruk, organisation och praxis som utgör ett akademiskt ämne har en identitet som är tydlig i nuet och förhållandevis stabil över tid. Endast på så vis tryggas en ändamålsenlig utveckling av forskning och undervisning.

Syftet med den här artikeln är att nå bortom forskningstrender och metodologiska diskussioner till en historiskt och principiellt välmotiverad förståelse av den praktiska teologins grund och uppgift. Jag börjar med att

---

1. Tone Stangeland Kaufman & Lars Johan Danbolt, "Hva er praktisk teologi?", *Tidsskrift for praktisk teologi* 37 (2020), 6–18.

2. *International Journal of Practical Theology* 16:1 (2012).

visa hur en sådan förståelse i Sverige har försvärats av dels ändringar av ämnesnamnet, dels omtolkningar av det. Därefter behandlar jag den praktiska teologins historiska ursprung och dess inordning i vetenskapernas system. Sist behandlar jag dess uppgift, varvid jag urskiljer fyra huvudsakliga ansvarsområden.³

Namnets betydelse för den praktiska teologins identitet

I Romeo och Julia, akt 2, scen 2, yttrar Julia de bevingade orden: "What's in a name? That which we call a rose / By any other name would smell as sweet."

Ja, vad har namn för betydelse? Är det inte själva saken som betyder något? Om vi kallar människans översta kroppsdel för huvud, *head*, *Haupt*, *tête*, *caput* eller något annat, det saknar väl annan betydelse än att de associationer som förknippas med ett ord skiftar något från ett språk till ett annat? Men riktigt så enkelt är det inte, för det beror på vad slags ting det är vi talar om. Växter och kroppsdelar är konkreta föremål, som visserligen kan skifta mycket till utseendet men som vårt förnuft ändå enkelt kategoriserar och etiketterar. Det är förnuftet bra på. Ting som vi inte kan uppfatta med våra sinnen – såsom fenomen i själslivet, etiska ideal och teoretiska konstruktioner – orsakar oss mer besvär. Dels måste vi använda metaforer för att tala om dem, dels och framför allt behöver vi ofta namnge dem för att över huvud taget bli medvetna om deras existens. Men det ger namnet makt över våra sinnen. Namnet fixerar och avgränsar företeelsen i fråga, formar vår uppfattning och tillåter oss att bilda en gemensam diskurs om den. Vissa företeelser är förmodligen helt och hållet språkliga konstruktioner, andra, såsom akademiska ämnen, existerar som en kombination av ett namn, en diskurs och en därmed sammanhängande praktik.

Namn har således makt även om de är godtyckliga. Det insåg också Julia, som i den nämnda scenen beklagar sig över att Romeo heter Montague i efternamn och hon själv Capulet, namn som betecknar släkter med en lång historia av fiendskap: "What's Montague? It is nor hand, nor foot, / Nor arm, nor face, nor any other part / Belonging to a man. Oh, be some other name!"

Just det: namnet må sakna substans, men ack så oveckligt det styr våra tankar och handlingar och hela vår sociala tillvaro!

Så är det också med namn på akademiska ämnen. Det finns perioder då de är stabila och tycks huggna i sten. Där går professorn i grekiska och där ligger Juridicum! Sedan finns det perioder av stark inomvetenskaplig

---

3. I en framtida artikel hoppas jag återkomma till den praktiska teologins delämnen (som skiljer sig mycket från varandra) och frågan om hur de systematiskt hänger samman.

utveckling, som gör att nya forskningsinriktningar och deras företrädare ropar efter nya beteckningar som ger luft åt deras intresse och identitet. Resultatet kan bli mer eller mindre stabilt: sociologi är i dag ett ämnesnamn starkt som klippan, trots att det tidigaste belägget i SAOB inte är äldre än 1871. Ämnet teologiska prenotationer och teologisk encyklopedi, som under 1800-talet var en viktig del av det teologiska studiet i Sverige, gick däremot upp i rök 1938.

Men det sista är inte riktigt sant, för ämnet bytte namn till religionshistoria med religionspsykologi. Diverse utom- och inomvetenskapliga processer hade åstadkommit en metamorfos hos det forna, närmast apologetiska teologiämnet, vilket nu etablerade sig som ett från teologin självständigt studium av religion.⁴ Även ämnet praktisk teologi hotades av namnbyte på 1930-talet, till kulthistoria och kyrklig sociologi. Marie Rosenius ser förslaget som ett uttryck för Axel Hägerströms (1868–1939) vetenskapssyn med dess betoning på objektivitet och deskriptivitet,⁵ vilket är riktigt om vi ser Hägerström som i sin tur en representant för en bredare intellektuell strömning. Men tiden var då ännu inte mogen för ett namnbyte.

Praktisk teologi blir kyrko- och samfundsvetenskap

Namnbytet kom i stället på 1970-talet, då praktisk teologi blev kyrko- och samfundsvetenskap. Frågan är vad som framtvungade ändringen. De fyra läroböcker som då kommit ut på svenska – första och andra upplagan av *Praktisk teologi* 1959 och 1967 samt första och andra upplagan av *Kyrkokunskap* 1971 och 1973 – vittnar om en viss inomvetenskaplig utveckling.⁶ Båda upplagorna av *Praktisk teologi* hade undertiteln *En handbok i kyrkans organisation och verksamhetsformer*, där ”kyrkan” i singularis med naiv självklarhet syftade på Svenska kyrkan. Men medan den första upplagan tydligt anknöt till tidigare tyska handböcker, såsom Martin Schians (1869–1944) *Grundriß der praktischen Theologie*,⁷ innebar andra upplagan en betydande vidgning av perspektiven i internationell och ekumenisk

---

4. De konkreta sambanden mellan framväxten av religionsvetenskap och samtida förändringar i den akademiska teologin är till stor del utforskade. En viktig del av bakgrunden tecknas dock i Johannes Zachhuber, *Theology as Science in Nineteenth-Century Germany: From F.C. Baur to Ernst Troeltsch*, Oxford 2013, 292, <https://doi.org/10.1017/9780199374444>.

5. Marie Rosenius, ”Empiri och teori i ecklesiologiska studier belysta genom ’den nya kyrkosynen’ och ’den tjänsteinriktade folkkyrkosynen’”, *Svensk Teologisk Kvartalskrift* 91 (2015), 94.

6. Sven Kjöllnerström (red.), *Praktisk teologi: En handbok i kyrkans organisation och verksamhetsformer*, Lund 1959; Sven Kjöllnerström (red.), *Praktisk teologi: En handbok i kyrkans organisation och verksamhetsformer*, 2:a uppl., Lund 1967; Carl-Gustaf Andrén (red.), *Kyrkokunskap: Bekännelse, struktur, gudstjänst*, Lund 1971; Carl-Gustaf Andrén (red.), *Kyrkokunskap: Bekännelse, struktur, gudstjänst*, 2:a uppl., Lund 1973.

7. Martin Schian, *Grundriß der praktischen Theologie*, Glessen 1922.

riktning. Boken *Kyrkokunskap* avlägsnade sig inte mycket från andra upplagan av *Praktisk teologi*, men den nya titeln markerade att det nu skulle handla om ett (någorlunda) konfessionsneutralt studium. I bakgrunden anas en förblivande påverkan från Hägerström – via Ingemar Hedenius (1908–1982) – men också en rad andra faktorer: ett stigande intresse bland teologer för internationella och ekumeniska frågor, samhällets tilltagande pluralism, statens alltmer markerade religiösa neutralitet och en därmed sammanhängande strävan att skilja kyrka och stat. Trender i vetenskapssamhället såsom positivism, samhällstillvändhet och tilltagande specialisering bidrog dessutom till att även andra teologiska och humanistiska ämnen bytte namn vid samma tid, oftast till något med ”vetenskap”: musikhistoria blev musikvetenskap, konsthistoria konstvetenskap, litteraturhistoria litteraturvetenskap. Inom teologin blev exegetiken bibelvetenskap, ämnena systematisk teologi, etik och religionsfilosofi buntades ihop till tros- och livsåskådningsvetenskap och praktisk teologi blev, som sagt, kyrko- och samfundsvetenskap.

Namnbytena var inte triviala. Man avsåg inte bara att anpassa namnet till nytt innehåll, utan även innehållet till det nya namnet. Agendan för teologin var att den skulle lösgöras från sitt samband med Svenska kyrkan och anta karaktär av sekulär kristendomsforskning. Här närmar vi oss det som för denna artikel är resonemangets springande punkt.

Förlorad förankring och ett ämne på drift

Ett ämnesnamn som har existerat länge – i ett eller flera århundraden – är inte bara vad ordet uttrycker utan står för en diskurs och en praktik som har existerat minst lika länge som namnet. Diskurser och praktiker utvecklas över tid, men organiskt. De ursprungliga frönas inflytande kan alltid spåras i den nutida växten. Det innebär att det alltid är traumatiskt att byta namn på ett gammalt ämne. Det kan vara nödvändigt, om ämnet har genomgått en veritabel metamorfos som i fallet religionshistoria, men det kan också vara en form av revolutionärt sabotage. Forskarna och lärarna kan då tappa sin orientering, börja tvista om vad som är ämnets kärna och huvuddelar, släppa det övergripande ansvaret och försjunka i särintressen. De som i första ledet blir lidande är studenterna, som söker ordnade kunskaper men serveras fakta- och teorifragment i osorterade högar.

Denna åkomma drabbade teologistudiet som helhet då man började beskriva det som religionsvetenskap, till exempel genom att 1973 ge teologie kandidatprogrammet namnet religionsvetenskapliga linjen.⁸ Teologins

---

8. Se vidare Thomas Girmalm, *Teologi och det moderna universitetet: Perspektiv på polariseringen mellan teologi och religionsvetenskap under svenskt 1900-tal*, Umeå 2006.

kärna och uppgift hade teologerna visserligen länge varit djupt oense om, men alternativen var välbekanta, liksom det faktum att de flesta av studenterna skulle bli präster i Svenska kyrkan. Vad religionsvetenskap betydde och var bra för, det var däremot en ny och obesvarad fråga. Om professorerna fick problem var det inte lättare för studenterna, som dessutom vid denna tid fick fler valfria poäng och ett ökande antal kurser att försöka skapa mening och sammanhang i. Hur den praktiska teologin påverkades har jag egen erfarenhet av.

När jag först fick kontakt med vad som nu kallades kyrko- och samfundsvetenskap, på grundkursen i Uppsala 1982, framstod det som ett tråkigt ämne som förmedlade strödda upplysningar om liturgiska plagg och Missionsförbundets organisation. Efter att jag hade fångats in av Alf Härdelin (1927–2014) och hans vurm för medeltida monastisk spiritualitet och blivit en medlem av det högre seminariet, blev jag en part i det pågående samtalet om ämnets kärna, delar och inre sammanhang. Härdelin, som då var docent, klagade på att det var ”ditt och datt och databank” och pläderade för spiritualitet som ett sammanhållande totalperspektiv. Jan Arvid Hellström (1941–1994), som då var professor, höll en lägre profil och hävdade endast studenters och doktoranders frihet att skriva om det som intresserade dem. I Lund fanns Lars Eckerdal, som såg liturgik som ämnets centrum. Hellström efterträddes i Uppsala av Sven-Erik Brodd, som förkortade ämnets namn till kyrkovetenskap och gjorde ekklesiologi till dess kärna. I Lund efterträddes Eckerdal av Sven-Åke Selander, som lade vikt vid vad han kallade ett funktionellt perspektiv, alltså en viss typ av frågor snarare än en viss tematik.⁹

Man kan notera att alla ville bort från den primärt beskrivande och dokumenterande forskning som hade präglat de föregående årtiondena, men på olika vis. Hos Härdelin och Brodd, och i viss mån även hos Eckerdal, fanns en kritisk udd: en av forskningens uppgifter var att avslöja brister i nutida kyrkoliv.¹⁰ Hos Selander, däremot, dominerade det positiva intresset för faktisk kyrklig praktik i dess komplexa funktionssammanhang.

---

9. Det går inte att göra den här tidens ämnesdiskussion rättvisa på bara några få rader. För kompletteringar och nyanseringar, se *Svensk Teologisk Kvartalskrift* 62:4 (1986) (temanummer om kyrko- och samfundsvetenskap med artiklar av Lars Eckerdal, Alf Härdelin, Bertil Nilsson och Jan Arvid Hellström) samt Ryszard Bobrowicz & Frida Mannerfelt, ”Between *Kuriaké* and *Ekklesia*: Tracing a Shift in Scandinavian Practical Theology Based on Handbooks in the Discipline”, *Svensk Teologisk Kvartalskrift* 97 (2021), 47–68, <https://doi.org/10.51619/stk.v97i1.22517>, och den litteratur som anförs där.

10. De av Brodd ofta använda begreppen ekklesialitet (det vill säga sätt att vara kyrka), implicit ekklesiologi och operativ ekklesiologi antyder alla en spänning mellan ideal och verklighet. Härdelin lyfte å sin sida fram exempel på andligt och konstnärligt framstående personer och miljöer i kyrkohistorien i medvetet syfte att utmana och locka till efterföljd. Se självbiografen Alf Härdelin, *Minnen från vägen*, Ängelholm 2010, 159–172.

Praktisk teologi som professionsteori

Det ingen gjorde – antagligen därför att det var omöjligt i den tidens tanke- och samtalsklimat – var att återknyta till ämnets ursprung. Praktisk teologi var från början inte alls avsett att leverera sakliga beskrivningar av kyrkor och deras aktiviteter, lika lite som teologin till sitt ursprung är kristendomsforskning. När namnet praktisk teologi myntades i slutet av 1700-talet uppfattades den akademiska teologin ännu som en vetenskap i tjänst åt kyrkan. Samtidigt hade den, liksom vetenskapen i stort, blivit mer eller mindre autonom. Den utvecklades enligt sin egen dynamik, med tämligen lös anknytning till kyrkans intressen, medan majoriteten av studenterna fortfarande skulle bli pastorer eller präster. Alltså uppstod behov av ett ämne som kunde komplettera studenternas utbildning med de praktiska insikter och färdigheter som de skulle behöva i sitt kommande yrke.

Ämnet fick namnet praktisk teologi, vilket bör uppfattas som en oxymoron: det uttrycker den spänning mellan polerna akademisk teologi och kyrklig praktik som man upplevde och önskade överbrygga. Denna spänning har genom tiderna hanterats på olika vis, än med betoning på teorin, än på praktiken. Syftet att förbereda studenter för ett kommande värv i den kyrka de tillhör har dock varit konstant, liksom ämnets i grunden akademiska och kritiska karaktär. I så måtto kan praktisk teologi, med ett modernt uttryck, beskrivas som professionsteori (även om det inte är en helt uttömmande beskrivning).

Ett professionsteoretiskt drag har på något sätt levt kvar hos ämnet genom åren, som en dröm strävande mot vaken insikt, även när det doldes av ett nytt namn. Genom hela halvseket 1970–2020 märks en trend bort från historisk forskning av sakligt konstaterande slag till en mer tolkande och pastoralt orienterad nutidsforskning. Men ännu har den praktiska teologin i Sverige inte kommit till full insikt om sig själv.

I det följande kommer jag att utveckla och motivera uppfattningen av praktisk teologi som (primärt) professionsteori och redogöra för teoretiska och praktiska konsekvenser av denna uppfattning. Först måste jag dock behandla det faktum att ämnet sedan 10–15 år utmanas av raka motsatsen till ett namnbyte, nämligen en omtolkning av det etablerade namnet.

Vilken praktik avses?

En klar uppfattning av vad praktisk teologi ska handla om kräver en klar uppfattning av både ”praktik” och ”teologi”. För den praktiska teologins del ska de båda begreppen förstås i det utbildningssammanhang som skisserades ovan. Emellertid har begreppet praktik under det senaste halvseket kommit att bli föremål för intensivt studium och diskussion inom både

humaniora och samhällsvetenskap, med betydande fast ofta outtalade skillnader i definition och förståelsehorisont mellan olika ämnen. Språkvetaren Anna W. Gustafsson skriver:

Sällan ser man själva praktikbegreppet diskuterat: vad innebär det egentligen att vi talar om en praktik? Är det ett dynamiskt eller ett statiskt begrepp? När man försöker förstå begreppet upptäcker man snart att det har olika innebörder i olika praktikteorier. Begreppet är viktigt för sociokulturella teorier, där det ofta finns ett intresse för den vardagliga praktiken i olika praktikgemenskaper. I de forskningstraditioner som tas upp i denna artikel nämns ofta Marx praxisbegrepp, Bourdieus kulturella praktiker som befäster klassrelationer och Wengers syn på praktik som meningsskapande utifrån erfarenheter.¹¹

Gustafsson fortsätter genom att exemplifiera. Det är tydligt att många teoretiker har en komplex och nyanserad förståelse av praktik. Så beskriver exempelvis sociologen Andreas Reckwitz praktik som ett rutinemässigt beteende med flera sammanflätade komponenter: kroppslig och mental aktivitet, föremål och sätt att använda dem, bakgrundskunskap, förståelse av vad som görs, praktiska färdigheter, känslotillstånd och motivationer. Andra betraktar språkliga uttryck – tal, skrift, gester, symboler – som en särskild sorts praktik eller som en nödvändig beståndsdel i all mänsklig praktik. Att praktiker reproducerar sociala förhållanden och därmed bidrar till att upprätthålla dem är en vanlig uppfattning. Detta är bakgrunden till begreppet ”praxis” i marxistisk idétradition, vilket syftar på en ideologiskt medveten praktik med samhällsomvandling och emancipation som mål. Det är också bakgrunden till Michel Foucaults (1926–1984) begrepp ”diskurs”, vilket syftar på den utsagda (makt)ordning som i varje givet samhälle reglerar både vetande och språkliga uttryck och som kan blottläggas genom en kritisk analys av ”diskursiv praktik”, det vill säga språkhandlingar i deras sociala sammanhang.¹²

Det finns alltså en rik flora av vetenskapliga traditioner som teologer kan knyta an till om de intresserar sig för praktik i någon form och oavsett vilket mål de har med sin forskning: beskrivande, tolkande, kritiskt, apologetiskt eller vägledande. Men ett teologiskt intresse för praktik är inte detsamma

---

11. Anna W. Gustafsson, ”Skriftpraktiker, diskursiva praktiker och analytisk konsekvens”, *Språk och stil* 23 (2013), 87.

12. Gustafsson, ”Skriftpraktiker”, 87–89, 93–95. Kritisk diskursanalys kan bedrivas som en form av praxis i marxistisk mening, men som Gustafsson påpekar finns det studier som gör bruk av diskursanalysens apparat utan att anlägga ett maktperspektiv.

som praktisk teologi.¹³ Ett akademiskt ämne konstitueras inte av sitt namn utan är, som ovan nämnts, ett komplex av intressen, frågor, teorier, metoder, språkbruk, organisation och praxis. Det är självt en social praktik och, som varje sådan, präglad av sin historia.

Practical Theology – en diffus term

I den engelsktalande världen finns inte den tvåhundraåriga tradition av praktisk teologi som är typisk för Tyskland och Norden. Därför kan alla möjliga slags teologiska studier av mänsklig praktik där benämnas Practical Theology. Under de senaste cirka trettio åren har det talats allt mer om Practical Theology och inrättats professurer med detta eller liknande namn,¹⁴ men utan den ämnestradition och det vetenskapsteoretiska arv som den praktiska teologin i Tyskland och Norden vilar på. I stället handlar det om ett brokigt spektrum av teologiserande om praxis.

Brittisk och amerikansk Practical Theology står ofta i professionsutbildningarnas tjänst och kan då beskrivas som professionsteori.¹⁵ Men Practical Theology kan också vara ett emblem för teologiska och filosofiska resonemang som vill prioritera praxis framför teori. Under det emblemet samlas forskare med ett starkt socialt engagemang men med ett betydligt svalare intresse för de basala kyrkliga aktiviteter som är praktisk teologis främsta föremål i tysk och nordisk forskningstradition – och som är de kyrkliga professionernas huvuduppgift.

Om ett ämnes periferi är vitalt kan det hota dess centrum. Det åskådliggjordes när International Academy of Practical Theology hade sin årskonferens i Oslo 2017 under temat ”Reforming: Space, Body, and Politics”. Temat och konferensen i stort speglade det starka grepp som postmodern teori och social aktivism har över västerländsk humaniora generellt,¹⁶ men gav föga utrymme åt den forskning som praktiska teologer i vår del av världen normalt ägnar sig åt.

---

13. Professor Jonna Bornemarks forskning kan anföras som exempel. Bornemark är religionsfilosof och verksam vid Centrum för praktisk kunskap, Södertörns högskola.

14. Till exempel ”Professor of Theology and Creative Practice”, Heather Waltons professur vid University of Glasgow.

15. Se till exempel Paul Ballard & John Pritchard, *Practical Theology in Action: Christian Thinking in the Service of Church and Society*, 2:a uppl., London 2006; Dorothy C. Bass & Craig Dykstra (red.), *For Life Abundant: Practical Theology, Theological Education, and Christian Ministry*, Grand Rapids, MI 2008.

16. Helen Pluckrose & James Lindsay, *Cynical Theories: How Universities Made Everything about Race, Gender, and Identity – and Why This Harms Everybody*, London 2020. Boken beskriver övertygande det ideologiska sambandet mellan företeelser som postmodern teori, postkolonialism, queerteori, intersektionalitet och aktivism för social rättvisa. Författarna beskriver sin egen ståndpunkt som liberal, den postmoderna ideologin som revolutionär och nutida högerpopulism som reaktionär (s. 11–12).

Det vore olyckligt om nordisk praktisk teologi rycktes med av vindkast i stället för att besinna sig på sitt ursprung och sin historia. Det är genom att odla en tydlig identitet med djupa rötter, fast kärna och klart urskiljbara konturer som ämnet kan göra mest nytta och rusta sig för framtida utmaningar. Och för att undvika missförstånd: det handlar inte om en dyrkan av det förflutna eller om ett ängsligt vakthållande om gränser. Ett ämne som är tryggt i sin identitet förmår också ta emot och integrera nya impulser.

Besinning på ämnets ursprung

För att återerövra en uppfattning av praktisk teologi som överensstämmer med ämnets ursprung och är ändamålsenlig i förhållande till nutida behov kan vi vända oss till historien men också till kolleger i Tyskland, där kompetensen är bredare och ämnestraditionen mer levande än hos oss. Ett exempel kan illustrera detta: den tyska läroboken *Studien- und Arbeitsbuch Praktische Theologie*.¹⁷ Där finns ingen tvekan om vad ämnet är, vad det omfattar och vad det är till för. Allt är välstrukturerat och välmotiverat – och dessutom välbekant. Det är samma ämnestradition som den svenska, fast i tryggare form.

I förhållande till äldre svenska läroböcker finns dock mycket som är bättre. Boken inleds med några vetenskapsteoretiska kapitel. Om än korta, innehåller de betydligt mer om den praktiska teologins historia, målsättningar, relation till andra teologiska ämnen, bruk av empiri och så vidare än någon svensk lärobok hittills. Också de följande kapitlen, vilka behandlar klassiska teman som predikan, gudstjänst och själavård, håller hög teoretisk nivå. Samtidigt återkommer med jämna mellanrum, i alla kapitel, pedagogiska uppgifter som kan lösas enskilt eller i grupp och som kräver bredvidläsning av såväl vetenskapliga texter (klassiska och nya) som kyrkliga källor av olika slag. Övningarnas syfte är genomgående att förbereda studenten för ett kommande yrke inom kyrka eller skola.

Boken visar att tysk praktisk teologi äger en klar ämnesidentitet, vårdar sina traditioner och tar ansvar för de kyrkliga professionsutbildningarna. Den tydliggör också att dessa egenskaper behöver stärkas hos ämnet i Sverige.

Jag tror att det finns en möjlighet för svensk praktisk teologi att förnyas genom att konstruktivt återknyta till den tyska evangeliska teologi som ämnet historiskt sett har vuxit fram ur och som har givit det dess namn. Vad det skulle kunna innebära vill de följande raderna ge prov på.¹⁸

17. Michael Meyer-Blanck & Birgit Weyel (red.), *Studien- und Arbeitsbuch Praktische Theologie*, 2:a uppl., Göttingen 2008.

18. Det hade varit önskvärt att i denna artikel även redogöra för Alf Härdelins alternativa syn på praktisk teologi som en ideal, närmast allomfattande teologi, men det var av

Jag vänder mig nu först till frågan om den praktiska teologins ställning i vetenskapernas system, därefter till dess ansvarsområden.

Den praktiska teologins encyklopediska ställning

Den praktiska teologin bör, liksom varje akademiskt ämne, förstås i sitt encyklopediska sammanhang, alltså i relation till andra ämnen i det mänskliga kunskapsbygget. Det gör professorn i praktisk teologi vid den evangeliska teologiska fakulteten i München, Christian Albrecht, i sin bok *Enzyklopädische Probleme der Praktischen Theologie*, vilken kommer att utnyttjas flitigt i resten av denna artikel.¹⁹ Det följande är ett kommenterat referat av det inledande avsnittet i kapitel 1 (s. 11–24), där Albrecht låter Friedrich Schleiermacher (1768–1834) träda fram som den som har preciserat den praktiska teologins encyklopediska ställning.

Vid slutet av 1700-talet fanns en indelning av teologin i fyra huvudämnen. Gottlieb Jakob Planck (1751–1833) nämner i sin *Einleitung in die Theologische Wissenschaften* från 1794 exegetik, historisk teologi, systematisk teologi samt ”de särskilda vetenskaper som går under namnet tillämpad teologi, Theologia applicata eller, om man så vill, Theologia applicatrix”.²⁰ De sistnämnda utgör inte ett akademiskt ämne utan är en samling regler för naturlig och effektiv kommunikation som övas i pastoralkollegier.

Schleiermacher föreslog en grundlig ombyggnad av teologin. Hans utgångspunkt var en komplett vetenskapssystematik som utgick från själva kunskapsbegreppet, med en grundläggande indelning i dels nödvändiga (alternativt reala eller rena) vetenskaper, som var och en behandlar ett särskilt slags kunskap, dels positiva vetenskaper, som konstitueras av att kunskaper och metoder orienteras mot ett praktiskt mål. Till de senare hör medicin, juridik och teologi. De positiva vetenskaperna producerar inget eget vetande, utan hämtar det vetande de behöver för målets uppnående från de nödvändiga vetenskaperna.²¹

---

utrymmesskal omöjligt. Se Alf Härdelin, *Munkarnas och mystikernas medeltid: Tjugofyra kapitel om teologi, spiritualitet och kultur*, Skellefteå 1996, 161–176; Alf Härdelin, ”På spaning efter en hel teologi för hela människan”, *Signum* 36:2 (2010), 14–32; Alf Härdelin, ”Lectio divina – Ett verktyg för en hel, osöndrad teologi”, i Sven Hellström (red.), *Nytt ljus över Askeby kloster*, Askeby 2010, 49–60.

19. Christian Albrecht, *Enzyklopädische Probleme der Praktischen Theologie*, Tübingen 2011.

20. Citerat i Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 13. Alla översättningar från tyska i denna artikel är mina egna.

21. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 14. Schleiermachers vetenskapssystematik redogör Albrecht mer utförligt för i Christian Albrecht, *Schleiermachers Theorie der Frömmigkeit: Ihr wissenschaftlicher Ort und ihr systematischer Gehalt in den Reden, in der Glaubenslehre und in der Dialektik*, Berlin 1994, 65–103, <https://doi.org/10.1515/9783110878981>. För en idéhistoriskt klagörande beskrivning av Schleiermachers syn på just teologin som vetenskap, se Zachhuber, *Theology as Science*, 11–17.

Teologins praktiska mål är enligt Schleiermacher att främja kyrka och kristen tro. Han indelar teologin i tre systematiskt samordnade discipliner: (1) filosofisk teologi, som utarbetar kategorierna för att fatta kristendomens väsen i och genom dess historiskt föreliggande former, (2) historisk teologi, som omfattar exegetik, kyrkohistoria och systematisk teologi, samt (3) praktisk teologi, som ur de föregående härleder de välinformerade ”konstregler” som den kyrkliga ämbetsbäraren behöver.²² De tre disciplinerna härleds alla ur teologins praktiska mål, att främja kyrkan. Tas detta mål bort finns det inte längre någon teologisk kunskap, utan kunskaperna hänförs till de vetenskaper från vilka de ursprungligen hämtades. Med Albrechts uttryck: ”Teologins teologicitet är avhängig av dess relation till kyrkoledning.”²³

Den som vill bedriva praktisk teologi måste enligt Schleiermacher först ha tillägnat sig den filosofiska och historiska teologin. Det är därifrån den praktiska teologin hämtar allt sitt vetande; ja, den formulerar inte ens sina egna syften utan hämtar även dessa från teologin i övrigt. Det enda den praktiska teologin har att syssla med är ”det riktiga förfarandet vid utförandet av alla de uppgifter som begreppet kyrkoledning innefattar”.²⁴

Det kan i förstone tyckas som om Schleiermacher hade samma syn på den praktiska teologins uppgift som Planck och andra samtida teologer, det vill säga att den huvudsakligen handlar om att öva praktiska färdigheter, men då har man inte förstått vad han menade med konstregler. Eftersom inte heller Albrecht går närmare in på detta centrala begrepp låter jag Schleiermachers svenske lärjunge Henrik Reuter Dahl (1795–1870) förklara:

Konstverksamhet skiljer sig på det sätt från annan verksamhet, att den är en verksamhet med medvetande både av sig själv och av sitt ändamål. Ändamålen kunna tänkas högre eller lägre. Ju högre, desto högre konsten och desto högre även verksamheten. Vinnes ändamålet genom ett blint följande av de regler, som därför äro givna, så är konsten mekanisk. Påräknas dessutom insikt och omdöme, således en i betydlig mån fri verksamhet av den konstidkande, så hör konsten till de fria. Vi se lätt att den konst genom vilken fromhet underhålles och förkovras är både en av de högsta och en av de friaste, som kunna finnas.²⁵

---

22. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 14–15.

23. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 110–111. ”Kyrkoledning” översätter ”Kirchenleitung”, vilket hos Albrecht, i Schleiermachers efterföljd, omfattar all kyrkoledande och kyrkofrämjande verksamhet av både ämbetsbärare och lekmän.

24. Friedrich Schleiermacher, *Kurze Darstellung des theologischen Studiums zum Behuf einleitender Vorlesungen*, Berlin 1811, § 260, citerat i Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 18–19. Om begreppet kyrkoledning, se föregående not.

25. Henrik Reuter Dahl, *Inledning till Theologien*, Lund 1837, 412, stavningen moderniserad.

Den praktiska teologins konstregler kan således inte följas slaviskt, utan förutsätter det goda omdömet hos det kyrkligt engagerade och teologiskt bildade subjektet.

Viktig är också Schleiermachers klassificering av den praktiska teologin som en teknisk disciplin. En kritisk disciplin, såsom religionsfilosofi eller estetik, ska med utgångspunkt i det spekulativa förnuftet bedöma det historiskt givna. En teknisk disciplin, såsom pedagogik, hermeneutik eller praktisk teologi, ska med utgångspunkt i det historiskt givna spekulativt formulera de betingelser som fordras för en anpassad, framgångsrik praxis. På så vis uppövas förmågan att tillämpa konstregler i den enskilda situationen.²⁶ Den som läser några sidor i Schleiermachers *Die praktische Theologie* kan enkelt konstatera att hans ”konstregler” befinner sig på en teoretisk nivå högt över enkla råd och tips.²⁷

Konsekvenser av den encyklopediska bestämningen

Kan vi av det refererade resonemanget dra några slutsatser som konstruktivt utmanar oss i dag? Jag vill erbjuda tre. För det första är Schleiermachers kategorisering av teologi som en positiv vetenskap ovedersäglig. Teologin existerar som akademiskt ämnesområde därför att den behövs för kyrkan. Sannolikt invänder somliga av mina läsare att teologin också har ett vetenskapligt egenvärde och bidrar till samhället på många vis. Det är sant, men det är inte därför den finns vid våra universitet. Tack vare den akademiska friheten kan teologer söka kunskap för dess egen skull och på olika sätt bidra till människosläktets förkovran långt utanför kyrkans sammanhang, men ärligt talat: det är inte därför de får lön av staten. Om personer som vill verka inom kyrkor och kristna trossamfund slutade söka sig till statliga universitet för sin utbildning, skulle våra statliga teologiska fakulteter och institutioner snart försvinna. Det är ett faktum som det inte tjänar något till att blunda för.

26. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 18–20.

27. Ett exempel ur Friedrich Schleiermacher, *Sämmtliche Werke: 13. Die praktische Theologie nach den Grundsätzen der evangelischen Kirche im Zusammenhang dargestellt*, Berlin 1850, 83–88, <https://doi.org/10.1515/9783110866506>, där han behandlar liturgins element: Språk används i två former i gudstjänsten, talad prosa och sjungen poesi. Finns det element i dessa – ord eller musikaliska intervall – som inte hör hemma i liturgin? I musiken bör alltför stora intervall undvikas, eftersom de riktar uppmärksamheten mer mot sångarens skicklighet än sångens innehåll. Orden bör inte vara tekniska termer eller alltför vardagliga. Finns det, vidare, någon specifikt religiös kompositionsform? Komposition bygger på motsatsen mellan enhet och mångfald. Där mångfalden överväger, som i epideiktisk stil, träder religionen tillbaka. Finns det någon religiös genre? Religiös konst framställer religiösa tillstånd. Det enskilda tillståndet är endast framställningsmedel, det är tillståndets relation till gudomen som är själva saken, och det framkallar alltid sin motsats: till exempel hör tacksamhet samman med överdighet och väcker ånger. Men allt i konsten kan bidra till att framställa människans förhållande till gudomen. Alltså är religiös konst ingen egen genre. Och så vidare.

När teologin klart fattas som en positiv vetenskap vars objekt är kyrkan följer för det andra, som Albrecht påpekar, att ämnet praktisk teologi ”såsom teori om kristen praxis har att göra med grundproblem och grundbegrepp som är av principiell betydelse för det teologiska arbetet i alla discipliner”. Han fortsätter:

I vetenskapssystematiskt hänseende är den praktiska teologin inte ett reservat för en enskild disciplin utan ett element och en aspekt av alla teologiska discipliner. Den praktiska teologin [...] företräder det intresse och den förståelsehorisont som har kristen praxis som sitt föremål och som är med och präglar det teologiska arbetet också i dess historiska och systematiska delar. I detta avseende är teologin som helhet praktisk, precis som den som helhet också arbetar historiskt och systematiskt.²⁸

I teologin förstådd som positiv vetenskap bör således alla delämnena samverka. Frågan om vilket ansvar den praktiska teologin då får för teologin som helhet återkommer vi till i slutet av denna artikel.

För det tredje utgör den praktiska teologins nära förhållande till praxis också ett problem. Hur kan ämnet vara en lära om det pastorala handlandet och samtidigt en teori om kristen praxis med vetenskapliga anspråk på deskriptivitet, distansering och kontextualisering?²⁹ Problemet är centralt, och jag är inte tillfreds med Albrechts sätt att ringa in det. Han förklarar det med att praktisk teologi ”är ett barn av den nya tiden, av den insikt som mot slutet av 1700-talet blir ofrånkomlig: att teologin inte längre är identisk med den religion den förhåller sig till”.³⁰ Dock går han inte närmare in på vad som skiljer akademisk teologi från religiös praxis, vare sig då eller nu. Risken är att läsaren drar felaktiga slutsatser: att teologi är reflektion men inte praxis, och religion praxis men inte reflektion. Eller att den klyfta mellan vetenskap och religion som upplysningstiden representerar uppstod först då, snarare än att den (möjligen) då vidgade sig. Spänningen mellan praxis och teori hör i själva verket till människans grundvillkor, liksom den närbesläktade spänningen mellan upplevelse och reflektion.³¹

Att Albrecht gång på gång framhåller denna spänning som ett grunddrag i praktisk teologi är likafullt berättigat, eftersom det mellan teoretisk

---

28. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 56–57.

29. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, II.

30. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, I.

31. För en grundläggande diskussion om spänningen mellan upplevelse och reflektion, se C.S. Lewis (1898–1963) uppsats ”Myth Became Fact”. C.S. Lewis, *God in the Dock: Essays on Theology and Ethics*, Grand Rapids, MI 1970, 63–67.

reflektion och praktiskt engagemang krävs en balans som är konstitutiv för ämnet och som måste vara rotad i utövarens person. Såsom Schleiermacher skriver: ”Behovet av praktisk teologi uppstår endast för den, hos vilken religiöst intresse är förenat med vetenskapligt sinne.”³² Den spänning som är inbyggd i praktisk teologi kan alltså inte lösas teoretiskt utan måste härbärgas och hanteras personligt.

Den praktiska teologins ansvarsområden

Inget akademiskt ämne är ett isolat, alla måste ta ansvar för sin omgivning.³³ Detta gäller i synnerhet de positiva vetenskaperna. Inspirerad av Christian Albrecht och en äldre tysk handbok urskiljer jag fyra huvudsakliga ansvarsområden för den praktiska teologin: studenter, kyrkor, forskning och fakultet.³⁴ För varje kommer jag att referera något tänkvärt ur Albrechts bok samt bidra med egna reflektioner.

Ansvar för studenterna

Ett universitetsämnes första ansvar är studenterna och deras bildning. Det inkluderar bildningsmålet. De som läser praktisk teologi gör det normalt med sikte på en kyrklig profession (några få för att de vill forska). Vad behöver de?

Albrecht lägger stor vikt vid distans och reflektion som centrala bildningselement. Ett helt kapitel i hans bok ägnas åt historiskt tänkande, med vilket han menar ”en rekonstruktion av sammanhang, ett klargörande av relationer och förbindelser”. Det är ett tänkande som är ”relativiserande” i ordets mest konstruktiva mening: förbindelser upprättas, sammanhang söks och

---

32. Schleiermacher, *Kurze Darstellung des theologischen Studiums*, § 260. Jämför Reuter Dahl, *Inledning till Theologien*, 413: ”Såsom varje konstteori, så förutsätter ock den, om vilken här är fråga [det vill säga den praktiska teologin], en förening mellan vetenskapligt sinne och intresse för det ändamål, som genom konsten kan vinnas” (stavningen moderniserad). Vissa ord används här på annat sätt än som i dag är brukligt. ”Konst” har förklarats ovan. ”Intresse” betyder, som SAOB uttrycker det, ”förhållandet att man intager en sådan ställning med avs. på ngt att det är av vikt för en, huru detta är ordnat (gestaltar sig l. förlöper o.d.)”. ”Vetenskapligt sinne” är hos Schleiermacher (som Reuter Dahl följer) förmågan att förstå sammanhang, att se hur saker och ting hänger ihop; universitetet är den ort där det vetenskapliga sinnet väcks, fostras och förfinas. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 108.

33. Detta är en av huvudpoängerna i Mary Midgley, *Wisdom, Information and Wonder: What is Knowledge For?*, London 1991.

34. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*; Heinrich Ammer et al., *Handbuch der Praktischen Theologie: 1. Die praktische Theologie (Einführung), Gestalt, Aufbau und Ordnung der Kirche zur Person des kirchlichen Amtsträgers*, Berlin 1975, 15–21. Den senare urskiljer följande fyra ansvarsområden: ”Das Ausbildungsbedürfnis der Theologiestudenten”, ”Die Reformbedürftigkeit der Kirchenstrukturen”, ”Das Auftragsbedürfnis der wissenschaftlichen Theologie” och ”Das Wissenschaftsbedürfnis der handelnden Kirche”. Jag låter det sista området (logiskt) ingå i de båda första och tillägger i stället den praktiska teologins ansvar för teologin som helhet.

beskrivs, enskildheter skrivs in i dessa sammanhang. Resultatet är en distansering från omedelbarhet. Utan en sådan distansering riskerar upplevd angelägenhet, intuitioner, intryck och förmenta självklarheter att träda i stället för reflektion som grund för omdöme och handling.³⁵

I sex punkter specificerar Albrecht det historiska tänkandets nytta:

- att kunna skilja mellan beskrivningen och det beskrivna
- att vara skeptisk mot det till synes entydiga
- att inse att allt är underkastat förändring
- att ständigt tänka mer självständigt
- att avvisa absolutifiering
- att urskilja ting som hör samman utan att sära på dem.³⁶

Teserna, som *mutatis mutandis* kan sägas vara mål för all akademisk bildning, tillämpas sedan specifikt på teologie studerande som förbereder sig för en pastorsroll. Teologisk utbildning gör det möjligt för dem att relativisera spontant uppfattade utmaningar, möjligheter och krav i bestämda situationer och förstå deras exegetiska, historiska, dogmatiska, etiska och så vidare betingelser och grunder. På det personliga planet bidrar utbildningen till att relativisera det egna religiösa intresset, den egna fromheten. Genom att ha mött många former av kristen fromhet i historia och nutid kan studenten hos sig själv känna igen både det gemensamma och det unika. Det hjälper denne att sedan som pastor höja sig över sin egen andlighet och traditionstillhörighet och ta ansvar för kyrkans historiska gestalt och för de kristnas gemensamma liv – främja den kristna trons identitet och förmedling i en kyrka där olika andliga traditioner samspelar.³⁷

När saken uttrycks på detta vis blir det tydligt hur viktigt det är för dem som utbildar sig för en kyrklig profession – liksom för blivande religionslärare – att det teologiska studiets olika delar relateras till den nutida kyrkliga verkligheten. Det kan och bör ske i varje enskilt ämne, men den praktiska teologin har ett särskilt ansvar för att visa på den praktiska relevansen av teologiska kunskaper och öva den teoretiska reflektionen över kyrklig praxis. För det ändamålet skulle det konkret behövas en ny lärobok i praktisk teologi av det slag som den tyska jag beskrev i början av denna artikel. Det skulle också vara en stor fördel om det praktisk-teologiska studiet blev obligatoriskt i de kyrkliga professionsutbildningarna.

---

35. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 71.

36. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 71–76.

37. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 117.

Ansvar för kyrkorna

Den teologiska vetenskapens relevans för kyrkolivet har länge varit ifrågasatt, inte bara i Sverige utan även i Tyskland. Albrecht konstaterar lakoniskt att pastorer och kyrkliga ledare tycks klara sig med en ganska blygsam uppsättning av huvudsakligen pragmatiska kunskaper. Inom akademien har vetenskaplig differentiering och uppkomsten av nya teologiska underdiscipliner fortskridit så till den grad att mycken teologisk forskning knappast kan åberopa ens en sekundär relevans för kyrkligt ledarskap. Resultatet är en tilltagande rådlöshet och brist på förståelse mellan teologer och kyrkoledning.³⁸

Albrecht återknyter här till begreppen vetenskapligt sinne och historiskt tänkande. Teologi, skriver han, innebär för en kyrklig ledare – liksom det vetenskapliga sinnet för dennes personliga religiositet – en permanent självdistansering och självkritik som ofta upplevs som störande, ibland som förstörande. Självklarheter sätts i fråga, uppslag kritiserar och intuitiva lösningar relativiseras. Det är en ansträngande bildningsprocess som aldrig tar slut. För kyrkan och för kyrkoledaren är teologin därför lika svår att uthärda som att undvara!³⁹

Det tycks mig som om klyftan mellan akademi och kyrka är självutvidgande. Ju mindre hjälp studenterna får att förbinda ”vetenskapligt sinne och religiöst intresse”, som Schleiermacher uttrycker det, desto mindre nytta tycker de sig ha av sin utbildning för sin yrkesverksamhet inom kyrkorna, och desto mindre intresserade riskerar de att bli av professionsutbildningarnas innehåll och kontakten mellan akademi och kyrka när de väl själva hamnar i ledande ställning.

Ett sätt att övervinna problemet är att universitetslärare i teologi blir bättre på att utbilda för kyrkliga professioner, vilket bland annat kräver insikt om betydelsen av historiskt tänkande, i den mening som beskrevs ovan. Ett annat är att tydliggöra forskningens relevans för kyrkorna och att forska med större kyrkligt engagemang. Praktisk-teologisk forskning som syftar till att avhjälpa problem inom kyrkorna borde vara en självklarhet, såsom en del av ämnets samhällsansvar. Sådan forskning har också på senare år blivit allt vanligare och är nu bland ämnets doktorander mer regel än undantag, vilket är ett hälsotecken.

Men det skulle behövas mer reflektion över forskningens kyrkorelevans. För vilka kyrkor är den relevant? Hur hanterar praktiska teologer det faktum att kyrkorna är olika och i Sverige existerar på olika villkor och att de som forskare inte kan betjäna alla men inte heller blint inrikta sig på sin egen? Och vilka sorters forskning är kyrkorelevant: korrekta beskrivningar

38. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 115–116.

39. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 116–117.

av faktiska förhållanden, hermeneutiskt medvetna tolkningar, studier som orienterar om problem och lösningsmöjligheter, analyser som är kritiska och uppfordrande, aktionsforskning av olika slag⁴⁰ – eller rent historisk forskning som gör det möjligt att lära av det förflutna? Svaret är naturligtvis alla dessa, men de står för olika former och grader av normativitet, vilket ställer höga krav på reflektion.⁴¹

Om praktisk teologi ska vara till tjänst för kyrkorna och de kyrkliga professionerna måste den vara normativ, men forskaren behöver i varje situation fråga sig både vad som är vetenskapligt redligt och mest gagnar den tänkta mottagaren – gärna i dialog med denna.

Ansaret för forskningen – och det offentliga samtalet

Ovanstående ger kanske intrycket att jag anser att praktisk-teologisk forskning alltid måste vara explicit och medvetet kyrkorelevant. Det menar jag inte. Tvärtom behöver det alltid finnas fri, intressedriven forskning, i praktisk teologi precis som i alla andra akademiska ämnen. Forskningen ska inte tvingas att relatera till något annat ansvar än den vetenskapliga redligheten, och forskare ska inte ens tvingas att hålla sig inom sitt fack utan ska fritt kunna göra utflykter in i angränsande ämnen, samverka med andra ämnen eller helt byta ämne.⁴²

Samtidigt hör det till god forskareetik att ta ansvar, för sitt ämne och sin institution, för studenternas bildning och även för det offentliga samtalet. Den praktiska teologin har som alla ämnen ett primärt ansvar att utveckla sin egen forskning, i enlighet med ämnets idé. En svårighet för svensk praktisk teologi har dock länge varit dess vaga identitet, oklara struktur och

---

40. Aktionsforskning är forskning som genomförs tillsammans med människor som tillhör det studerade sammanhanget.

41. Tone Stangeland Kaufman har i flera artiklar behandlat den ofrånkomliga normativiteten i en forskningsprocess, i synnerhet inom forskning av beteendevetenskapligt slag, men mer reflektion behövs över de normativa effekterna av olika slags påståenden, påminnelser, kritik, ideologiskt laddad teori med mera, om grader av normativitet och om vad som händer när man forskar och skriver om en annan kyrkotradition än sin egen. Se till exempel avsnittet om normativitet (s. 107–180) i Jonas Idestrom & Tone Stangeland Kaufman (red.), *What Really Matters: Scandinavian Perspectives on Ecclesiology and Ethnography*, Eugene, OR 2018.

42. I detta sammanhang påpekar Albrecht vikten av att skilja mellan vetenskapssystematik och vetenskapsorganisation: ”De vetenskapsorganisatoriska uppdelningarna i discipliner utgör abstraktioner som varken motsvarar dessas faktiska verksamhet i forskning och undervisning eller deras sammanhang med teologin som helhet. Därför måste teologins indelning i discipliner förstas främst som uttryck för en nödvändig och meningsfull arbetsfördelning. Det betyder att det som i vetenskapsorganisatoriskt perspektiv av pragmatiska skäl särskiljs, inte för den skull också måste i vetenskapssystematiskt hänseende hamna utanför någon disciplins intresseområde. Och omvänt: det som i vetenskapssystematiskt perspektiv inte hör till en disciplins genuina bestånd av teman kan trots det ha en nödvändig plats inom dess undervisning och forskning.” Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 57.

prekära ställning vid det moderna universitetet. Det har gjort forskningen spretig. Det har förmodligen också lett till att omgivningen har haft svårt att uppfatta dess värde.

Ett sätt för praktisk teologi att både stärka sin egen forskning, förbättra sin utbildning och bidra till det offentliga samtalet är att tillhandahålla skarpa analyser av religion och kyrka i samhället. Här har Albrecht ett intressant förslag som han har hämtat från sin äldre kollega Dietrich Rössler. Rössler har föreslagit att skilja mellan tre grundgestalter i nutida kristendom: den kyrkliga, den offentliga – bestående av samhällets kristna arv i form av traditioner, bildning, konst, politik, kultur, moral och institutioner – och den privata, med en varierande grad av delaktighet i den kyrkliga gestalten och en varierande grad av identifikation med den offentliga. I vår tid tenderar gestalterna att glida isär, vilket för kyrkan och det kyrkliga handlandet innebär en komplex uppgift. Kyrkan är ansvarig för alla döpta, inte bara de kyrkligt aktiva, hon är medansvarig för den offentliga kristendomen och hon måste förhålla sig till de individuella fromhetstyper som bildas i relation till såväl kyrklig som offentlig kristendom.

Teorin om kristendomens trefaldiga gestalt får tre konsekvenser för praktisk-teologisk forskning: (1) Den definierar dess föremål som kristen praxis i samtliga dessa tre gestalter. Syftet med att studera denna praxis är dock inte rent sociologiskt eller etnologiskt, utan att främja en anpassad gestaltning av kyrkolivet. Inom ämnet finns redan etablerade delämnena med tydlig inriktning mot de tre gestalterna: homiletik och liturgik för den kyrkliga, religionspedagogik för den offentliga och själavårdslära för den privata. (2) Teorin skapar tolkningsmönster i den empiriska mångfalden. Gamla teser om sekularisering som fortskridande förfall kan överges till förmån för mer realistiska tolkningar av hur de tre gestalterna interagerar och bildar nya meningssammanhang. (3) Teorin bidrar till att befästa den praktiska teologins inre enhet, som alltid hotas av delämnenas specialisering.⁴³

Exemplet visar att praktisk teologi inte behöver vara konfessionell. Forskningen kan belysa generella förhållanden i samhället och deras betydelse för kyrkolivet i stort. Ingångarna behöver för övrigt inte endast vara sociologiska, de kan också vara kulturvetenskapliga – till exempel populärkulturens eller IT-revolutionens inverkan på kyrkorna, stora teman som det finns alltför lite svensk forskning om. Det finns också gott om principiella eller rentav filosofiska frågor att befatta sig med.

Bland alla dessa möjligheter är det dock viktigt att behålla riktningen. Den praktiska teologins uppgift är, som Albrecht understryker, inte sociologisk, etnologisk eller kulturvetenskaplig utan att bidra, främst via

---

43. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 77–87.

professionerna, till en anpassad gestaltning av kyrkolivet.⁴⁴ Det betyder att praktisk teologi står närmare de övriga teologiska vetenskaperna än de icke-teologiska och inte klarar sig utan dem. Den som forskar i ämnet och vill bidra till dess syfte måste vara väl bevandrad i exegetik, kyrkohistoria och systematisk teologi och förmå tillämpa dessa i sina bedömningar, på såväl det teoretiska som det praktiska planet. Som Albrecht uttrycker det:

Den praktiska teologins legitimitet inom teologisk vetenskap kan i synnerhet mätas, förutom mot dess ändamålsenliga bruk av icke-teologisk social- och kulturvetenskap, mot dess förmåga att recipiera filosofisk- och historisk-teologiska resultat, inplacera dem i egna sammanhang och integrera dem i sig själv.⁴⁵

Ett problem som kan uppstå när kultur- och beteendevetenskapliga perspektiv tillåts dominera inom praktisk teologi är att intresset riktas mot det som är, snarare än mot det som kunde och borde vara – mot förståelse mer än mot vägledning. Låt mig påminna om ett sätt att utföra det vägledande och främjande uppdraget som har blivit sällsynt, nämligen genom studier av förebildliga personer och miljöer. Sökandet efter förebilder uppfattar jag som ett viktigt skäl till att svensk praktisk teologi under en stor del av 1900-talet sysselsatte sig med historisk forskning, först avhandlingar om berömda predikanter och sedan, då den liturgiska förnyelserörelsen börjat ta fart, liturgihistoriska undersökningar. Även Alf Härdelins forskning om medeltida monastisk spiritualitet skriver in sig i detta sammanhang. Förebilder kan visserligen inte naivt bara imiteras, men deras positiva betydelse för praxis ska heller inte underskattas; den märks i alla mänskliga sammanhang. Ett problem med de tidigare undersökningarna var att de tenderade att låsa in förebilderna i deras historiska miljöer. En intressant uppgift för praktisk-teologisk forskning framöver vore att utveckla en hermeneutik för bruket av förebilder i dag.

Ansvar för den teologiska fakulteten

Albrecht pekar på ett allvarligt problem med dagens teologiska forskning: det finns numera så många teologiska teman, texter och argumentationslinjer i så många olika sammanhang att man måste fråga sig: har de något mer med varandra att göra än att de alla betecknar sig som teologi? Ofta med anspråk på att vara den enda nödvändiga och förnuftiga teologin!⁴⁶ I vårt

44. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 78: "die in der Kirche Verantwortlichen zu einer angemessenen Gestaltung des kirchlichen Lebens zu befähigen."

45. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 61.

46. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 115.

svenska sammanhang måste frågan ytterligare tillspetsas: är teologi alls ett användbart begrepp, när teologiska fakulteter och institutioner också innefattar religionsvetenskapliga ämnen som inte uppfattar sig som teologiska? Vilken är den gemensamma nämnaren – om det ens finns någon?

Min tes är att den praktiska teologin i detta läge har goda möjligheter att bidra till sammanhållning genom att främja tänkande och samtal om de teologiska och religionsvetenskapliga ämnenas inbördes förhållande och samhälleliga uppgifter.

Till att börja med påminner den praktiska teologin om teologins väsen som en positiv vetenskap vars uppgift ytterst är att främja kyrkans väl. De andra ämnena kan kosta på sig att ibland glömma detta, det kan den praktiska teologin aldrig göra.

Vidare: även om de teologiska ämnenas inbördes enhet består i det mål de har gemensamt, är det endast den praktiska teologin som har detta mål som sin omedelbara uppgift. Alla ämnena bidrar givetvis till att bilda kyrkligt verksamma människor, som sedan tillämpar sina kunskaper i praxis. Men uppgiften att reflektera över denna tillämpning och förmedla mellan teori och praktik tillkommer just den praktiska teologin som professionsteori.

Den praktiska teologin har som nämnt ett självklart behov av att flitigt använda de andra ämnenas rön i sin verksamhet. Mot bakgrund av ovanstående resonemang har ämnet även ett *ansvar* att göra det. Ju mer praktisk teologi tar hjälp av de övriga teologiska ämnena och utnyttjar deras resurser, desto mer stärks ämnenas samverkan och känsla av samhörighet. Detta gäller såväl inom forskning som inom utbildning, men det är på utbildningens område som behovet av samverkan är störst. Här finns mycket att göra.

Den praktiska teologin har också ett uppenbart behov av de religionsvetenskapliga ämnena. Det är en grupp ämnen som i Sverige inte är klart definierad, men dit man bland annat brukar räkna religionssociologi och etik, som är systerämnena till praktisk teologi, religionsfilosofi, som för Schleiermacher var det teologiska studiets rot samt forskning om icke-kristna religioner, som behövs för att förstå dagens svenska samhälle.

Det finns gammalt groll som har gjort att teologi och religionsvetenskap har identifierat sig som varandras kontraster eller till och med antagonister. Det finns ingen anledning att fortsätta med detta. Även om vi, med Schleiermachers terminologi, definierar teologi som en positiv vetenskap och religionsvetenskap som en nödvändig eller real vetenskap vars föremål är fenomenet religion, så är gränsen mellan dem inte skarp i praktiken. Inom båda vetenskaperna finns utövare som betraktar sig själva som teologer och andra som betraktar sig som religionsvetare, och inom båda dessa grupper finns det personer med olika grad av – återigen med Schleiermachers

terminologi – religiöst intresse. Det som skaver mest i samarbetet torde vara den ännu ganska vanliga åsikten att religiöst intresse och vetenskapligt sinne står i motsats till varandra. Kanske är det en fåfång förhoppning, men jag vill gärna tro att en ansvarsfullt utövad praktisk teologi i någon liten mån skulle kunna bidra till att också övervinna denna åsikt. Ty för detta ämne är det fundamentalt, såsom Albrecht skriver, att teologins vetenskaplighet inte vinnns på bekostnad av dess kyrkliga relevans, inte heller dess relevans på bekostnad av dess vetenskaplighet.⁴⁷

Sammanfattning och avslutning

Jag har med denna artikel velat påminna svensk praktisk teologi om dess historiskt givna identitet samt visa att denna identitet härleds ur ett bestämt encyklopediskt sammanhang. Jag har vidare sökt visa att en rätt förståelse av ämnet understryker dess betydelse för akademi, kyrka och samhälle. Ett sekundärt syfte med artikeln har varit att uppmuntra till flitigare studium av tysk praktisk teologi.

Utgångspunkten för den encyklopediska bestämningen var att akademisk teologi är en i Schleiermachers mening positiv vetenskap, vars uppgift är att främja kyrka och kristendom. I denna positiva vetenskap har den praktiska teologin rollen av professionsteori. Den bildar en brygga mellan å ena sidan filosofisk och historisk teologi, å andra sidan den praxis som teologin ytterst är till för.

Utifrån denna utgångspunkt har jag sedan behandlat den praktiska teologins fyra ansvarsområden: studenterna, kyrkorna, forskningen och fakulteten. Uppgiften gentemot studenterna är att lära dem kombinera olika slags teologisk kunskap i teoretisk reflexion över kyrklig praxis. Uppgiften gentemot kyrkorna är att tillhandahålla välutbildade ledare och nyttig forskning. Uppgiften i forskningen är att främja kyrkolivets anpassade gestaltning utan att göra avkall på vetenskaplighet och utan att stävja den akademiska friheten. Uppgiften gentemot teologisk fakultet, slutligen, är att bidra till sammanhållning och samarbete mellan ämnena genom att lära av dem alla och tillämpa dem på praxis.

Med denna bestämning återförs den praktiska teologin till dess ursprung samtidigt som den nyttiggörs för framtiden. Samtidigt avvisas de uppfattningar som mest har bidragit till att fördunkla ämnets identitet, nämligen en positivistisk syn på teologi som kristendomsforskning och, i nyare tid,

---

47. Albrecht, *Enzyklopädische Probleme*, 106: den avgörande poängen i Schleiermachers teologiprogram är ”att teologin varken vinner sin vetenskapskaraktär på bekostnad av sin kyrkorelevans eller, omvänt, får betydelse för kyrklig praxis först efter att ha gjort anspråk på särskilda undantag från kraven på vetenskaplighet”.

bruket av termen "Practical Theology" i sammanhang där teologer ägnar sig åt kritiska studier, praxisteori eller social aktivism. ▲

SUMMARY

The purpose of this article is to remind Practical Theology in Sweden of its historically given identity and to show that this identity derives from a well-defined encyclopedic context. The point of departure is that theology is a positive science, in the sense used by Friedrich Schleiermacher: a science directed towards a specific goal, which in theology's case is the well-informed government of the Church. Within theology thus understood, Practical Theology provides professional training by developing pastoral theory. It forms a bridge between on the one hand philosophical and historical theology, and on the other the praxis that theology ultimately serves. Based on this understanding, the article treats four areas of responsibility of Practical Theology: students, churches, research, and theological faculties. Its task in relation to students is to teach them to combine various kinds of theological knowledge in theoretical reflection on ecclesial practices. Its task in relation to churches is to provide them with well-educated leaders and useful research. Its task in research is to further the well-being of churches without compromising scholarly standards or curtailing academic freedom. Its task in relation to theological faculties, finally, is to contribute to cooperation between subjects by upholding the integrative character of Practical Theology. Methodologically, the article makes use of German Evangelical theology in order to refer Swedish Practical Theology back to its origin and counteract influences that have confused its identity, namely a positivist conception of theology as the scientific study of Christianity, prevalent in Sweden since the early 1970s, and, more recently, the appropriation of the name "Practical Theology" by theologians engaged in critical studies, practice theory, and social activism.

Daniel M. Gurtner & Loren T. Stuckenbruck (red.). *T&T Clark Encyclopedia of Second Temple Judaism*. London: T&T Clark. 2020. 1 437 s.

T&T Clark Encyclopedia of Second Temple Judaism är ett massivt uppslagsverk i två volymer, med avsikten att behandla de viktigaste ämnena som berör andra templets judendom(ar) – beteckningen används här om perioden mellan Alexander den Store (356–323 f.v.t.) och Bar Kochba (d. 135 e.v.t.). Som redaktörerna, Daniel M. Gurtner och Loren T. Stuckenbruck, anger: ”The objective is to assemble in a single reference work a collection of articles on some of the most important subjects related the breadth of ’Second Temple Judaism’s” (s. xxv).

De två volymerna är i sin tur indelade i fyra huvuddelar. I den första volymen hittar man förutom en allmän introduktion till verket, följt av tretton periodiserade färgkartor, två mer övergripande kapitel. I ”What is Second Temple Judaism?” ger Stuckenbruck en översiktlig introduktion till andra templets judendom som forskningsfält och lokaliserar detta i förhållande till andra närliggande discipliner, medan Gurtner i ”The Historical and Political Contexts of Second Temple Judaism’s” ger en kronologisk överblick över perioden ifråga.

Kärnan och den tillika absoluta merparten av uppslagsverket består dock av de sammanlagt 642 uppslagen, författade av 407 internationella experter. Uppslagen är i sin tur indelade i de två kategorierna *literature* (vol. 1) och *topics* (vol. 2). Till den första avdelningen hör behandlingen av enskilda texter ur den hebreiska bibeln, Nya testamentet, apokryfer och pseudepigrafer, Dödahavsrollarna, rabbinisk litteratur och så vidare. De individuella uppslagen har en gemensam övergripande struktur och inkluderar vanligtvis en sammanfattning av innehållet, jämförelse med andra texter som behandlar andra templets judendom, förtydligande av omdiskuterade frågor samt en receptionshistorisk utblick. Dessutom ger de, utöver en kort bibliografi

med rekommendation av relevant litteratur för fortsatt fördjupning, även förslag på relaterade uppslag inom uppslagsverket. Den andra volymen, som fokuserar på teman, innefattar behandling av en bred uppsättning av ämnen – arkeologi, språk, händelser, personer, platser, praktiker, rörelser, idéer och så vidare. I denna volym är av förklarliga skäl angreppssätten mer skiftande, men även här återfinns bibliografier och information om relaterade uppslag. Till sist ska det nämnas att uppslagsverket även innehåller nästan 200 bilder på manuskript, artefakter, platser och diagram, vilka förtjänstfullt illustrerar de uppslag som de tillhör.

Andra templets judendom är ett mycket fångslande och relevant forskningsfält, som sedan en tid tillbaka åtnjuter ett betydande intresse inom forskarvärlden, och kring vilket allt fler studier publiceras. Det kan i sammanhanget vara värt att notera *Early Jewish Literature: An Anthology* (2018), som samlar (utdrag ur) ett flertal av de texter som behandlas i *T&T Clark Encyclopedia of Second Temple Judaism* i engelsk översättning. Bortta är de dagar då perioden ifråga pejorativt benämndes som ”efterbiblisk” (*post-biblical*) eller ”mellantestamentlig” (*intertestamental*), och inte ansågs ha något större egenvärde. Upptäckten av Dödahavsrollarna, och den inblick de gett i sin samtid, har blåst nytt liv i studiet av andra templets judendom. Ett av de tydligaste och senaste uttrycken för detta är just *T&T Clark Encyclopedia of Second Temple Judaism*.

Det är viktigt att betona att andra templets judendom – med sin betydande litterära produktion, fascinerande bibeltolkning och teologiska reflektion – är ett mycket spännande och angeläget studieobjekt i sig själv, oaktat dess relevans för närliggande discipliner. Med detta sagt bör det likväl påtalas hur avgörande insikter i andra templets judendom är för att förstå Nya testamentets texter och budskap. Så snart du öppnar Nya testamentet stöter du på fenomen som synagogor, rabbiner, fariséer, demoner och andeutdrivningar, för att ta bara några exempel.

Samma fenomen lyser dock, på det stora hela, med sin frånvaro i Gamla testamentet. Det är tydligt att de nytestamentliga författarna förutsätter en judisk värld som inte är återspeglad i Gamla testamentet. Det senare ger oss endast ett begränsat tvärsnitt av de texter som lästes och influerade den teologiska diskursen kring vår tideräknings början. För att förstå Nya testamentets texter måste dessa läsas, inte bara mot sin gammaltestamentliga bakgrund, utan också i ljuset av andra templets judendom och de spår – såväl litterära som arkeologiska – som den lämnat för eftervärlden. *T&T Clark Encyclopedia of Second Temple Judaism* erbjuder en tillförlitlig och lättillgänglig introduktion till just detta material

Mitt helhetsintryck av verket är alltså mycket positivt. Det ger en bred, men likväl initierad, introduktion till andra templets judendom. Samlingen av hundratals experter från världen över borgar för kvalitet och att de enskilda uppslagen är *à jour* med det aktuella forskningsläget. Uppslagen är överlag välskrivna och bibliografierna hjälper den intresserade att gräva djupare.

Som nytestamentlig exeget finner jag också det vara en principiell förtjänst att uppslagsverket även inkluderar de nytestamentliga texterna, och på så sätt framhåller dessa som en integrerad del av och ett uttryck för andra templets judendom.

Priset – cirka 2 500 kr. i butik – kan göra det svårt för privatpersoner att införskaffa verket, men det hör definitivt hemma på hyllan i varje teologiskt bibliotek värt namnet.

Tobias Ålöw
FD, Göteborg

DOI: 10.51619/stk.v97i1.22519

**Francis Jonbäck. *Meningsfullt liv*.
Stockholm: Dialogos. 2020. 104 s.**

Två år efter skriften *Meningslöst lidande* om ondskans problem publicerar teologie doktor Francis Jonbäck sin uppföljare *Meningsfullt liv* i vilken han ställer frågan om Guds

existens är nödvändig för att vi ska kunna leva ett meningsfullt liv. I likhet med *Meningslöst lidande* är *Meningsfullt liv* skriven utifrån den anglosaxiska, analytiska religionsfilosofins perspektiv.

Boken inleds med två korta beskrivningar av en nyfödd flicka som dör i cancer och en pojke som dör på flykt undan krig och terror. Sådana berättelser kan kallas för meningslöst lidande och skulle kunna få en människa att tvivla på Guds existens. I respons ger Jonbäck uttryck för att om Gud finns så finns det likväl hopp om att lidande och ondska kan övervinnas och att det goda slutligen segrar. Detta leder honom till bokens huvudsyfte, som är att utvärdera argument för att Guds existens är nödvändig för ett meningsfullt liv. För att närma sig denna fråga beskriver Jonbäck inledningsvis två ateistiska positioner och dess förhållande till ett meningsfullt liv. Den ena positionen kallar han för *den negativa ateisten* och den andra för *den positiva ateisten*. Som exempel på negativa ateister tar Jonbäck upp Friedrich Nietzsche (1844–1900) och Albert Camus (1913–1960). Både Nietzsche och Camus förnekar Guds existens och hamnar i slutsatsen att livet är meningslöst utifrån argumentet att om livet är meningsfullt så existerar Gud och om Gud inte existerar, såsom ateisten tror, så måste livet vara meningslöst. Jonbäck presenterar kort hur dessa negativa ateister hanterar frånvaron av objektiv mening och vänder sig sedan till de positiva ateisterna. En positiv ateist menar Jonbäck kan ändå finna livet meningsfullt vilket leder honom till att omformulera den negativa ateistens argument till det han kallar för *meningsfullhetsargumentet* och som kanske leder till att ateisten likväl borde eller skulle kunna tro på Gud: (1) Livet är meningsfullt, (2) om livet är meningsfullt existerar Gud, (3) Gud existerar. I både meningsfullhetsargumentet och Nietzsches och Camus argument spelar premiss 2 en central roll. Jonbäck introducerar sedan ytterligare en ateistisk position: protestateisten, som argumenterar mot premiss 2 av främst moraliska skäl. De två följande

kapitlen ägnar Jonbäck åt att undersöka om denna premis ”om livet är meningsfullt så existerar Gud” är godtagbar utifrån protestateistens och den positiva ateistens synvinkel eller inte. Den negativa ateisten lämnar han därhän.

Med hänvisning till Fjodor Dostojevskijs (1821–1881) *Bröderna Karamazov*, filosofer som bland annat David Elliott och Thomas Nagel samt utifrån protestateistens perspektiv tar Jonbäck i andra kapitlet upp tre skäl emot premis 2 – ”om livet är meningsfullt så existerar Gud”. Nämligen *oacceptabel moral-skälet*, *auktoritetsskälet* och *integritetsskälet*. I det första skälet menar Jonbäck att Gud verkar använda mänskligt lidande som ett medel för att nå ett högre mål, vilket kan anses vara omoraliskt. I det andra verkar Guds auktoritet inskränka vår autonomi och kan upplevas som nedlåtande. Och i det tredje skälet inskränker Guds allvetande människans integritet. Jonbäck sammanfattar detta med att formulera ett argument mot premis 2: ”Livet kan inte vara meningsfullt om det existerar en omoralisk och nedlåtande person som bestämmer vårt syfte och öde och som känner till precis allt om oss” (s. 35). Jonbäck utvärderar de ovan nämnda skälen och menar för det första att Gud tillåter onda handlingar för att de i slutet är nödvändiga för ett större gott för de som lider. För det andra poängterar han att Gud har givit oss frihet att välja i våra liv och att det därför är svårt att se Gud som nedlåtande, auktoritär eller inskränkande. För det tredje bör integritetsskälet vara så starkt att vi skulle vara beredda att välja bort det positiva i relationen med Gud. Jonbäck bedömer alltså att inget av dessa skäl håller för att tillbakavisa argumentet att om livet är meningsfullt så existerar Gud.

I det tredje kapitlet diskuteras tre möjliga invändningar mot premis 2 utifrån den positiva ateistens synvinkel. Återigen hänvisar Jonbäck till ett antal filosofer, såsom Platon (428–348 f.v.t.), Charles Taylor och Peter Singer. Invändningarna utgörs av *inget unikt-argumentet*, *godtycklighetsargumentet* och *andra-möjligheter-argumentet*.

Det första argumentet bygger på att allt som en människa kan finna i en relation till Gud också kan finnas i andra relationer. Det andra argumentet utgår ifrån att det kan finnas något godtyckligt i att en relation till Gud blir värdefull genom Guds vilja och syften. Det tredje argumentet tar upp att det skulle kunna finnas andra alternativ än en relation till Gud som gör livet meningsfullt. Jonbäck utvärderar dessa argument och menar att det kan finnas relationer som gör livet meningsfullt men att relationen till Gud ger särskild mening. Vidare resonerar han att Guds natur inte behöver anses vara godtyckligt god så som det förutsätts i det andra argumentet. Slutligen diskuterar han tre exempel på hur en människas liv kan ges mening som inte bygger på Guds existens. Jonbäck drar slutsatsen att dessa argument i princip håller. Livet skulle kunna ges mening även om Guds existens inte förutsätts. Däremot poängterar han att även om han bedömer *inget unikt-argumentet* som starkast så borde en relation med en perfekt och kärleksfull Gud ge ett extra meningsfullt liv.

I den avslutande delen sammanfattar Jonbäck sitt resonemang om att Gud är nödvändig för ett meningsfullt liv. Han lyfter återigen fram att livet mycket väl kan vara meningsfullt även om Gud inte existerar. Men han antyder också med hänvisning till Yujin Nagasawa att det finns ett ”lidandets problem för ateister” som innebär att det kan vara svårt att ha ett existentiellt hopp eftersom vår existens bland annat bygger på det lidande som har uppstått i evolutionsprocessen som har lett fram till vår existens. Här anser Jonbäck att trots att man ger uttryck för att vara en existentiell optimist så verkar det finnas större anledning för en troende än för en ateist att vara existentiellt optimistisk. Jonbäck ställer sig tveksam till att ateisten verkligen kan vara existentiellt optimistisk, men ateisten kan likväl ha existentiellt hopp och hoppas på Guds existens.

Jonbäck lyckas väl med att beskriva relationen mellan Guds existens och ett meningsfullt liv från ett analytiskt filosofiskt

perspektiv och boken kan rekommenderas till läsaren som är intresserad av religionsfilosofiska resonemang om lidande och livets mening i förhållande till frågan om Guds existens. Boken är pedagogiskt upplagd, välstrukturerad och lättläst även för någon som inte är analytisk filosof. Argumenten sammanfattas och repeteras så att även den oinvigde kan följa dem. En möjlig svaghet är att Jonbäck i sin respons på protestateistens och den positiva ateistens argument och i sin diskussion om existentiellt hopp och optimism ofta hänvisar till Guds existens. Detta kan ge intrycket av att boken i första hand vänder sig till troende. Likväl så har även ateisten utbyte av Jonbäck's analys, dels för att analysen belyser svagheter i de ateistiska argument som framförs och därmed indirekt ger uppslag till hur dessa skulle kunna stärkas och dels för att Jonbäck bejakar att det är möjligt att finna argument för ett meningsfullt liv utan att hänvisa till Guds existens. I sin avslutning om existentiellt hopp väcker Jonbäck nyfikenheten hos läsaren om vad som kommer att bli nästa steg i hans forskning om sekulär och religiös agnosticism.

Oliver Li
TD, Uppsala

DOI: 10.51619/stk.v97i1.22520

Lovisa Nyman. *Det konstruktiva beroendet: Feministisk teologi i ett individualistiskt samhälle*. Lund: Lunds universitet. 2020. 326 s.

Denna avhandling rör sig i spänningsfältet mellan den gängse svenska synen på människan som *individ* och som *person*. Ska feministteologin utgå från antagandet att människan är mest fri när hon inte står i relation till andra och kan agera självständigt utan hänsyn till andras påverkan och förväntan? Och att människan därför borde befrias från alla former av inskränkande och beroendeframkallande relationer? Eller ska feministteologin anse människans komplexa relationer som grundläggande för hennes liv

och lycka och därför koncentrera sig främst på en diskussion om vilka relationer som är befriande eller förtryckande? Det är viktigt att bestämma sig för var man börjar en diskussion om människans relationalitet.

Nymans avhandling kritiserar både den ”normala” svenska antropologin samt feministteologernas ofta okritiska samtycke med den typiskt svenska statsindividualistiska orienteringen. Hon försvarar tesen att människan är en varelse som står i fundamentala beroendeförhållanden. På så sätt öppnar Nyman en reflexionshorisont för en teologisk tolkning av människans plats i universum och av människans relationer till andra människor, till Gud, till skapelseprocessen och till det egna framväxande och mysteriösa jaget.

Inte alla relationer är dock befriande. Därför vill avhandlingen undersöka båda de destruktiva och de konstruktiva relationernas potential ur en hermeneutisk och en narrativ synvinkel. Emancipation från underordning utifrån kön, klass, etnicitet, funktion, sexualitet, religion och så vidare måste alltid även inbegripa existentiella och andliga dimensioner utöver det kroppsliga beroendet.

Nyman väljer att diskutera dualismkritik, liberalismkritik, kärlek och relationalitet och olika frigörelsestrategier i dialog med tre inflytelserika samtida feministteologiska projekt: Catherine Keller, Sarah Coakley och Lisa Isherwood som är intresserade av och reflekterar över människans beroendeläge, om än på olika sätt. Keller arbetar inom den amerikanska processteologin, Coakley söker inspiration främst från den platonskt dominerade engelska patristiska teologin för att bemöta dagens teologiska utmaningar och Isherwood ställer kroppen och dess befrielse i centrum för en aktivistisk queer teologi.

En konstruktiv kritik av liberalismbegrepp och dess skiftande contextualitet samt ett klargörande av skillnaden mellan liberal teologi och teologisk liberalism är krävande men nödvändig för att förstå i vilken grad människan kan anses vara fri *från* förtryck och *för* frigörande relationer. Dessutom

betonas behovet av att övervinna det dualistiska tänkandet inom teologin och filosofin till förmån för ett kritiskt och självkritiskt relationellt tänkande.

I Sverige uppfattas jämlikhet ”som möjlig endast mellan sinsemellan oberoende individer. Det betyder att ett samhälle som bygger sina skyddsnet på de lokala gemenskaperna är uteslutet. I stället är individens beroende av staten garanten för hens frihet gentemot familj, släkt och civila organisationer” (s. 147). Mot denna statsindividualism å ena sidan och mot den i västvärlden härskande utvecklingsoptimismen å andra sidan försöker Nyman skissera ett alternativt program för människans befrielse – inte från relationellt ansvar utan *med* ett kritiskt genomtänkt relationellt ansvar på alla möjliga relationsnivåer. Medan den svenska samhällsmodellen försöker balansera kärlek och oberoende, intresserar sig Nyman för det beroende som ”inte kan tillmötesgå genom sociala och ekonomiska insatser från staten” (s. 190).

Mot bakgrund av Anders Nygrens (1890–1978) och lundateologins försök att splittra så kallad ”kristen kärlek” (*agape*) från andra falska kärleksbegrepp (*eros*, *nomos* och så vidare) undersöker Nyman hur Keller, Coakley och Isherwood – var på sitt sätt – vill rehabilitera *eros* i form av begäret som konstituerande för den teologiska antropologin. Enligt Coakley bestämmer begärets teologi över om begäret kan anses som konstruktivt eller destruktivt. Gudstillvändheten förmår transformera allt mänskligt begär. För Isherwood däremot utgör Gud inte målet för begäret, utan begäret i sig är gudomligt. För Keller finns det inte något autentiskt begär att återvända till som följd av människans syndighet. Människans möjlighet att handla annorlunda ligger i att lyssna på Guds kallelse i varje ögonblick, på den kärlek som lockar människan att välja kärlekens väg.

Synen på det destruktiva begäret och synden visar hur Isherwoods, Coakleys och Kellers teologier fokuserar på olika startpunkter och inriktningar. För Coakley står frälsningen i centrum, för Isherwood Guds

totala inkarnation i det skapade och för Keller själva skapelseprocessen. I detta sammanhang diskuterar Nyman även en alternativ syn på beroendet som kan uppstå ur en bredare förståelse av kärlek utöver det snäva svenska autonomiidealet. Kärleken är Guds gåva som animerar människans egen kärlekspraxis i ett sammanhang av svaghet, begär och synd, bristande kontroll, sökandet efter rättvisa och ömsesidighet (inte symmetri), sårbarhet, beroende och så vidare.

Nyman behandlar även tematiken av förändring, frigörelse och frälsning i relation till Guds kommande rike och till feministteologiers skiftande frälsningsstrategier. Medan Isherwoods queera perspektiv ser ensidigt till sexualitet som vägen till frigörelse, pläderar Coakley för att människan ska uppnå ”sonskap” för att nå frälsningen inom den trinitariska kärleksdynamiken. Nyman påpekar att ”Coakleys totala brott mellan Gud och skapelsen lägger dock ett allt för stort fokus på individens frälsning” (s. 252). Keller i sin tur utvecklar en relationell processfilosofisk metafysik för att beskriva den utveckling i kärlek som människan genomgår i den pågående skapelseprocessen.

Avslutningsvis diskuterar Nyman konturerna av och potentialen hos en beroendets teologi. Hur kan mänsklig identitet tänkas på nytt som dynamisk, relationell och kärleksfull i motsats till den i Sverige (och annorstädes) härjande ontologiska individualismen och dess ekonomiska prioriteringar? Hon tar inspiration och hjälp av Predikaren i den hebreiska bibeln. Trots de oöverstigliga begränsningarna för mänskligt liv försöker Predikaren göra historien tillgänglig genom berättandet och på det sättet fånga visheten i den vardagliga existensen. Här gäller det att omvärdera arbetet och att omorganisera det produktiva arbetet på reproduktivitetens villkor. ”För att uppnå det måste det manliga idealet om lönearbete ersättas med ett omsorgsideal för både män och kvinnor” (s. 289). Relationaliteten måste prioriteras på nytt i samhället. ”Vägen framåt är därför varken att återgå en återgång till ett

kärnfamiljsideal eller att ta avstånd från familjen som samlevnadsform” (s. 290–291). Omsorgsarbete, personliga relationer, kärlekens arbete – relationsskapande på olika sätt – allt detta tillhör den nödvändiga diskussionen om samhällsförändringen i ljuset av en ny och konstruktiv uppskattning av mänskligt beroende. Destruktiva former av beroende kan uppstå både i den produktiva sfären och i omsorgssfären. Nyman understryker dock att en viktig orsak till att slitningarna mellan produktivt och reproduktivt fortfarande kvarstår är den otillräckliga förståelsen av människans beroende.

Nyman ser inte någon tydlig gränslinje mellan människans andlighet och övriga liv. Men det gör likväl inte spiritualiteten mindre angelägen. Gentemot Coakleys monistiska spiritualitet och hennes nedvärdering av det vardagliga förespråkar Nyman den narrativt formade erfarenhet som med nödvändighet utmynnar i en pluralistisk kör av mänsklig vishet och berättelser. ”Berättelsen utgör den ram som förenar det annars obegripliga till något som människan kan relatera till och handla utifrån” (s. 300).

Avhandlingen slutar med en rekommendation till att kultivera en spiritualitet grundad i vardagen och att välkomna det motstånd mot den svenska statsindividualismen som grundar sig i vardagens vishet. ”Familjen, oavsett hur den ser ut, partnerrelationen, vänskapsrelationerna är den plats där människor tränar sig i att utöva sitt konstruktiva beroende så att de också kan möta andra människors behov av att utöva sitt beroende. I ett samhälle som inte uppmuntrar till ömsesidiga relationer, det vill säga relationer där man är engagerade i varandra, riskerar berättandet av självet och den andre att förvandlas till babblande” (s. 303). Det finns ett konstruktivt beroende mellan människor och mellan människor och Gud. ”Detta beroende kräver att människan förstås som ofrånkomligen satt i ett sammanhang, sårbar för andra människors handlingar, det vill säga lidande, men också handlingskraftig i

meningen besittande en handlingsförmåga att förändra tillvaron” (s. 305).

Nymans avhandling riktar en central fråga inte bara till feministteologiska program i Sverige utan till hela det svenska samhället: ska människan tänkas framför allt som individ eller som en person som bara kan förstås genom en bredare och djupare blick på hennes många och dynamiska relationer? Om människan tolkas som person blir alla snabba identitetspåståenden problematiska: människans identitet kan inte fastställas en gång för alla utan är ständigt i utveckling i det relationella nätverk som omger och bär henne så länge hon lever. Dessutom kan människans frihet tänkas bara i kontext av hennes relationer och hennes intersubjektiva och spirituella beroende.

I ljuset av avhandlingens teologiska ambition känns det dock lite förvånande att kyrkans roll i kultivering och utvecklingen av mellanmänskliga och gudomliga relationserfarenheter inte diskuteras här. På gott och ont har även den kristna gemenskapen bidragit till människans gestaltande av kärlek, av omsorg, av intersubjektiv narrativitet, av eskatologiska förväntningar, av hopp och av tro. Liturgin och de sakramentala ritualerna har onekligen både utmanat och berikat mänskliga erfarenheter och tolkningar av komplexa och dynamiska beroendeförhållanden. De bibliska texternas narrativa rikedom kan inte fattas endast genom en läsning av Predikaren. Guds relationserbjudande gäller alla människor och borde därför även diskuteras med alla människor, det vill säga också med dem som lever utanför den kristna traditionen.

Människan står inte bara i relation till andra nu levande människor, utan även till de döda och de som kommer efter oss. Och alla måste förhålla sig till den pågående skapelseprocessen. Mänskligt beroende borde alltså, i förlängning av Nymans ansats, tänkas ännu bredare och djupare. Vi människor är beroende av skapelsen, av Skaparen, av varandra samt av de personer som gick före oss och de som kommer efter oss. Att undersöka alla

dessa dimensioner av mänskligt beroende med hjälp av kritiska och självkritiska tolkningar av den stora och mångfacetterade dynamiska berättelsen kan öppna nya vägar att begripa vad det innebär att vara människa i detta universum. Att vara individ känns bara tråkigt i sammanhanget, medan det känns oerhört spännande att få bli till en person i samspelet med alla andra.

Werner G. Jeanrond
Professor, Oslo

DOI: 10.51619/stk.v97i1.22521

Karin Tillberg. *The Outsider in Our Midst: A Study of Language and Norms Concerning the "Outsider" in Persian Period Yehud.*

Uppsala: Uppsala universitet. 2020. 259 s.

Karin Tillbergs avhandling ger sig i kast med en period i Israels historia som endast mycket sällan kommit till tals inom svensk gammaltestamentlig exegetik: den efterexiliska tiden under persiskt styre. Avhandlingen har ett stort intresse redan därigenom. Vi befinner oss alltså under 400-talet f.v.t., en tid som är fattig på berättande källor bortsett från delar av Jes. 56–66, Esra och Nehemja.

Det är också några texter från Jesaja och Nehemja som står i centrum här. Författaren har valt att koncentrera sig på Jes. 56:1–8 och Neh. 13:1–3. Den första av dessa brukar anses som ett mönster av en inkluderande attityd, medan den andra är betydligt mera restriktiv. Vanligen har dessa texter brukat ses som motsägande varandra. De är från ungefär samma tid, men visar helt olika inställningar till "outsidern". Hur ska man se på detta?

I bakgrunden ligger en text som 5 Mos. 23:2–9, där det inskräps att ingen "av blandad härkomst" får upptas i Herrns församling, vilket sedan specificeras till att avse ammoniter och moabiter, medan en edomit i tredje ledet får upptas. En liknande inställning möter också på andra ställen.

Författaren till denna avhandling utgår från en arbetshypotes enligt vilken Jes. 56 och Neh. 13 inte behöver ses som

motsägande varandra utan tvärtom som inbegripna i en dynamisk dialog. Det är ett fruktbart perspektiv, inte minst med tanke på att historisk-kritisk exegetik av ålder varit mera intresserad av att finna olika och ofta divergerande traditionsskikt i texterna.

Metodiskt utgår Tillberg från den franske socialantropologen Pierre Bourdieus (1930–2002) arbeten. Det finns i varje tid en uppsättning av föreställningar som är gemensamma men som regel inte uttalade. Detta kallas *doxa* och i denna avhandling utgörs det av den synen på en utomstående som finns i 5 Mos. 23, alltså i stort sett deuteronomismen, men också av persisk imperieideologi. Denna *doxa* bildar bakgrunden när olika agenter framträder i texterna med olika former av kapital, som aktualiseras i olika områden eller fält, som det ekonomiska, familjära och kultiska.

Författaren redogör lojalt för kritik som har riktats mot Bourdieu, bland annat att det finns en "materialistisk" slagsida i hans metod. Men i stort sett fungerar det bra i denna avhandling. Sedan kan man alltid ställa frågan: skulle det kunna gå att komma fram till samma eller åtminstone liknande resultat genom att använda andra, mera traditionella heuristiska redskap? Så är troligen fallet, men det skadar aldrig att se nya grepp använda på våra "sönderforskade" texter.

Författaren kommer fram till att Jes. 56 och Neh. 13 står i dialog med varandra, varvid jesajatexten är något äldre. Det förefaller vara en rimlig och väl underbyggd tes. På resans gång hinner hon med att undersöka flera ord och begrepp i de aktuella texterna, däribland det ord som brukar återges med "eunuck", *saris* på hebreiska. Författaren menar att Nehemja bör ha varit eunuck och alltså kan vara innefattad i Jes. 56:3.

Centralt i denna bok är vad det innebär att vara en "outsider". Möjligen hade framställningen vunnit på att antagandet av en *gola*-orienterad redaktion av vissa profetböcker blivit mera belyst, så till exempel de båda fikonkorgarna i Jer. 34 (se Karl-Friedrich Pohlmann, *Studien zum Jeremiabuch: Ein*

Beitrag zur Frage nach der Entstehung des Jeremiabuches, Göttingen 1978). Motsättningen mellan de hemmavarande och exulanterna har allt mera kommit att bli ett tema i Israels historia, och där behöver varken deuteronomism eller imperieideologi ha spelat någon större roll.

Till sist en reflexion om *doxa*. 1943 hölls ett föredrag i Lund av dåvarande professorn, sedermera biskopen Anders Nygren (1890–1978) med titeln ”Det självklaras roll i historien”. Det trycktes med tysk översättning i Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundets i Lund *Årsberättelse*, men redan krigssituationen gjorde att det inte fick någon spridning. Men vad Nygren där lanserar är exakt vad Bourdieu lägger in i *doxa*. Nu hör prioritetstrider till vad H.S. Nyberg (1889–1974) kallade ”vetenskapens förnedringsgestalt”, men det kanske ändå kan vara anledning till lite stolthet att alla goda tankar inte behöver ha framkommit utomlands.

Detta är en tankeväckande och välskriven avhandling som säkert kommer att citeras många gånger i fortsättningen.

Sten Hidal

Professor emeritus, Lund

DOI: 10.51619/stk.v97i1.22522

Mika Vähäkangas. *Context, Plurality, and Truth: Theology in World Christianities*. Eugene, OR: Pickwick. 2020. 205 s.

Mika Vähäkangas monografi är en bildningsresa för den som vill lära känna teologins kontext och utmaning i en pluralistisk och mångreligiös värld. Syftet är att skriva fram teologins villkor och metod i en ytterligt pluralistisk värld, både inom och utöver kristen tro.

Redan i ansatsen syns Vähäkangas mångfacetterade verklighetsförståelse där pluralism spelar en omistlig roll. Vähäkangas är professor i missionsvetenskap med ekumenik, vad som ofta på engelska kallas World Christianity. Många är de lärosäten som undervisar i World Christianity, men

Vähäkangas gör en poäng redan i undertiteln av att det handlar om World Christianities, i plural, och ingenting annat. Vähäkangas rör sig hemvant i olikheterna från nordamerikansk fundamentalism till afrikansk traditionell reception av kristen tro och ännu mer. Myllret av trostolkningar får ett oväntat försvar inifrån den kristna traditionen själv. Via Gustaf Wingrens (1910–2000) argumentation att de fyra evangelierna är indicier på att kristen tro från begynnelsen uppfattades på ett pluralistiskt sätt förs läsaren allt djupare in i förståelsen av att pluralism och till och med synkretism hör till självförståelsen i kristen tro. Det är inte bara en brokig utveckling och ett misslyckat ekumeniskt arbete för världens och kyrkornas helande som ligger bakom pluralismen och synkretismen, utan det hör till den kristna trons karaktäristiska framträdande i världen.

Även om Vähäkangas inte särskilt skriver fram relationen till judendomen är det uppenbart att kristen tro redan i begynnelskedet i västra Asiens utkanter blir till i en religiös och kulturell kontext som bär pluralismens och så småningom även synkretismens drag. Följaktligen blir gränserna för den kristna gemenskapen i världen ytterligt porösa. Även om gräzonerna är många, så hålls kristen tro samman av de religiösa grupper som förbinder sig med berättelsen om Jesus Kristus och referensen till Bibeln, menar Vähäkangas.

Att frysa kristen tro till en kultur, till exempel den hellenistiska, förblir inte försvarbart i en tradition som i sin självförståelse rymmer inkarnationen, hävdar författaren. Allt djupare in i världens kulturer och samhällen inkarneras berättelserna om Jesus Kristus och förbundenheten med Bibeln. Det går inte att urskilja en essens, en kärna, som sedan översätts in i olika kulturer. Försök har förvisso gjorts, men Vähäkangas pekar på den rika tradition av mera kulturöppna förhållningssätt som snarare förutsätter att Guds Ande, Kristus, redan är närvarande i den kultur som missionen en gång mötte. Två kriterier för teologiskt arbete inom

kristen tradition lyfts fram: Bibeln som referensram och etiken, som är ett sätt att skriva fram den kristna traditionens kritiska potential.

Huvudordet är emellertid kontext. Kontextuell teologi är för Vähäkangas alternativet till en universalistisk teologi med anspråk på att vara situations- och kontextberoende. Intressant nog härleder författaren termen kontextuell teologi till året 1972 och till Kyrkornas världsråds teologiska arbete med TEF, Theological Education Fund, där termen kom till för att karaktärisera de teologier som uttryckligt tog utgångspunkt i sin specifika kontext. Termen kan ha förutsett att den då dominanta västerländska teologin var kontextberoende, ett förhållande som senare förändrats, då de flesta teologer bejakat att stora teologiska arbeten alltid varit kontextuella. Vähäkangas tecknar utvecklingen av kontextuell teologi. Med hjälp av Robert Schreiters indelning av kontextuell teologi i befrielse-teologi och inkulturation visar författaren på hur kontextuell teologi kunnat fokusera dels de sociala orättvisorna, dels den kulturella situationen.

Genom att referera till Stephen Bevans sex modeller för kontextuell teologi ger Vähäkangas en överblick från de mera kulturkritiska till de mera kulturöppna modellerna. De sex modellerna är motkulturell (kritisk till den omgivande kulturen), översättning (av en förmodad kärna av kristen tro), syntetisk (en dialog mellan tro och kultur), praxis (med fokus på att förändra samhällsförhållanden), transcendental (med rötter i kantiansk filosofi) och antropologisk (med utgångspunkten ödmjukhet inför den Andra och andras kultur och religion som helig mark). Vähäkangas går emellertid vidare och skriver fram en egen modell för en kontextuell process. Efter en gedigen redogörelse för den hermeneutiska processen landar så småningom författaren i fyra nivåer av teologisk metod. Den första är språkligt onåbar, men likväl förutsett i teologi, nämligen det yttersta mysteriet. Först nästa nivå handlar om det anspråk som kallas

uppenbarelse, förståelsen av hur Gud avslöjar sig själv, i den kristna trons fall som treenig Gud. Först nästa nivå handlar om teologiska begrepp och föreställningar (*concepts*) som härleds från uppenbarelsen, till exempel treenighet. Den fjärde nivån har fokus på det religiösa språket och religiösa uttrycksätt. Författaren gör skickligt reda för de olika nivåerna och pekar på den religionsdialogiska vinsten med en nivå utöver uppenbarelsen. Här kan en teolog grundad i kristen tradition ta av sig skorna inför möjligheten av att andra religioner och livsförståelser också bär sin uppenbarelse av det yttersta mysteriet. Här saknar jag emellertid en referens till Wilfred Cantwell Smith (1916–2000). Och som författaren flera gånger påpekar under resans gång så kan kyrkor ändra sig vad gäller sin lära. Tertullianus (ca 155–ca 240) *nulla salus extra ecclesiam*, ingen frälsning utanför kyrkan, överflyglades av Andra Vatikankonciliet *Nostra Aetate* och i dag har den officiella romersk-katolska kyrkan en annorlunda förståelse av frälsning. Förändringar äger rum, och det är i denna anda, positiv till förändring, teologiskt grundad i inkarnationen, som hela boken är skriven.

Auktoritet och sanning i den kristna kyrkan behandlas på ett konstruktivt sätt med tillit till att kriteriet om de troendes samstämmighet efter hand uppfylls, även efter att processer först kan ha varit fulla av motsättningar i tolkningen av kristen tro. Sanning är annars det begrepp som kanske är minst utforskat i boken, men det hindrar inte att Vähäkangas landar i ett ställningstagande för Gianni Vattimos svaga tänkande. En sympatisk position mellan objektivism och relativism.

Boken gör anspråk på att vara ett bidrag till systematisk teologi. Jag kan tycka att det universella anspråket i kristen tro behandlas alltför minimalistiskt. Kanske skulle begreppet *partikulär universalism* vara en fruktbar väg vidare? Se till exempel Ola Sigurdsons respektive undertecknads doktorsavhandlingar, där begreppet utvecklas.

Mest av allt vill jag emellertid uttrycka min tacksamhet för detta översiktliga verk som så väl fångar den pluralistiska situation som den mångreligiösa världen befinner sig i utan att hamna i relativismens eller ännu värre, cynismens, dike. Att Gud konsekvent identifieras som hon genom hela boken gör den inte mindre läsvärd. Det knyter an till den Sofiatradition som den tidiga kyrkan värnade. Även om *ad fontes*-ropen enligt författaren inte ledde till Sanningen med stort S så finns det många rikedomar att utforska i traditionen.

Forskningsämnet World Christianities försvarar med denna monografi väl sin plats i en akademisk, världsvid kontext.

Anna Karin Hammar
TD, Uppsala

DOI: 10.51619/stk.v97i1.22523

Jan-Olof Aggedal. *Mer livsform än yrke: Människan och biskopen Per-Olov Ahrén*. Lund: Stiftshistoriska sällskapet i Lunds stift. 2020. 169 s.

Ervik Cejvan. *Critique of Exaggeration: Thinking Beyond*. Lund: Lund University. 2020. 148 pp.

Jan Dietrich & Anne Katrine de Hemmer Gudme (red.). *Gud og os: Teologiske læsninger af Det Gamle Testamente i det 21. århundrede*. Köpenhamn: Bibelselskabets Forlag. 2021. 578 s.

Victor Dudas. *Exploring the Identity of a Group of Assyrian/Syriac Young Adolescents in Sweden: A Mixed-Methods Study within the Discipline of Psychology of Religion and the Research Field of Identity Development*. Uppsala: Uppsala University. 2020. 245 pp.

Normunds Kamergrauzis (red.). *Tradition, rättvisa och döden: Essäer om det begripliga*. Stockholm: Stockholms domkyrkoförsamling. 2020. 389 s.

Emanuel Swedenborg. *De tio budorden*. Stockholm: Skandinaviska Swedenborgsällskapet. 2020. 97 s.

Emanuel Swedenborg. *Uppvaknandet efter döden*. Stockholm: Skandinaviska Swedenborgsällskapet. 2020. 99 s.